STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 03411

AMERIKA

Sholem Asch

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שלום אַש.

אַמעריקא

פערלאג „פראגרעס", ווארשא - נוי-יאָרק.

1911

Cl
Book
Lowell City Library.
3
Ac. 83163
83163
893
3

Типографія Ф. Бауммриттера, Красинская пл. № 6.
ВАРШАВА 1911 г.

1. דאס געזעגענען זיך.

ווען מאיר מלמד איז אהיים געקומען א אויף-הער-נאכט נאך מעריב, ווי ער האט זיך געהאט שוין אבגעזעגענט מיט זיין „חברה“, — צו עסען דאס לעצטע נאכט-עסען מיט זיין משפחה, פאר זיין אבפאהרען נאך אמעריקא אראב, — האט ער שוין געטראפען יוסעלען, זיין יונגסטען, זעקס-יעהריגען זוהן, שטעהענדיג אויפ'ן בייקעל, און איז געווען דער ערשטער צום טיש, וועלכער איז געדעקט געווען מיט לעפעל-טעלער. און דערזעהענדיג דעם פאטער, האט יוסעלע מיט א לעפעל געקלאפט אין טיש, — און געשריען הויך אויף זיין דין קינדיש קול'כעל.

— ווייסט, טאטע, וואס די מאמע קאכט היינט? בע-בעלעך, טאטע.

די מוטער, חנה-לאה, האט דעם קאפ ארויסגעבויגען פון הינ-טער דעם פארהענגעל, וועלכעס האט פערשטעלט דאס קיכעל, און אויף איהר, שוין גאנץ, גאנץ אבגעניצטען געזיכט האט זיך געוויזען א שמייכעל, ווי א שטילע פרייד האט זיך צורונען איבער איהר שטערן, וועלכער האט זיך נישט גאנץ ארויסגעזעהן פון הינטערן טיכעל, און די אויגען האבען אהין געוויזען אויף דאס יונגעל.

דער פאטער האט מיט א געמאכטען בייזערדיגען טאן זיך אנגערופען:

— דו, יונגאטש איינער, וואס די מאמע קאכט, ווייסט 'דו, און וואס פאר א סדרה געהט, ווייסט דו אויך? —

— איך ווייס, — האט יוסעלע, נישט אהן גאוה, געענטפערט.

— לאמיך הערען?

— לך לך? — ענטפערט יוסעלע אָב מיט איבערצייגונג.

— טאַ אַנטלויף, יונגאַטש איינער, — שרייט דער פאָטער מיט דעם פריהערדיגען געמאַכטען געבייזער.

— האָב איך נישט געוואוסט, טאַטע? — רייצט זיך יוסעלע.

אָבער די מוטער, וועלכע איז די גאַנצע צייט געשטאַנען ביים קעכעל, — אומגעקעהרט דאָס פנים צו יוסעלן, האָט געשמייכעלט מיט יענעם בעקאַנטען מוטערליכען, נחת׳דיגען שמייכעל, וואָס איז מעהר ענליך צו וויינען ווי צו לאַכען, — און וואָס האָט זיך צו חנה־לאה׳ס טרויעריגען פנים אַזוי צוגעפּאַסט.

וואָרום די גרימאַסע פון צער, וואָס האָט זיך נור תמיד געוויזען אויף דעם געזיכט פון דער יונגע, האָט די קנייטשען צום וויינען פערהאַרטעט אין איהר פנים, און ביי יעדער באַוועגונג פון איהר געזיכט האָט חנה־לאה׳ס טרויעריג פנים אָנגענומען אַ וויינענדיגע גרימאַסע — דאָס געזיכט איז איצט בעלויכטען געווען מיט נחת אויף איהר קינד׳ס חכמה, נור באַלד האָט זיך אויף דער קוך, וואָס די האָט זיך אויף דעם אויגענבליק אָבגעווענדט הערפון, אָנגעהויבען צו זידען און עפּיס צו „לויפען“. די יונגע האָט פערגעסען אין איהר פרייד, — און האָט צום קליינעם יונג אַהער גע־שריען שוין מיט׳ן טאָן פון אַ קללה — ווי דאָס קינד וואָלט שול־דיג געווען אין דעם:

— ווי דאָס איז אַריינגעטרון אין דער אכילה, — ווען ער וואָלט נור געוואָלט אַזוי לערנען ווי עסען.

נור די מוטער האָט אויף דעם קליינעם יוסעלע׳ס לשון־הרע גע־רעדט. אויף די זעקס־יאָהר, וואָס יוסעלע האָט געהאַט גע־צעהלט, האָט ער צו־וועניג געגעסען און צו־פיעל געלערנט. און איבערדויפּט זענען יוסעלעס יאָהרען נישט אַדורכגעגאַנגען אין האָניג און אין פּוטער געשמירט. דאָס קליינע יונגעל, וועלכעס די אויגע־לעך האָבען זיך אַלערערשטענס און אַלערבעסטענס נור אַרויס־געוויזען פון זיין טרויעריג גופ׳ל, וואָס איז בעשטאַנען פון הויט און ביינער, האָט שוין געהאַט צו פערצייכענען אַ היבש ביסעל עניות. ער איז געוועזען אַ קינד, וואָס אַלץ האָט זיך צו איהם

„געטשעפעט", ווי די מוטער פלעגט אויף איהם זאגען. וואס מער אקרענק עס איז נור „„אומגעזאגענען" אין שטעדטיל, — האט זיך דיך אלערערשטענס „געזעצט" אויף יוסעל'ן. נור יוסעלע האט זיך האך ארויסגעקראגען פון אלע שארלעכס און טיפוסען, און שטעהט אט דא, מיט זיינע זעקס יאהר יודישע קינדער־לעבען, מיט א פארטי־גער עברי, מיט א סדרה, און אלעפעל אין האנד.

דער פאטער האט יוסעל'ס פאות'לעך געקרייזעלט, געגלעט איהם מיט א לעכעלן אין דער באָרד, און געזאָגט צו איהם:

— ווייסט, יוסעלע, וואוהין דער טאטע פאָהרט?

— נאך אמעריקא, — האט יוסעלע אָבגעענטפערט.

— און וואו איז אמעריקא? — פרעגט דער פאטער.

— ווייט, גאנץ ווייט, — ווייזט יוסעלע מיט דער האנד.

דער פאטער האט איהם ביים האנד אָנגענומען, אָנגעקוקט דאָס פנימל, טיעפער איהם אראָבגערוקט דאָס היטעלע, וואָס ער האט איהם געהאט געקויפט אויף שמחת־תורה, וואָס איז נים לאנג פארביי, און האט אין דער שטיל געקרעכצט.

די פאטערליכע צערטליכקייט האט יוסעלע געדענקט דורך די גאנצע צייט, ווען דער פאטער איז גישט דא געוועזען.

נור באלד האבען זיך די טהירען געעפענט מיט א פראל, אין דעם שטיבעל זענען מיט אמאל אריינגעקומען צולויפען יצווי־ יונגלעך פון א יאהר אכט. ביידע אזוי ווי א צווילינג, מיט צווי־ לינגע קאפאטקעלעך און קאשקעטעלעך, זענען אריינגעקומען גאר פריעהליך, מיט לאכען און פרייד, נור דערזעהענדיג דעם פאטער, האבען זיי זיך מיט איין מאל בערוהיגט.

— אדוא, די קאמאנדע איז געקומען! — האט די מוטער צו־ געווארפען א ווארט פון הינטער דעם אייוועץ.

די „קאמאנדע" האבען זיך נעבען פאטער ביים טיש ארומ־ געזעצט, ווי סטאטיקעס.

— וואס עפיס אזוי פריה? — האט דער פאטער געפרעגט.

— דער רבי האט אונז אהיים געלאזט, זיך געזעגענען מיט'ן טאטען, — האבען ביידע מיט אמאל אבגעענטפערט

אלע וועגען א מינוט שטיל געבליבען.

נאר יוסעלע, וועלכער איז דא געוועזען דער יונגסטער, און האט זיך דא געפיהלט דער געליבסטער, האט זיך צום ער־שטען אבגערופען, פרעהענדיג זיך:

דער טאטע פאָרט אוועק—נאך אמעריקא, נאך אמעריקא.

די יונגען האבען נישט געוואגט צו לאכען, חאטש זיי האבען געוואלט.

— וואס איז אויף דיר די שמחה? — האט די מוטער געזאגט, אויפשטעלענדיג די זופ אויפ'ן טיש, — מאיר, וואש זיך, — האט זי געענדיגט דעם זאץ.

— און אויף רחלה'ן וועסט דו נישט ווארטען?

— איך ווייס נישט, וואס זי זיצט אזוי לאנג.

— מן הסתם, קאן זי נישט אדורכקומען מיט'ן פעטער— א קליינינקייט, אזא עקשן, — האט מאיר געזאגט מיט א פלינקער בעוועגונג מיט דער באָרד, און דאס האט ארויסגעוויזען זיין צער מיט דעם קינד.

די יודענע איז מיט די זופ אין האנד שטעהן געבליבען און געקוקט אויף איהר מאן. ביי איהר איז עס געוועזען א וואונדער, אז איהר מאן, וועלכער האט קיינמאל צו די קינדער נישט גע־רעדט קיין ווייך ווארט, האט שטענדיג געשריען אויף זיי, — זאל רייידען מיט אזא צער וועגען זייער עלטעסטער טאכטער רחל, וועלכע איז איצט געגאנגען פועל'ן ביים פעטער וועגען די 25 רובל, וואס ער האט געזאלט צו געבען אויף די הוצאות.

דער פעטער, חיים, איז געוועזען מאירס א יונגערער ברו־דער, — וועלכער האט געטהון א שדוך נישט לויט זייער יחוס, מיט א גרושה, און האט איצט פערמאגט היבשע עטליכע טויזענד רובל. ביז איצט האט ער זיך איבערהויפט געהאלטען פון יחוס־חייטענס פון איהם. נאר דערנאך, אז מאירס געשעפט איז נאך האט זיך איינגעצען אבגעשטעלט, און דאס מפרנס זיין זיין ווייב

און קינד האָט איהם שוין געהאַט געבראַכט נישט מער ווי אײן שאַנד, האָט ער געמוזט אָנקומען צו זײן ברודער, צום „נגיד“; דאָס האָט איהם אָבער ווייניג געהאָלפען. און דער ייִד, וועלכער האָט נור געקענט דאָס געסיל פון זײן שטעדטיל, וועלכעס פונדעסט פון זײן הויז אין בית־המדרש אַרײן, האָט אָבגעמאַכט בײ זיך אַרויס־צופאָהרען קײן אַמעריקאַ, ווי די אַלע, וואָס האָבען נישט געהאַט קײן פרנסה אין שטעדטיל האָבען געטהון, און וואו ער האָט געהאַט אַ פּאָר פון זײן משפחה, — און די לעצטע פינף און צוואַנציג רובל, וואָס עס האָט איהם אויסגעפעהלט צו דער שיפס־קאַרטע, האָט ער געוואָלט קריגען בײ זײן ברודער, דעם „נגיד“. און, אַז ער האָט דאָס נישט געקאָנט פועלן בײ איהם, האָט ער געשיקט צו איהם זײן עלטסט מײדעל, רחלען, וועלכע איז באַקאַנט געווען אין געסיל פאַר אַ גאַנצע ברייטע און איז שוין נישט אײנמאָל דעם פאָטער צו־הילף געקומען אין די זאַכען. וואָרום ווי יונג זי איז געווען — קוים צעהן יאָהר אַלט — אַזאַ מײלעכיל האָט זי שוין געהאַט. און אַז דער פאָטער איז צוריקגעקומען פון פעטער מיט גאָרנישט, — האָט זי געכאַפּט דאָס טיכעל אויף זיך און זי האָט געזאָגט, זי גערט נישט פריהער אַוועק — ביז זי ברענגט נישט מיט די פינף און צוואַנציג רובל, וואָס איז דעם פאָטער נויטיג צו די הוצאות.

מאיר איז זיך נישט געגאַנגען וואַשען. ער האָט זיך אַרויף און אַראָב געדרעהט איבער דער שטוב, געצופּט זיך די באָרד, און יעדעס מאָל אַ צוק געגעבען מיט'ן פּנים, ווי ער וואָלט עפּיס פערטרייבען פון זיך, און צו די יונגען האָט ער געזאָגט:

— איהר זאָלט די מאַמע האָרכען, בעריל, חיים, — איהר הערט, איהר זאָלט פאָלגען די מאַמע, — און זאָלט בעגעהרען צו לערנען, — בעגעהרען צו לערנען, — וואָרום איך וועל נישט זײן — וועט ווער זײן — — —

ער האָט שוין געוואָלט זאָגען אַזויך וואָרט, — וואָס איז גאָרנישט לויט זײן כאַראַקטער, נור דאָס טראַכטען פון זײן ווייטער רייזע און וועגען זײן עלטסט מײדעל, וואָס שטעהט איצט און מאַנהט פאַר'ן פעטער וועגען די פינף און צוואַנציג רובל, האָט

אידעם געבראַכט דערצו. נאָר דערזעהענדיג, ווי בערעל זיצט מיט איין פוס הינטער זיך און מיט׳ן צווייטען פוס ווי ער וואָלט גע־קניעט, — האָט ער אָנגעהויבען צו שרייען:

— זעה, ווי דער יונג זיצט, זעה, דעם פוס אַראָב, זה ווינטש איינער?

— איאַ, שוין וועלען זיי מיך דערהרגענען, עס וועט זיין אַ חורבן אויף מיינע יאָהר; ביי וועמען לאָזט זיי מיך איבער? — האָט איהם אַם ווייב דערמאָהנט.

די ביידע אַכט־יעהריגע יונגען זיינען שטיל געזעסען, האָבען נאָך געפיהלט, ווי זיי וואָלטען די מוטער געוואָהן געקוילעט, און האָבען מורא געהאַט צו בעוועגען מיט אַן אבר.

נאָר דער קליינער יוסעלע מיט׳ן קאַפּעלע און איינגעשמייכעלט פנימ׳ל — ער האָט געקלאַפּט מיט׳ן לעפעל אויפ׳ן טיש און גע־פרעהט זיך אַליין: דער טאַטע פאָהרט קיין אַמעריקאַ, דער טאַטע פאָהרט קיין אַמעריקאַ!

נאָר באַלד איז אַריינגעקומען די מוהמע שיינדעלע, און אַ טוך איינגעוויקעלט, און די „רויטע פלעקען", וועלכע האָבען זיך געוויזען אויף איהרע ביינערדיגע באַקען, האָבען אויסגעזאָגט, אַז איהרע לונגען זיינען נישט גאַנץ... און דערפאַר טאַקע האָט מען די גערופען „רויטע בעקעלעך". אַריינגעקומען איז זי מיט אַ מינע, ווי מען קומט אַריין צו בעקלאָגען אַ טויטען. איידער זי האָט נאָך געזאָגט „גוטען אָוועגד", האָט זי געגעבען אַ ציה־אויף די אַקסלען, אַ הוסט אָב, און אַ גנבה׳שען בליק געוואָרפען אַרום אין דער שטוב, און ווי עפּיס ביי די ווענד געפרעגט:

— רחל׳ע איז נאָך נישט געקומען צוריק? (די גאַנצע שטאָדט האָט געוואוסט וועגען די פינף און צוואַנציג רובל און וועגען רחל׳עס שליחות). און נישט וואַרטענדיג אויף קיין אַנטוואָרט — האָט זי שוין געשטעלט אַ צווייטע פראַגע:

— נאָך נישט געגעסען?

און קוים האָט זי געענדיגט די פראַגע — האָט זי שוין גענאָהט אַ דריטע:

— און לייביש איז נאָך נישט געווען?

די פראַגע האָט איהר ברודער מאיר מעהר אין בעטראַכט גענומען ווי די אַנדערע. לייביש איז געווען איהר מאַן, זיין שוואָגער, מיט וועלכען ער פלעגט אַגאַנץ יאָהר ברוגז זיין, כאָטש זיי האָבען געקעהרט צו איין „שטיבעל“, און געפאָהרען צו איין רבי, וואָרום לייביש גרינשפאַן, וואָס מאיר׳ס פאָטער, עליו השלום, האָט איהם גענומען פאַר אַן אײדעם פאַר זיין טאָכטער שיינדעלע, — איז ביי זיך געווען אַגאַנצער מורינו, פון אַ שענער משפחה און האָט נאָך אַליין פרעטענזיעס, אַז דער שוועהר האָט איהם נישט אָבגעגעבען דעם גאַנצען נדן, וואָס ער האָט איהם צוגעזאָגט, און ער האָט נישט אָבגעגעסען די גאַנצע קעסט, וועלכע ער האָט איהם פערשפּראָכען. און כאָטש דאָס איז שוין געווען אַגאַנץ אַלטע מעשה, און דער שוועהר אַליין איז שוין טויט אַ יאָהר אַכצעהן און האָט קיינעם קיין ירושה נישט איבערגעלאָזט — דאָך איז ער נאָך ברוגז געווען אויף דער משפחה, און האָט נאָך ביז היינטיגען טאָג פרעטענזיעס געהאַט צום ווייב. ער איז געווען אַ מענש אַ קאַלטער, אַ ווייניג־רײדער און אַ בעהאַלטענער אין זיך. מען האָט קיינמאָל נישט געוואוסט, וואָס ער טראַכט, נור דאָך איז ער געווען זעהר אַ וואַרים משפחה־מיטגליעד און ביי יעדען פאָרפאַל אין דער משפחה, סיי ביי אַ שמחה, סיי ביי צער, חלילה, פלעגט ער שטענדיג זיין דער ערשטער. און איצט אויך, נישט קוקענדיג, וואָס ער האָט נישט גערעדט מיט מאירן, — כאָטש ער האָט איהם יעדען טאָג געטראָפען, — האָט ער, ווי זיין ווייב שיינדעלע, איצט אויסגעזאָגט — געזאָלט אַריינקומען געזעגנען זיך. דאָס האָט מאירן אַ ביסעל פערוואונדערט.

נור באַלד האָט זיך די טהיר האַסטיג געעפענט, און רחל׳ע, קוים דעם אָטעם כאַפּענדיג, איז אַריין אין שטוב, די האָר האָבען זיך געוואָרפען פון הינטער דעם טיכעל אַרויס, און די האַנד האָט פעסט געהאַלטען אַ ציקנייטשט פּאַפּיר׳ל, און מיט אַ טריאומפירענדער מינע האָט זי עס דעם פאָטער דערלאַנגט:

— ער האָט געמוזט געבען!

אַלע האָבען זיך מיט אַמאָל אַוואַרף געגעבען צו דעם צו־קניִטשטען פּאַפּירל. דער פאָטער האָט עס צוגענומען מיט אַלאַ־בענדיגער מינע, און האָט עפּיס נישט ווילענדיג געגלעט אויף דעם מיידעלס קעפּיל, און דאָס איז אַזוי אומנאַטירליך געוועזען פאַר דעם שטרענגען פאָטער. דאָס מיידעל איז צו אַזעלכע צערטליכקייטען אַזוי נישט געוועהנט געוועזען, אַז זי האָט זיך פערשעמט און איז רויט געוואָרען. די מאַמע האָט זי באַלד גענומען צו זיך אין ווינ־קעל אַריין ביי דער קיך, און עפּיס מיט איהר אַסוד געקחעדט. די מוהמע האָט זיך עפּיס, נישט ווייסענדיג פאַרוואָס, אָבגעשאַ־קעלט, — און דער פאָטער האָט די טאָכטער אויסגעפרעגט: ווי איז עס צוגעגאַנגען?

— און די מוהמע, וואָס האָט געזאָגט? — דאַ? — האָט דער פאָטער געפרעגט מיט אַ פריידע, וועלכע האָט זיך אויסגעדריקט אין דעם, וואָס ער האָט יוסעל'ן אויף די הענד גענומען, און נים אויפגעהערט איהם אין געזיכעל צו קלאַפּען אין דעם יונג, זעהט זיך אויס, איז די לאַנגע געפעלען, וואָרים ער האָט די גאַנצע צייט געקוקט דעם פאָטער אין די אויגען אַריין, — ער מיינט ווי'ה עס טאַקע מיט אַנ'אמת...

— די מוהמע האָב איך גאַרנישט געזאָגט. דעם פעטער האָב איך אָבגעוואַרט ביי דער טהיר, ווען ער איז מיט נאָך מענשען געשטאַנען, און האָב אָנגעהויבען אַזוי הויך צו רייחען, אַז אַלע זאָלען הערען, אַלע זאָלען הערען. אָ, איך בין נישט אַזאַ נאַר, אַז איך זאָל אַרויפגעהן צו דער מוהמע, — האָט דאָס קינד נאָך מיט קינדישער פרייד דערצעהלט.

אַלע האָבען זיך דעריבער געפרעהט, און די מוטער האָט איהר גאַר אַ בעזונדערע פרייד געמאַכט היינט, וואָס זי האָט צו איהר געזאָגט:

— רחל'ע, דערלאַנג צום טיש.

דער פאָטער האָט אויך דעם אויגענבליק פערגעסען זיין היינטיגע רייזע, וואָס שטעהט איהם פאַר, און נור פרעהענדיג זיך איבער די פינף און צוואַנציג רובל, וואָס ער האָט געהאַלטען אין האַנד.

און איבער די חכמה פון זיין קינד, האט ער צו די יונגען געזאגט:

— וואשען—און איז זיך אליין גענאנגען וואשען צום עסען.

אלע זענען ארום טיש געזעסען. די מומע איז געווען די ערשטע, וואס דאט דערמאהנט די רייזע.

ווארום די מומע האט שטענדיג די געוואהנהייט צו ריידען וועגען די שרעקליכסטע זאכען, און די ערשטע איז זי, וועלכע רעדט נור וועגען טויט, און דערצעהלט מעשות פון שדים. און די קינדער האבען שטענדיג פאר איהר מורא. מען זעהט זי תמיד אליין גערן אויפ'ן בית-עולם, — און איבערהויפט האט די מומע, וועלכע פלעגט תמיד זיין איינגעהילט אין א טוך און שטענדיג געדאנט די רויטע פלעקען אויפ'ן פנים, דערמאהנט חעם טויט.

האט זי זיך איצט אויך אנגערופען:

— אוי, מאיר, און דו האסט גאר ניט קיין מורא פאר'ן וואסער? מען זאגט, אז מען ווערט קראנק אויפ'ן וואסער, מען דערטרינקט זיי און בינדען אן אין א ברעט און וואַרפען אין וואסער אריין.

דאס דערצעהלט זי מיט א בעזונדער שמייכעלע, וואס ליעגט ווי א טויט אויף איהרע בלייכע, דינע ליפעלעך, און איהרע אויגען האבען דאן אנגענומען א גרינליכען קאליר און אויסגעזעהן ווי שפי־ציג. דערנאך האט זי זיך צוהויסט מיט א געלעכטעריל:

— חי-הי-הי.

א מינוט דאט דער טיש שטיל געשוויגען, עס האט זיך נור געהערט דאס קלאפען פון דער „קאמאנדע" מיט די לעפעל אויף די טעלער.

אז זי דאט זיך געהאט גוט אויסגעהוסט, האט זי ווייטער אנגעדריבען:

— ווער ווייסט, צי מיט מיין פנחס'ן האבען זיי אויך נישט אזוי געטהון — שוין דריי יאהר, אז דער יונג איז אוועק, און מען הערט נישט פון איהם, און מען זעהט נישט פון איהם.

— דאס איז שוין נישט ריכטיג, דעניכל דער שנייחער האט דאך איהם אליין אין לאנדאן געזעהן, שפיעלט אין קארטען און איז א היטעל-מאכער, — האט זיך חנה-לאה אנגערופען.

די מומע האָט עפּיס מאָרנע געשמייכעלט פון הינטער איהר טוך אַרויס.

— ביי אייך איז עס אַזאַ פאַמיליען-פעדלער, — צו פערגעסען איינער אָן דעם צווייטען, איז ביי אייך אַזוי אַוועק — וויל ער נישט דערגען, וויל ער נישט געדענקען אָן אייך — האָט איהר געהערט אַ ביסעל אַזוי? — האָט זיך די יודענע אַליין נישט געקאָנט בערוהיגען.

ווידער האָט זיך געהערט דאָס מאָרנע שמייכעלע מיט'ן הוסט צוזאַמען אויסגעמישט — חי-חי-חי — פון דער מומע, וואָס האָט אויף די קינדער אַ שרעק אָנגעוואָרפען.

און פון דער העלער הויט, ביים ערשטען לעפעל, איז די יודענע, חנה-לאה, אַרויס מיט איהר געוויין:

— אוי, מאיר, אויף וועמען פערלאָזטו מיך? — וואוהין פאָהרסטו? — האָט די יודענע הויך געחליפעט און פערשטעלט זיך די אויגען מיט'ן פאַרטוך.

רחל'ע האָט אויף די לעפעל אַוועקגעלעגט און געהאָלפען דער מאַמע; דער פאָטער האָט טרויעריג ערגיץ-וואו געקוקט, זיך די האָהר פון באָרד געביסען, נור די „קאָמאַנדע" אַליין האָט זיך נישט געלאָזט שטערען, אַזוי ווי זי וואָלט שוין געווען צוגעוועהנט צו דער מוטער'ס טרעהרען — זיי האָבען ווייטער געגעסען.

יוסעלע אַליין איז געזעסען און איינגעקוקט זיך דער מוהמע אין פנים אַריין, — אויף איהם האָבען דער מוהמעס ווערטער, וועגען „אָנבינדען אין ברעט" — חאָטש ער האָט עס נישט אינגאַנצען פערשטאַנען, אַ גרויסען איינדרוק געמאַכט. ער האָט דערפיהלט, אַז די מוהמע האָט עפּיס הערצעהלט שרעקליכעס, און נישט דער מוטער'ס טרעהרען איצט, נור דער מוהמעס לעכעל'ן און די „רויטע בעקעלעך" האָבען איהם דערשראָקען, און ער האָט געהאַלטען נאָהנט צו וויינען.

די מוהמע איז איצט טרייסטען געגאַנגען.

— נו, נישט אַלע ווערען דאָך קראַנק, נישט אַלע בינדט מען דאָך אָן אין ברעט.

חנה-לאה האָט זיך אָבער שוין מעהר נישט געלאָזט טרייסטען.

אַלע צרות, וואָס האָבען זיך איהר געטראָפען אין איהר גאַנץ לעבען (און אַזעלכע זענען געוועזען נישט ווענינ), האָבען זיך איצט אַרויסגעגאָסען אין איהרע טרעהרען.

נור באַלד האָט זיך די טהיר אויפגעעפענט, און אַ שטילער, טרויעריגער „גוט נאָוועגד" האָט זיך דערהערט. אין שטוב האָט זיך אַריינגערוקט אַ הויכער, פינסטערער מאַנספערשוין פון אַ יאָהר פערציג, אָרים געקליידעט, און האָט זיך אָהן אַ וואָרט אין אַ ווינקעל שטוב אַוועקגעזעצט.

— לייבוש, דו ביזט עס? —

— יאָ, איך — איך, — האָט זיך געהערט אין אַ ביזערדיגען טאָן.

דעם ביזערדיגען טאָן האָט דער ייד בענוצט נור ווען ער האָט גערעדט מיט זיין ווייב און קינדער, אין האַרצען איז ער געוועזען אַ גוטער מענש און האָט קיינעם נישט געקאָנט קיין שלעכטעס וואָרט זאָגען און קיין הויכע שטים אויפהויבען. דערפאַר טאַקע איז ער געוועזען אַ לא־יוצלח, און צו וואָס ער האָט זיך גענומען, איז איהם נישט געגאַנגען. ער האָט פלינק יענעם נאָכגעגעבען און זיך נישט געקאָנט קריגען און ניט דינגען. נור צו זיינע אייגענע האָט ער נישט געקאָנט אַנדערש רעדען ווי מיט אַ געבייזער. ער האָט קיינמאָל פאַר זיין ווייב און קינד קיין גוט וואָרט נישט געזאָגט, כאָטש ער האָט זיי טיעף, איניג געליעבט. איהם האָט זיך געדאַכט, אַז ווען ער רעדט צום ווייב אַנדערש ווי מיט געבייזער, האַנדעלט ער מעשה חונף, — און דאָס האָט ער נישט געוואָלט. דערפאַר איז אַזאַ וואונדער געוועזען פאַר אַלע ביים טיש, ווען זיי האָבען פלוצלונג דערהערט דעם פאָטערס קול, וואָס זיי האָבען אַזוי זעלטען ווען געהערט, ווי ער האָט אָנגעהויבען צו טרייסטען חנה־לאה'ן:

— וואָס האָט זי צו וויינען, זי האָט נישט וואָס צו וויינען, אַ וועלט מיט מענשען פאָהרען, און אַלע קומען בשלום אַהין, מיט השם יתברך'ס הילף וועט ער געזונדערהייד אָנקומען. אַ וועלט מיט מענשען פאָהרען, — זי האָט נישט וואָס צו וויינען.

די ווערטער האָבען אינגאַנצען ווייך געמאַכט מאיר'ן און ער

דאָט אָנגעגומען דעם טאָן, וועלכער איז ניט געלעגען אין זיין חאַראַקטער. ער האָט אָנגעהויבען צו רייזען מיט זיין שוואָגער, ווי זיי וואָלטען די בעסטע גוטע פריינד געווען—האַלב אַ ביסעל אין שפאָט, אויף די ווייבער:

— אַ יודענע, ווייגט זי—ווייסט נישט, מעשה יודענע ווייגט זי—און שטילער אַ ביסעל, צוגעבויגענדיג זיך צום שוואָגער—עס איז נישט קיין וואונדער, אין אַזאַ ווייט מקום.

— אודאי אַזוי, אודאי אַזוי,—האָט זיך לייבוש פרום געשאָקעלט.

— ער וועט אפשר אונזער פנחס'ן בעגעגענען, לייבוש?—האָט זיך די מוהמע אָנגערופען צום מאַן.

— אונזער פנחס'ן?—וועמען נאָך, דעם ימח־שמו'ניק—אודאי שוין אַ מיתה משונה אַיינגענומען—האָט דער יוד באַלד אַנדערש געענטפערט דעם טאָן, ווען ער האָט אָבגעענטפערט זיין ווייב.

מאיר האָט זיך באַלד גענומען צום בענשען און האָט זיך זעהר ערנסט און פרום געשאָקעלט הערביי, און איינינגע מאָל זעהר טיעף מיט צער אָבגעקרעכצט אין בענשען, אויף וועלכען דער שוואָגער האָט איהם צוגעהאָלפען.

אַז מאיר האָט זיך אויפגעהויבען פון טיש, איז ער צוגעגאַנגען צו לייבוש'ן, און האָט געזאָגט זעהר שטיל און ערנסט, ווי ער וואָלט זיך געוועזן פערגעגנטפערט:

— עס איז באו מים עד נפש. איך דאָב אַנדערש נישט געקאָנט. אפשר פערלאַנגט דער רבונו של עולם, איך זאָל האָבען גלות—וועל איך האָבען גלות, אַבי מיין ווייב און קינדער אַ שטיקעל ברויט,—ווייזט ער אויפ'ן ווייב און קינדער.—איך קאָן נישט אַנדערש, לייבוש, איך וועל ווערען אַ פראָסטער יגיע כפים,—איך האָב קיין אַנדער עצה נישט. דאָ שעם איך זיך, איך וועל אַראָבוואַרפען פון מיר די בושה...

— און מיט'ן יודישקייט?—פרעגט דער שוואָגער מיט אַ קרעכץ.

— אַזוי ווייט ווי דער רבונו של עולם וועט מיר העלפען. מילא, אַז מען וויל זיין אַ יוד, קאָן מען אומעטום זיין אַ יוד,—דער, וואָס וויל...

— אודאי, — ענטפערט ליביש אב.

— און וואס דער רבי האט געזאגט, ווייסטו דאך אודאי?

— יא, איך האב עס געהערט אין שטיבל, אודאי מיטן רבונו של עולמס הילף.

— און וואס קאנען מיר מעהר טהון?

דערווייל, ווי מאיר און ליביש האבען געפיהרט דאס געשפרעך, האבען זיך די ווייבער, די צוויי שוועגערינס, וועלכע פלעגען א גאנץ יאהר אויך נישט זיין קיין גרויסע גוטע פריינד, און א חינקעל זיך פערקליבען און גערעדט צווישען זיך זעהר פערטרוילוך. חנה-לאה האט איהר דערצעהלט וועגען דער מעשה מיט א גט אויף א תנאי, וועגען וועלכען מען האט עפיס גערעדט, או דער מאן זאל איהר געבען, און זי האט נישט געוואלט הערען און נישט געדענקען דערפון. שיינדעלע האט איהר חעכט געגעבען און דערצעהלט דערביי עפיס א שרעקליכע מעשה, און חערביי גוגעבען אנצוהערען, או מען דארף זעהר פארזיכטיג זיין, ווארום דארט, אין דער נייער וועלט, פערלויפען זיך מעשות מיט מענער, מיט פרעמדע ווייבער... און האט דערמיט חנה-לאה'ן דאס הארץ אנגעשראקען...

רחלע איז געזעסען ביי די ווייבער און אויסגעהארכט דאס געשפרעך און אנטייל גענומען דערין ווי א חערוואקסענע יוחענע. די געלעגענהייט האט די „קאמאנדע" בענוצט און האט אנגעהויבען צו געפינען אין די אויגען פון חער „גרינער מודמע" — ווי זיי פלעגען די מודמע שיינחעלען רופען — „קליינע מענשעלעך", וועלכע טיקען זיך אין ים. און בעריל, דער יונגערער פון דער „קאמאנדע", וועלכער האט זיך געקענט אויף „די זאכען", — האט דערצעהלט פון פערשיעדענע כשוף-מאכערס און מכשפות, וואס דעגגען זיך אן אין די פרענדלען פון דער „גרינער מודמעס" פאטשיילע און ווערען פערטרונקען אין אידרע אויגען. און בעריל האט געוויזען אויף די אויגען פון דער מודמע—וועלכע האבען איצט ביים שיין פון דעם נאכט-לעמפיל און ביים דערצעהלען דער מאמע די שרעקליכסטע זאכען פון ווייבער, וואס פערפיהרען פרעמדע מענער דארט אין אמעריקא — טאקע אנגענומען א גרינעם קאליר, און א סך מענשעלעך

דאַבען זיך אין זיי געשטיקט — אַלע, וואָס זענען געווען אין שטוב.. דערפון האָט בעריל אויסגעדרונגען, אַז אַ שיף אויפ'ן ים גייט אונטער, און ער האָט דערצעהלט וועגן גרויסען ים, פון די שיפען, פון די פיש און חיות, וואָס זענען אין ים, גלייך ווי ער וואָלט דאָס אַלץ מיט די אויגען געזעהן. דערביי איז יוסעלע געזעסען און ער האָט אויסגעשטעלט די גרויסע אויגען זיינע און געלוישט יעדעם וואָרט. און אַלץ, וואָס בעריל האָט דערצעהלט, האָט ער מיט זיינע גרויסע אויגען געזעהן און ער האָט אָנגעהויבען מורא צו קריגען פאַר דעם ים, און פאַר די מיהמע, און פאַר אַלעם, ביז ער האָט אָנגעהויבען צו וויינען. אויף דעם וויינען האָט אויך קיינער קיין אַכט נישט געגעבען, און קיינער האָט זיך נישט געלאָזט שטערען אין געשפרעך, ביז ער איז איינגעשלאָפען אויף דעם פאָטער'ס געפּאַקטען זאַק, וועלכער איז געלעגען אין אַ ווינקעל שטוב, מיט די שרעקליכסטע חלומות — אודאי וועגען ים און וועגען די מענשעלעך, וואָס טיקען זיך אין דער „גרינער מיהמעס" אויגען. אַ ביסעל שפעטער האָט אידם די „קאָמאַנדע", בעריל און חיים, אויך געפאָלגט. און זענען איינגעשלאָפען אויף דעם צווייטען זאַק, און האָבען די שטיוועל אויסגעשטרעקט אין די שטוב אַריין.

די נאַכט איז נאָך געלעגען טיעף און שוואַרץ איבער דער ערד און האָט אויך אָנגעפילט מיט פינסטערניש מאיר'ס קליין שטיבעל, ווען דער ייד איז געשטאַנען פאַר'ן האָלצערנעם בעט פון זיינע צוויי קדיש-זאָגערס — בעריל און חיים — און האָט עפּיס אין דער שטיל אַריינגעמורמעלט צו זיך אין די גרויסע באָרד אַריין. זיין געזיכט האָט קיינער נישט געזעהן, דערפאַר לאָזט זיך נישט זאָגען, אויב זיין געזיכט האָט אַנדערש אויסגעזעהן, ווען ער האָט זיך געזעגענט מיט זיינע קינדער. די שטוב איז געווען באַלויכטען מיט דער ליכטיגקייט פון אַ דין נאַפט-קנייטעל, און דער ייד האָט געהאַלטען די אויגען פערמאַכט און זיין גאַנץ פנים איז פערשטעלט געווען אין די האָאר פון באָרד, נור מיט זיינע הענד האָט ער געטאַפּט די קאָפּ פון דער „קאָמאַנדע", וועלכע איז איצט

געלעגען און ביים שיין פון ליכטעל האבען זיי גאר נישט אויס־געזעהן ווי „א קאמאנדע“, נור ווי צוויי דינע צווייגלעך, אדער ווי צוויי קעלבער, וואס בויגען־צו די קעפ איינס צום צווייטען, און קאנען נעבעך „קיין צוויי נישט צעהלען“. דער פאטער האט זיי צוריק אנגעטהון די קאפלעך, וועלכע זיינען געהאט אראבגעפאלען פון זייערע קעפ, — און טאפענדיג מיט זיינע הענד זייערע קעפ, האט ער עפיס געמורמעלט און די אויגען געהאלטען פערמאכט. דערנאך איז ער צוגעגאנגען צו יוסעלן, וועלכער — מען דארף זאגען צו זיין שאנד — איז נאך געשלאפען מיט דער מוטער. ער האט איהם א קליינעם אויגענבליק אנגעקוקט, א קרעכץ געגעבען (ביי יוסעלן א קרעכץ), זיך אראבגעבויגען, און א, גאט, יוסעלן א קוש אין קעפעל געגעבען.

ער האט געמיינט, אז יוסעלע שלאפט, ערשט, אז חנה־לאה, וואס איז דערביי געשטאנען, האט צוגעבויגען דאס ליכט, געוואלט דעם מאן ווייזען יוסעלע'ס פנימ'ל, — האבען זיי דערזעהן יוסעלע'ס שווארצע אויגען, וועלכע זיינען ברייט אפען געווען און געקוקט מיט בעלעבונג אין די אפענע נאכט אריין. דער פאטער האט זיך דאן צו איהם אנגערופען:

— דער טאטע פאהרט אוועק, יוסעלע, — פאהרט ווייט אוועק.

יוסעלע האט געשוויגען, נור די אויגען האבען אויסגעזאגט, אז ער הערט אלץ צו אויפמערקזאם.

— און עס וועט נישט קיינער זיין, ווער עס זאל דיך פערהערען, — בעגעהר צו לערנען, יוסעלע, בעגעהר, און דאווען פרום, אין שטיבעל, און לויף נישט ארום, און האָרך די מאמע, יוסעלע, — ווארום דער טאטע וועט נישט זיין, — האט מאיר געזאגט.

יוסעלע האט אלץ געשוויגען — נור ער האט מיט אמאל אלץ פערשטאנען און גוט געוואוסט וועגען וואס עס האנדעלט זיך און האט געפיהלט זיין גאנץ יודיש יתומקייט. און אז דער פאטער האט זיך אראבגעבויגען צו איהם און האט איהם דאס לעצטע מאל א קוש געגעבען, האט יוסעלע אבגעענטפערט:

— פֿאָהר געזונטערהייד, טאַטע, — און דאָס האָט געהייסען, אַז ער זאָגט אַלץ צו, אויף וואָס דער פֿאָטער האָט געזאָגט.

און דאָס איז עפּיס אַזוי אוננאַטירליך געווען פֿאַר דעם ייד, — אַז חנה־לאה האָט זיך דערביי הויך צעוויינט, און ער האָט זיך ווידער אַראָפּגעבויגען און ווידער אַקוש געגעבען, און דאָס עפּיס הויך געזאָגט, און ווידער די אויגען פֿערמאַכט, און מיט דער באָרד צוגעשאָקעלט. דערנאָך איז ער אַרויס, אין באַגלייטונג פֿון זיין ווייב, מיט זיין עלטסטע מיידעל צו דער פֿוהר צו, מיט די צוויי אָנגעפּילטע זעק.

אַז די פֿוהר האָט געריהרט, האָט זיך חנה־לאה צעוויינט, און האָט זיך נישט געקאָנט איינהאַלטען. זי האָט זיך דערמאָהנט אָן די מעשה, וואָס שיינדעלע האָט איהר דערצעהלט, — האָט זי הויך נאָכגעשריען:

— מאיר, פֿערגעס נישט, אַז דו לאָזט איבער אַ ווייב מיט קינדער!

אַז די יודענע האָט שוין געענדיגט דעם זאַץ, האָט זי זיך פֿערשעמט און געוואָלט צוריקחאַפּען. אָבער עס איז שוין געווען צו־שפּעט.

מאיר האָט זיך אויך פֿערשעמט.

אַז יוסעלע האָט געהאַט די אויגען געעפֿענט, האָט ער געטראָפֿען די „קאָמאַנדע" זיצענדיג אויף דר׳ערד און האָבען אַלע שטוהלען פֿון שטיבעל געהאַט אומגעקעהרט, — און זיי האָבען איהם אַביסעל מיטגעטיילט:

— היינט געהען מיר נישט אין חדר אַריין, דער טאַטע איז נאָך אַמעריקאַ געפֿאָהרען.

יוסעלע האָט זיי גאָר נישט געענטפֿערט. ער האָט ביי זיך אין זיין הערצעל באַהאַלטען דעם פֿאָטער׳ס ווערטער, און אַ געוויסער שטאָלץ האָט איהם אַרומגענומען אויף דעם, וואָס דער פֿאָטער האָט איהם געזאָגט, און האָט ביי זיך אָבגעמאַכט, אַלעס צו פֿאָלגען, וואָס דער פֿאָטער האָט איהם געזאָגט.

2. מאיר אין אַמעריקא.

אַזוי ווי אַ אײנזאַמער אין אַ מדבר, איז מאיר געזעסען אויף דעם דריטען שטאָק אין איינעם פון די טענעמענט-הײזער אויף דער עסעקס-סטריט, אין גרויס-ניו-יאָרק, וואָס איז בײם ברעג אויף יענער זייט אָקעאַנוס — צווישען אַ פינף-מיליאָנינער בעפעלקערונג און צווישען ניין הונדערט טויזענד זײנע אייגענע ברידער. צו קײן חברה, צו קיין סאָסײטע, סײ געזעלשאַפטליכע, סײ רעליגיעזע, האָט ער נישט אָנגעהערט, און האָט זיך בכלל מיט קײנעם נישט געמישט. די לאַנדס-לײט פון דער דריטער סטריט, צו וועלכע ער האָט אַן אַדרעס געהאַט און וועלכע האָבען איהם פון שיף אַראָבגענומען, — האָבען איהם געשאַפט אַ ידיש „פליס" — אַ שאַפּ, אין וועלכער מען אַרבײט נישט שבת. שוין העכער פון זיבען חדשים זיצט מאיר ביי אַ פענסטער, וואָס געהט אַרויס געגענאיבער אַ הויכער וואַנד, און נײהט אויף דער מאַשין קאַנטען פון העמדער. ווי אַזוי ער איז דאָרט אַהין געקומען — ווייסט ער נאָך ביז הײנטיגען טאָג נישט, — האָטש ער פאָהרט יעדען טאָג צו דער אַרבײט און יעדען טאָג פון דער אַרבײט. דער לאַנדס-מאַן, דער קרוב, דער מודמע׳ס מלכה׳לעס (דעם טאַטענס אַ שוועסטער) אַ זוהן, האָט איהם אַרײנגעפיהרט אין אַ טיעפען קעלער, און ער איז מיט אַ באַהן אַהין געפאָהרען. פון דעמאָלט אָן פאָהרט ער יעדען טאָג צו דער אַרבײט און יעדען טאָג פון דער אַרבײט. ער האָט זיך גאָר נישט געוואונדערט איבער די באַהן, וואָס לויפט ווי אַ שרעקליכע חיה הינטער דר׳ערד; ער האָט איבער זײן וועג קײן אַמעריקא אַזוי פיעל זאַכען געזעהן, און דער קאָפּ איז איהם הערפון אַזוי זבערוישט געוועזען, אַז ער האָלט זיך שוין אויף גאָר נישט געוואונדערט. ער האָט זיך אויך נישט געוואונדערט, ווען דער קרוב האָט איהם פאָרגעלעגט, אַז ער זאָל העמדער נײהען, און אַז מען האָט איהם ביי אַ מאַשין אַוועקגעזעצט. ער, מאיר ר׳ יוסעלע סאָחאַטשאָווער׳ס, וואָס די שטאָדט האָט געקלינגען מיט זיין לערנען, אַ גערעכטער חסיד, און איז עפּיס פון דער-היים אוים אַ סוחר געוועזען — זאָל ווערען אַ העמדער-נײהער, ווי סענדעריל דער ווײבער-שנײדער

בײַ זײַ אין שטעדטיל. אָבער דאָ איז אַלץ מעגליך; דער־פאַר איז עס דאָך אַמעריקאַ; דאָ איז עס קיין חרפה נישט, און צו דעם איז ער דאָך אַהער געקומען. און דער עיקר — פרנסה; דער־מיט וועט ער דאָך קאָנען מפרנס זײַן זײַן ווײַב און קינדער אין דער־היים, וועלכע וואַרטען אויף אַ בריוועל מיט אַ רובל. איז ער באַלד צוגעוועהנט געוואָרען — האָט צוגעלעגט דעם קאָפּ און זיך געזאָגט: דאָס איז מײַן פרנסה! איז ער טאַקע געזעסען אַ גאַנצען טאָג, אַלע אָהן היט, — ער אין קאַפּעל, — עס זענען דאָרט מיד־לעך אויך געווען. ער האָט זיי נישט געזעהן, און האָט געאַרבײַט מיט פלײַס. מיט קיינעם קיין וואָרט נישט אויסגערעדט, פאַר זיך אַליין — דאָס ער געדענקט, האָט ער איבערגע׳חזר׳ט אַ משנה, אַ הלכה פון גמרא אַרויס, אָבער מעהרסטען איז זײַן געדאַנק געווען פערנומען מיט דער היים — וואָס מאַכען די קינדער? און יוסעלע? — יוסעלע — ער האָט׳ן געזעהן בעשײַנפערליך, ווי ער זיצט אין חדר און לערנט די פרשה חומש און טײַטשט־אויס דעם „ואני", און האָט אַ גוט קעפּעל, און פערנעהמט, און גערט צווישען מנחה און מעריב אין בית־המדרש אַרײַן און דאַווענט פרום. אַ גוט אינגעל, האָט ער בײַ זיך געטראַכט, און דאָס האַרץ איז איהם אויסגע־גאַנגען פאַר בענקעניש נאָך איהם.

און אַז עס איז טאַקע געקומען, און אַז ער האָט אַהיים געשיקט חנה־לאה׳ן די ערשטע צעהן רובל (דאָ איז עס נור פינף דאָלאַר), איז „מי ידמה ומי ישוה לו" — טאַקע דאָס האַרץ איז איהם פול געוואָרען מיט פרייד, ער איז געווען מיט זיי אין דער־היים, ער האָט געזעהן, ווי דער בריעף־טרעגער טראָגט אַרײַן דעם בריעף, און זײַן שוואָגער לייענט איהם, — און חנה־לאה, — זי איז דאָך אַ צדיקת, אַ צדיקת ממש. כּילא, וואָס די ידענע שטעהט אויס — צער גדול בנים, אַלץ אויף איהר, אַפילו שכר למוד פאַר די קינדער. און הײַנט שטעהט יוסעלע בײַ דער מאַמע, און רײַסט די בײַם שירץ, — ווײַז מיר דעם טאַטענס בריעף...

און אָן יודישקײַט האָט ער זיך מיט׳ן גאַנצען האַרץ גע־האַלטען, אויף איין האָר נישט אָבגעטרעטען פון זײַן „חק" פון

דער-היים. ווען עס איז נאָך טונקעל געווען, האָט ער זיך אויפֿגעהויבען, כדי ער זאָל נאָך קאָנען פֿאַר'ן דאַווענען אָבלערנען איין פּרק משניות, ווי ער איז געוועהנט געווען פֿון קינדהייט אָן. אַ משניות האָט ער מיטגעבראַכט מיט זיך פֿון דער-היים. צוערשט האָט דער „באָרדער" (דער שכן), דער יונגער-מאַן, וואָס איז געשלאָפֿען מיט איהם אין איין שטוב, תרעומות געהאַט — ער לאָזט איהם נישט שלאָפֿען. שפּעטער האָט ער זיך צוגעוועהנט צו איהם, האָט זיך מאיר פֿערקליבען אין זיין ווינקעל שטוב, וואו זיין בעט און זיין קעסטעל זענען געשטאַנען, און דאָרט איז זיין היים געווען. דאָרט, ביים טישעל, האָט ער אין דער-פֿריה געלערנט, געדאַווענט, איידער ער איז צו דער אַרבייט געגאַנגען. דאָרט, אין זיין ווינקעל, האָט ער זיך פֿרייטאָג-צו-נאַכט'ס זיינע צוויי שבת-ליכט אָנגעצונדען און ביי זיי שלום עליכם געזאָגט. איהם האָט נישט געאַרט, וואָס ס'טהוט זיך אַרום איהם — ער האָט'ס נישט געזעהן. טײלמאָל, ווי ער פֿלעגט פֿרייטאָג-צו-נאַכט'ס זיצען ביי זיין טישעל און מקבל שבת זיין, איז פּונקט זיין שכן געזעסען און האָט געטהון אַ וואָכענדיגע אַרבייט, אָדער מיט זיינם אַ חבר אין קאָרטען געשפּיעלט, — ער האָט זיי קיין מוסר ניט געזאָגט. ער האָט געוואוסט, אַז עס וועט נישט העלפֿען. ער איז זיך נישט געגאַנגען זוכען קיין אַנדערע וואוינונג. ער האָט געוואוסט, אַז אַנדערש-וואו וועט אויך אַזוי זיין, נור ער האָט נישט געקוקט און נישט געזעהן, וואָס ס'טהוט זיך אין צווייטען ווינקעל — אין זיין ווינקעל איז שבת-קודש געווען.

אין קיין חברה האָט ער נישט געדאַווענט. דעם ערשטען פֿרייטאָג-צו-נאַכט'ס האָבען איהם די לאַנדס-לייט פֿון דער דריטער סטריט מיטגענומען אין „די קאָנגרעגיישען אנשי לעשנע", אין די חברה פֿון זייער שטאָדט. די חברה איז געווען אויף דער זעלבער גאַס, וואו ער וואוינט, אויף דער עסעקס-סטריט. אַז ער איז געגאַנגען אין חברה אַריין, פֿרייטאָג פֿאַר-נאַכט, איז די גאַס געווען פֿול געפּאַקט מיט מענשען. און, ווי עפּעס להכעיס דעם שבת, איז דער גרעסטער מאַרק געווען פֿרייטאָג-צו-נאַכט'ס. מיט דער נאַכט האָ-

בען זיך געמעהרט די טישלעך אין מיטען דער גאס, און האבען פערשטעלט דעם גאנצען דורכגאנג פון דער גאס. און ביי יעדען טישעל זענען געשטאנען רעדלעך מענשען — דאס זענען געווען יודישע ארבייטער, וואס זענען פון די שאפס אהיים געגאנגען און האבען זיך איינגעהארכט צו די גוואלדיגע אויסרופען פון די סוחרים, וועלכע האבען מיט קולי קולות געריהמט זייער סחורה. יודישע יונגלעך, ער האט זיי דערקענט אן די פנימ'ער, האבען אין שבת אריין געשפיעלט אין באלען אין מיטען גאס, האבען פייער אונטערגעצונדען פון דעם ליעגענדען מיסט און פאפירען — און קיינער האט זיי נישט דערמאהנט, אז עס איז שבת; דאס האנדעל פון דער־וואכען האט איהם נאכגעיאגט ביז צו דער טהיר פון דער חברה. און אפילו אויף די טרעפלעך, וואס פיהרען ארויף צו דער חברה, זענען געזעסען יודישע ווייבער און האבען געפיהרט א האנדעל מיט די, וואס געהען אין חברה אריין דאווענען. ער איז אנטלאפען פון דעם דער־וואכען, וואס איז אויף דער גאס, אין די חברה אריין, נור דער שבת אין דער חברה „אנשי לעשנע״ איז געוועזען אנ'ארימער, א שניידערישער און האט געמאכט אן איינדרוק, ווי ער וואלט פערטרונקען געווארען אין דעם גרויסען וואכענדיגען טאג, אין וועלכען ער איז געשטאנען. ער האט זיך ארומגעקוקט, און האט געזעהן אן אלמער, וועלכען א יוד האט ארויסגערוקט פון א ווינקעל אין מיטען שטוב אריין; א צווייטער יוד האט אנגעהויבען ליכטלעך אנצוצינדען, האטש עס איז שוין געוועזען א שטיק אין שבת אריין. די „חברה״ האט זיך אנגעהויבען איינציגווייז צוזאמענצוקומען — דאס זענען ס'רוב געוועזען בעלי־מלאכות פון זיין שטעדטיל, וועלכע ער האט נאך געקענט פון דער־היים. טייל האט ער דערקענט פון גאנץ אלטע יאהרען, וועלכע ער האט געזעהן, ווען ער איז נאך א קינד געוועזען, און האבען געמאכט אויף איהם דעם איינדרוק, ווי זיי וואלטען איהם ערשיינען אין א חלום. אנדערע האט ער גוט געקענט פון דער־היים, — דער גבאי איז געוועזען א טאנדעטנער שניידער, „קאזאק״ פלעגט מען איהם רופען, מיט א געל בערדיל, וועלכען מען האט אמאל פאר־

אַ גנבה פֿערשיקט קיין בריסק — און פֿון דעמאָלט אָן איז ער פֿערשוואונדען געוואָרען. — — — דאָ איז ער געווען דער גאַנצער בעל-הבית פֿון שוהל, און האָט איהם מיט אַ ברייטקייט שלום-עליכם אָפּגעגעבען, און געקוקט אויף איהם איצט ווי מיט אַ רחמנות-פּנים. ער האָט זיך אַרומגעקוקט, געזוכט אַ באַקאַנטען פֿון דער-היים, מיט וועלכען ער זאָל אַ וואָרט קאָנען רייהדען — ער האָט געזעהן אַרום זיך נור בעלי-מלאכות, נישט פֿון זיינע מענשען. מען האָט איהם „שלום-עליכם" געגעבען און איהם אויסגעפֿרעגט פֿון דער-היים. באַלד איז צוגעגאַנגען אַ ייד צום אַלמעמער און האָט זיך אַוועקגע-שטעלט דאַווענען. ער האָט איהם געקענט, עפּיס אַ געוועזענער שמיעד אין זייער שטעדטיל...

מאיר האָט זיך דערמאָהנט דעם שבת אין דער-היים, אין דעם קליינעם שטעדטיל, ווי אַלע געוועלבער ווערען פֿערמאַכט; די גאַנצע שטאָדט איז פֿערשלאָסען, און דעם קבלת שבת פֿון ר' ליב'ל, בעני, דעם יבינ'ס חזן, און אַ בענקשאַפֿט האָט איהם אַרומגענומען נאָך דער היים, — זיין ווייב, זיין הויזגעזינד, זיינע קינדער, שבת, זיין יוסעלע שטעהט איצט, אין זיידען קאַשקעטעל, וואָס ער האָט איהם געקויפֿט אויפֿ'ן לעצטען שמחת-תורה (מאיר האָט יוסעלען אַליין געזעהן אין דעם קאַשקעטעל) און שאָקעלט זיך איבער'ן סדור; אין דער-היים איז געגרייט צום טיש, די לייכטערלעך ברענען, און חנה-לאה — אַ אשת חיל — איז אָנגעטהון אין דער נייער הויב — און ער איז אַזוי ווייט — אָבער קיין עגמת-נפש האָט ער זיך נישט צוגעלאָזט; עס איז שבת, און דאָך קבלת שבת בצבור, האָט ער מיטגעזונגען דעם „שניידערישען" לכה-דודי. נאָכ'ן דאַווענען האָט ער זיך אַוועקגעזעצט אין אַ ווינקעל, און ווי ער איז געוועהנט געווען פֿון דער-היים, נישט גלייך נאָכ'ן דאַווענען אַהיים צו געהן, נור צו לערנען פֿרייטאָג-צו-נאַכט'ס נאָכ'ן דאַווענען. און צו וועמען זיך אַהיים אײלען? און שבת'דיג האָט ער זיך דאָך געפֿיהלט — האָטש אין די בגדים... נור אַזוי ווי ער זיצט און שאָקעלט זיך איבער'ן סדור, זעהט ער, ווי מען הייבט ווידער אָב דעם אָרון-קודש מיט'ן אַלמעמער אין אַ ווינקעל אַריין, און מען פֿערדעקט עס מיט אַ

לײַלעך. מען בעהאַלט עס, און עס הויבט זיך אָן צו זויזען נאָך אַנאַנדער עולם — עפּיס כלי־זמרים, מיט בתולות און בחורים. מאיר הערט־אויף צו זאָגען, קוקט זיך אום פערוואונדערט, — עס גערעדט צו איהם צו דערזעלבער יוד, וואָס האָט די ליכטלעך אָנגעצונדען, אין דעם גאַליציאַנער קאַשקעטעל, און מיט'ן גאַליציאַנער לשון זאָגט ער איהם:

— ר' פּעטער, איהר וועט דאָס אָרט פערלאָזען, מען דאַרף די טישען צושטעלען. וואָרום דער טאַנץ־מײַסטער קומט באַלד צוגעהן.

— וואָס, — אין אַ מקום־קדוש, אין פרײַטאָג־צו־נאַכט'ס, א— שרײַט־אויף מאיר.

— די קאָנגרעגיישען אנשי לעשנע „מיטהען" אָב יעדען פרײַטאָג פון 6 ביז 8 דעם זייגער דאָס צימער. עס איז שוין נאָך אַכט, — פון אַכט קומט דער פּאַריזער טאַנץ־מײַסטער.

— דאָ? אין מקום קדוש? — וואונדערט זיך נאָך מאיר.

— איצט איז עס שוין נישט קיין מקום קדוש, איצט איז עס אַ טאַנץ־האָל...

מאיר האָט געחאַפּט דעם סדור און איז אַנטלאָפען. פון דעמאָלט אָן דאַווענט ער נישט אין קיין חברה, עסט נישט קיין פלייש פון זייער שחיטה, — נור אַליין פאַר זיך, ביי זיך אין ווינקעל, צווישען זיין בעט און קאַסטעל — איז מאיר מקבל שבת, זינגט מאיר אַלע זמירות פון רבי'ן — בענקט מאיר אויף [illegible] יודישקייט, נאָך זיין ווייב און קינדער, און דער עיקר, — נאָך זיין יונגסטען, נאָך זיין יוסעלען.

וואָרום יוסעלען האָט מאיר ליעב געהאַט איבער אַלע גרעניצען. און וואָסער אַ קאַלטער פאָטער דער יוד איז געווען אין דער־היים, אַזאַ הייסער פאָטער איז ער געווען, ווען ער האָט די קינדער נישט געזעהן. נאָך אין דער־היים, אַז עפּיס אַ קינד איז געווען ניט אינגאַנצען, פלעגט ער אָפּט זיין דערביי גאַנצע נעכט; דאָס לעצטע פערזעצט און פאַר אַ דאָקטאָר און אַפּטייק בעצאָהלט; אָבער דאָ, אין דער־פרעמד, און אַזוי וויט, און — דער עיקר —

נאָך יוסעלען. עס פלעגט איהם טײלמאָל אָנגעהמען אַ פערלאַנג צו דערצעהלען פון יוסעלען, אויסצוריהמען אַלע זײנע מעלות, און זײן חכמה, און חכמות האָט ער זיך איצט דערמאָהנט פון איהם אַ מענגע, און ווען עס פלעגט איהם אָנגעהמען אַזאַ פערלאַנג צו דער־צעהלען װעגען יוסעלען, איז ער געגאַנגען אויף די דריטע סטריט, צו די לאַנדס־לײט.

אויף דער דריטער סטריט בײ די „לאַנדסלײט“ װעגען זיך צוזאַמענגעקומען די „אנשי לעשנע“. דאָרט האָט געוואוינט די אַלמנה פון ר' ח"ים כהן מיט איהרע זיבען זיהן און דרײ טעכטער. ר' ח"ים כהן איז געװען אײנער פון די שענסטע בעלי־בתים אין זײער שטעדטיל און האַלב שטעדטיל איז זײן פאַמיליע געװען. זעהר אַ גרויסע משפחה (דער פאָטער און זײן פאָטער'ס פאָטער— אַלע לײטישע געװען— האָבען, אָהן עין־הרע, צו אַ סך קינדער געהאַט, איז יעדער צװײטער בעל־הבית אין שטעדטיל געװען אַ מחותן— אָדער אַ פעטער, אָדער גלאַט אַ שני בשלישי).

נאָך ר' ח"ים'ס טויט האָבען זיך די קינדער צו אײנציגװײז אָנגעהויבען אַוועקצולאָזען אין די װײטע מקומות. צועהרשט איז אַ יונגערער זוהן אַוועקגעפאָהרען, אַ בעל־מלאכה געװען און ער האָט דאָס אָנגעהויבען אַראָבצושלעפען די גאַנצע משפחה נאָך זיך — ביז זײ האָבען די אַלמנה אַראָבגענומען. פון דעמאָלט אָן איז די װאָהנונג אויף דער דריטער סטריט דער „אַדרעס“ פאַר אַלע, װאָס פאָהרען קײן אַמעריקאַ פון לעשנע. מיט אַ האַלב שטעדטיל משפחה — פאָהרען זײ אַלע אַראָב צו דער מוהמע. דער „מוהמע“ אין שטוב טעלעגראַפירט מען פון שיף, אַז עס קומט אַראָב אַ לעשנער. און פון דאָרט געהט אַרױס אַ יונג אָב־נעהמען פון שיף. דאָרט, בײ דער „מוהמע“ האַלט מען זיך אויף די ערשטע פאַר טעג ביז מען טהוט אויס דעם „גרינעם“ און מען קריגט אַרבײט.

און דאָרט, אין שטיבעל בײ דער מוהמע, קומען זיך צו־זאַמען אַלע לאַנדס־לײט יעדען שבת־אויף־דער־נאַכט, און מען שמועסט פון דער־הײם, פון שטעדטיל, און אַז עס קומט אַ נײער

לעשנער, ברענגט ער מיט גרוסען און בריװלעך פאַר די לעשנער, — קומט מען דאָרט צו דער מוהמע אָבנעהמען.

אַ גרױסע שמחה, אַלע פרײַ־לײַדיגע ברידער װאױנען בײַ דער מאַמע, און די משפחה האַלט זיך אינאײנעם, און חנה, ר' חײם'ס װײַב, איז אַ יודענע, װעלכע האָט געפּוהלט, װאָס עס הײסט, אַז מען דאַרף אָנקומען צו „קאָלאָמבוסען" — זי אַלײן האָט עס מיטגעמאַכט, האָטש די יונגען האָבען געטענה'ט מיט איהר, אַז זי װײסען נישט, װאָס זי האָט צוגעלעגט צו אַמעריקאַ: אין דער־הײם האָט זי אַרױסגעקוקט אױפ'ן פּלימפּעל, און דאָ געהט זי אין טעאַטערס. די יודענע האָט אָבער געטענה'ט, אַז איהר איז פערמאוס'ט קאָלאָמבוס (די יודענע האָט גערופען אַמעריקאַ — קאָלאָמבוס) מיט זײַנע טעאַטערס. און דערהױפּט האָט זיך בײַ איהר קאָלאָמבוס אַ שװאַרץ יאָהר אױסגעריכט. װאָס אַ יונג האָט נישט געבראַכט אַהײם די „װעדזשעס" (שכירות) אינגאַנצען, האָט זי קאָלאָמבוס'ן פון קבר אַרױסגעשלעפּט; זי האָט שױן עטליכע מאָל געסטראַשעט, אַז זי װעט אַהײם פאָהרען, האָטש זי האָט שױן נישט געהאַט צו קײנעם צו פאָהרען קײן לעשנע — איהר גאַנצע משפחה איז אין אַמעריקאַ געװען. די יונגען האָבען זי נישט אײנמאָל געטראָפען, אין אַ מיטען דאָנערשטאָג, זיצען מיט פערלענטע האַנד און מיט װײנענדיגע אױגען — זי װיל אַהײם פאָהרען. און עס איז שױן אײנמאָל געקומען אַזױ װײַט, אַז מען האָט איהר געמוזט אַ שיפס־קאַרטע קױפען אין די אַהײם שיקען. אַז זי איז צום שיף אַראָפּגעקומען, און האָט זיך אומגעקוקט, און דערזעהן די קינדער מיט די אײניקלעך, װאָס זי לאָזט איבער אױפ'ן ברעג, האָט זי זיך אָנגערופען: צו װעמען זאָל איך, מישטײנס געזאָגט, פאָהרען, אַז קאָלאָמבוס האָט בײַ מיר אַלע קינדער צוגענומען — און האָט גענומען דאָס פעקעל און צוריקגעגאַנגען אױף די דריטע סטריט.

איז דאָרט געװען, בײַ חנה דער אַלמנה אױף דער דריטער סטריט דער „זאַמעל־פּונקט" פאַר די אַנשי לעשנע. די יונגע־לײַט זענען דאָרט געקומען צו די בחורים, װאָס די לעשנער יונגע־

לײַט האָבן אויך געהאַט אַ בעזונדער סאָסײַטי, װעלכע מ'האָט-גערופען „די „לעשנער יונג-מען סאָסײַטי". די בחורים זענען געשטאַנען בראש פון דער חברה, און געפיהרט דאָרט די הינ-טער-קוליסן-פּאָליטיק יעדן שבת אויף-דער-נאַכט. די עלטערע מענשען האָבען געהאַט די קאָנגרעגײשען פון די „אַנשי לעשנע". און די פּראָסטע װײַבער זענען גלאַט געקומען צו הנה'ן — װאָרום מען האָט געװאוסט, אַז מען װיל טרעפען אַ לאַנדס-מאַן און אַז מען װיל רײדען פון דער-הײם — קאָן מען עס געפינען אויף דער דריטער סטריט.

און הײַנט אויך, שבת-אויף-דער-נאַכט, װען מאיר האָט גע-האַט הבדלה אָפּגעמאַכט אין זײַן װינקעל צװישען דעם קאָסטען און בעט, האָט ער זיך אָנגעטהון דעם ראָק און איז אַװעק-געגאַנגען, — װי זײַן געװעהנהײַט איז געװען — צו די לאַנדס-לײַט אויף דער דריטער סטריט. ער איז געװען זעהר טרויעריג. װאָרום אַכט חדשים איז ער שוין פון דער-הײם, אָהן דעם װײַב און אָהן די קינדער. און איז דען פאַר אַ יודען אַ תכלית צו זײַן אַלײן? ער האָט זיך דערמאָהנט זײַנע שבתים, און דאָס זײַן פּסח אַלײן, און די קינדער אין דער-הײם אָהן אַ פאָטער — װער קוקט זיך אום אויף זײ? פון דער ערשטער מינוט אָן, װאָס ער איז אַהער געקומען, האָט ער אָנגעהױבען צו קלערען װעגען אַ תכלית. און האָטש ער האָט חנה-לאה'ן אַהײם געשיקט געלד, אַז זי זאָל נישט לײַדען קײן דחקות און ער האָט דאָ אויך פערלעבט — דאָך האָט ער שוין אָנגעהױבען אָפּצושפּאָרען יעדע װאָך פון פערדינסט אַ קלײניגקײַט אויף אַ תכלית. אָבער װאָס װעט זײַן דער סוף? ער װעט אַהײם פאָהרען אָדער זײ אַהער ברײַנגען. אָבער װאָס ער האָט געהאַט אָפּגעשפּאָרט, איז געװען זעהר װעניג — אי דערצו, אַז ער זאָל אַהײם פאָהרען, אי כח זײ אַהער צו ברײַנגען, און דאָ רעדט מען אַלץ װע-גען פּלעק, װען עס מאַכט זיך אַ שלעכטע צײַט, אַנדערן גע-הערען עפּיס צו אַזעלכע חברות, װאָס צאָהלען געלד אין אַ שלעכטע צײַט, — דער קרוב פון דער דריטער סטריט האָט איהם צוגערעדט.

ער זאָל אויך אַריינטרעטען אין עפּיס אַ חברה „אחדות", וואו אַלע אַרבייטער האַלטען זיך צוזאַמען. נור איהם האָט בשעת מעשה פאַרדראָסען, וואָס דער קרוב האָט איהם גענומען בבחינת אַרבייטער. וואָס פאַר אַן אַרבייטער איז ער? ער איז אַ ייחוס אַ יודע ספר, נור נישט דערפון האָט ער איצט געקלערט גיהענדיג אויף דער דריטער סטריט. אַ היים פאָהרען צוריק, — וואָס וועט זיין דער תכלית? דערזעלער אָרימאַן, וואָס פריהער. און מיט וואָס וועט ער זיך מפרנס זיין? וואָלט זי שוין דאָ געווען, ער פערדיענט דאָך, פּונקט צוויי הונדערט (מאיר האָט זיך געווערנט פאַר אַ הויז) און שפּאָרט נאָך אָב אַ ביסעל, וואָלט מען געלעבט. און רחל'ע, די עלטסטע טאָכטער, זאָגט מען, וואָלט דאָ אויך בצלה געקאָנט פערדיענען, און אַז מען קומט אַהער מיט קינדער, ווערען עלטערן דאָ גאָר גליקליך, והא ראיה ר' חיים'ס אַלמנה פון דער דריטער סטריט. נור גלאַט, ווי נעהמט מען אַהער הנה־לאה'ן מיט די קינדער, און וואָס וועט זיין מכח יודישקייט, מכח לערנען? מילא, פאַר די „קאָמאַנדע", וועלען זיי נישט זיין קיין גרויסע למדנים — זיי ווילען סיי־ווי־סיי נישט לערנען, אָבער יוסעל'ע — און קלערענדיג וועגען יוסעלען, האָט איהם אַ פּאָטערליך רחמנות־געפיהל אַרומגענומען. ער האָט אַ היים שטענדיג געזעהן שבת נאָכמיטאָג: יוסעלע האָט אָנגעהויבען חומש צו לערנען און קען שוין די ערשטע פּרשה, נעהמט ער דעם חומש און מישט זי אויף, און וויל, אַז מען זאָל איהם וועגען פערהערען, גערט ער צו צו דער מוטער, אַז זי זאָל איהם פערהערען די פּרשה חומש. און די מוטער קוקט אַריין און ווייסט נישט, וואָס יוסעלע זאָגט.

מיט אַזעלכע געדאַנקען איז מאיר אָנגעקומען צו די לאַנדס־לייט. ביי די לאַנדס־לייט אין הויז האָט ער שוין געטראָפען די קינדער־וועגעלעך, אין וועלכע די ווייבער האָבען געבראַכט צופיהרען זייערע קינדער. די שטוב איז געווען פול מיט מענער, ווייבער, קינדער און זויג־קינדער, — אַלע זיינען געווען איבערגעזעצט אויף די בעטען, אויף די ביינקלעך, און אַפילו אויף

דער ערד. די ייִנגערע האָבען די ווינדעלדיגע קינדער ביי זיך געהאַלטען, און די עלטערע קינדער האָבען זיך אין מיטען שטוב געשפּיעלט. די שטוב איז פול געווען מיט רויך פון פּאַפּיראָסען. אויבען־אָן ביים טיש איז געזעסען יואל וואַטענמאַכער פון דער־היים, אַרום איהם — די אנשי לעשנע, און ער האָט דערצעהלט וועגען לעשנע.

יואל וואַטענמאַכער איז ערשט גערואַט אָנגעקומען פון לעשנע, און באַלד האָבען זיך די לעשנער דערוואוסט, אַז עס איז אָנגעקומען אַ נייער לעשנער, און זענען זיך צוזאַמענגעקומען צו דער אלמנה חיה, אויספרעגען ביי יואל'ן אויף די נייעריגע.

— איז וואָס מאַכט דאָרט די אַלטע חיה־רייצע, לעבט זי נאָך? — האָט איינער געפרעגט פון עולם אַרויס אויף אַן אַלטע יודענע פון שטאָדט, וואָס אַלע האָבען זי געקענט.

— ניין, לעצטען חול־המועד פסח, — געגאַנגען אַראָב אין קעלער אַריין, זיך אויסגעגליטשט און געשטאָרבען.

— געשטאָרבען! — שאָקלען אַלע מיט די קעפּ, — אַן אַלטע יודענע געוועזען.

און באַלד דערמאָהנט מען זיך די מעשיות פון חיה־רייצען. —

— געדענקסט, חנוכה אויף־דער־נאַכט, ווי זי האָט ביי אונז דאָס שמאַלץ געפּרעגעלט אויף פּסח און האָט אונז דערצעהלט די מעשיות, — רופט זיך אָן איין ברודער פון חיים'ס יתומים צום צווייטען.

— אַ גאַנצע קוכערין געוועזען — איהרע מאכלים!

— ווייסט, זי האָט דאָך ביי מיר אויף חתונה דאָס געבעק געבאַקען, איהרע פאַרעמליך, איהרע האָמבורגער קיכעלאַך — אַ דאָס געוועזען אַ געבעק, — רופט זיך אָן אַ יודענע, וואָס איז ערגיץ־וואו ווייט הינטען געזעסען.

— און וואָס מאַכט דאָרט מיין מוהמע? — פרעגט אַ ייד פון מיטען אַרויס.

— ווער איז דאָס זיין מוהמע — קוקט זיך חיה אום, און

זוכט צווישען דעם עולם דעם פרעגער, אז זי בעמערקט א קליין יודעל — א. ביילע גנענדעל! —

מאיר האט אויך געוואלט פרעגען אויף זיינע, נור דער עולם האט אזוי געדאַט ארומגערינגעלט דעם וואטענמאכער, אז ער האט נישט געקאנט צוקומען צו איהם. יעדער איינער האט אויסגעפרעגט נישט נור אויף די זייניגע, נור אויך אויף בעקאנטע, און עס האבען זיך געפונען אזעלכע, וועלכע זענען נייגעריג געווען צו וויסען, וואס עס איז געווארען דער סוף פון געוויסע גאסען, הייזער, בהמות און חיות פון לעשנע. איינער, אנגעלטערער מענש, מיט א דיק בייכעל און א סך געלד אויף זיך, אויך א לעשנער, און וואס מאיר האט איהם געדענקט ווי פון חלום ארויס — דער עולם האט איהם גערופען דער „אל־רייטניק" — האט עפיס גערעדט וועגען יאהר־צייט און וויל צום יאהרצייט אהיים פאהרען. דערנאך האט ער דער־צעהלט וועגען זיינע געוועזענע כלות, וואס ער האט איבערגעלאזט אין דער־היים, האט אויסגעפרעגט אויף אלע זיינע כלות, וועלכע ער האט געמיינט, אז זיי זענען נאך אלע יונגע מיידלעך. פאר איהם, דעם „אל־רייטניק", האט דער וואטענמאכער געזעהן, האבען אלע דרך־ארץ, דערפאר האט ער איהם אלערערשטענס אבגעענטפערט. עס האט זיך אבער ארויסגעוויזען, אז די אלע כלות, וואס דער „אל־רייטניק" האט איבערגעלאזט אין דער־היים, זענען שוין אלע אלטע ווייבער געווארען, און האבען שוין אלע אויסגעגעבענע קינדער, און ער האט זיך אזוי געוואונדערט הערינדיג, גלייך ווי עס וואלט געשעהן א אונאטירליכע זאך. דערנאך האט דער „אל־רייטניק" דערצעהלט, אז אלע זיינע געוועזענע כלות שיקען צו איהם די דערוואקסענע זיהן, און פאר יעדען קוש, וואס ער האט די מוטערס געגעבען אין דער יוגענד, בעצאהלט ער איצט די זיהן צו צעהן דאלאר. דער עולם האט זיך צולאכט און מאיר האט זיך פערשעמט און זיך פערדריקט אין א ווינקעל. דער עולם איז אבער אריינגעקומען אין א הייטערער שטימונג פון דעם „אל־רייטניק'ס" מעשיות מיט די כלות, און דער „אל־רייטניק" האט ארויסגעשיקט נאך ביער פאר'ן גאנצען עולם. דעמאלט האט מען זיך אנגעהויבען צו דערמאהנען אן אלע זאכען,

וואָס איז אין שטעדטיל פערלאָפען אין די קינדער־יאָהרען, וואו האָבען אָנגערופען נעמען פון מענשען, וועלכע זענען שוין לאַנג אויף דעם גוטען אָרט געווען, און נעמען פון הייזער און גאַסען — וואָס עס איז שוין פון זיי קיין זכר נישט געבליבען. דעמאָלט האָט זיך אויפגעהויבען משה׳לע דער קאָזאַק, — ער איז נאָך אין דער־היים געווען בעוואוסט פאַר אַ גרויסען לץ און קונצען־מאַכער, וואָס האָט אין דער־היים עפּיס טעאַטער געזאָלט האָבען געשפּיעלט און דאָ איז ער אַ פּריזירער — און אויך אַ מאַכער אין די טעאַטערס, — און האָט אָנגעהויבען נאָכצומאַכען, ווי שלמה פּיקניק דאַווענט אין דער חברה פּאַר׳ן עמוד מיט זיין קוויטשענדיג קול׳כעל, און ווי חיה־ריצע טאַנצט אויף אַ חתונה פאַר די כלה צום שלאָפען פיהרען, און ווי גענענדעל־ברייניע פּאַלט שבת נאָכ׳ן קוגעל אויף די ,,האָלעריע“ און איטשעלע דער פעלדשער קומט צולויפען מיט׳ן ,,שמעק־פלעשע־לע“ — דאָס זענען אַלץ געווען נעמען פון מענשען, וועלכע האָבען שוין לאַנג גערוהט אין דר׳ערד ערגיץ־וואו אויף אַ בערגעל, יאויף יענער זייט ים, און וואָס קיינער פון די לעבעדיגע האָט שוין ניט געוואוסט און ניט געהערט פון זיי, — אויסער דעם ביסעל ,,אנשי לעשנע“, וועלכע זענען פערבלאָנדזשעט געוואָרען אויף יענער זייט ים און האָבען זיך צוזאַמענגעקליבען אין דעם קליינעם שטיבעל און דערמאָהנען זיך פון לעשנע.

ווען משה׳לע קאָזאַק האָט אונטערהאַלטען דעם עולם מיט די לעשנער זעלטענהייטען, האָט זיך מאיר אין דער־שטיל צוגערוקט צו יואל וואַטענמאַכער און האָט געפרעגט אויף זיינע.

יואל האָט זיך אומגעקוקט און האָט דערזעהן מאיר׳ן.

— אַ, איהר זענט עס, — שלום עליכם! אייער קליינער יונג, — ווי הייסט מען איהם, יאָסעלע, — האַבט זיך, — ער שמיט דאָך אין דער גאַנצער שטאָדט — איז מיר נאָכגעלאָפען נאָך דער פוהר און האָט מיך געבעטען, אַז איך זאָל אייך איבערגעבען אַ גרוס — אַז ער לערנט זיך און וואַרט, ביז איהר וועט איהם פער־הערען. שאַ, — ער האָט מיר עפּיס מיטגעגעבען אַ בריוועל — יואל האָט געזוכט אין די קעשענעס — יאָ, ער האָט מיך געבעטען

אײך זאָגען, אַז דער רבי לערנט איהם שרײבען, און ער שיקט אײך אַ בלאַט, וואָס ער אַלײן האָט אויפגעשריבען — יואל האָט עפּיס געפינען אין אַרויסגעצויגען פון קעשענע אַ צוקנײטשט שטיק פּאַפּיר — דער קלײנער יונג האָט מיך אַזוי געבעטען, איך האָב עס איהם נישט געקאָנט אָבזאָגען.

מאיר האָט זיך פערקליבען אין אַ ווינקעל און אויפגעפּענט דאָס צוקנײטשטע פּאַפּיר, — עס איז געווען אַ בלאַט פון אַ שרײב־בוך, אויף וועלכען עס איז אין שורות, אײן שורה נאָך דער אַנדערער, געווען אויפגעשריבען אין זילבען מיט אַ קינדישען כתב:

איך וויל דעם טאַ—טע—שי זע—הען,
איך וויל דעם טאַ—טע—שי זע—הען,
אַזוי אײן שורה נאָך דער צווײטער.

מאיר האָט לאַנג בעטראַכט זײן זוהנ'ס האַנדשריפט און זיך בעמיהט אײן שורה נאָך דער צווײטער חורכצולײענען. אַ מינוט האָט ער עפּיס געקלערט, צולעגט דאָס שטיקעל פּאַפּיר אין האַנד און מיט איבערלעגטע טריט און געדאַנקען איז ער צוגעגאַנגען צו חיה'ס עלטערן זוהן, משה־דוד, וועלכער איז שוין געווען אַ גאַנצער אַמעריקאַנער און געהערט ענגליש און האָט שטענדיג געלערנט די נײַע אָנגעקומענע, ווי זײ זאָלען זיך האַלטען — און האָט איהם געפרעגט, מיט פאָרזיכט:

— מען זאָגט, אַז מען קריגט שיפס־קאַרטען הי, אויף אויסצאָהלונג — איז וואָהר?

— וואָס, איהר ווילט אַ ײערע אַראָבברינגען? — האָט איהם דער קרוב געפרעגט.

— איך ווײס, — איז ער זיך מישב, — און וואָס זאָגט איהר?

דריטעס קאפיטעל.

דער בריעף.

חנה-לאה האט זיך ארומגעוויקעלט אין דעם נייעם שבת'דיגען טיכעל, גענומען יאסעל'ן ביי דער האנד און צוגעפיהרט איהם צו דער חברה וואו דער דין האט געלערנט שבת נאך-מיטאג מיט די „חברי אנשי-אמת". זי האט איינגעשיקט יאסעל'ן מיט'ן חומש צום דין און געבעטען, אז מען זאל איהר לעבעדיגען יתום פערהערען. זי האט איהם נישט געוואלט פיהרען צום שוואגער לייבוש און נישט צו קיין אנדער משפחה — ווייל זי האט נישט געוואלט, אז „די שונאים זאלען דערפרעהט ווערען איבער איהרע צרות". ווארום חאטש לייבוש מיט'ן ווייב זענען געווען ביי מאיר'ן ביים געזעגענען — האט זיי חנה-לאה דאך געהאלטען פאר שונאים. און דאס וואס יאסעלע האט נישט דעם פאטער און אנדערע מוזען איהם פערהערען, האט זי געהאלטען פאר א צרה, מיט וועלכער די „שונאים וועלען דערפרעהט ווערען".

מיט דער „קאמאנדע", מיט איהרע צוויי דערוואקסענע זיהן, האט זי זיך נישט געקאנט קיין עצה געבען. זיי זענען געגאנגען אין חדר אריין ווען זיי האבען געוואלט, חאטש דאס גאנצע געסעל יודען האבען זיך געפיהלט פערפליכטעט אכטונג צו געבען אויף די „לעבעדיגע יתומים". און ווען א יוד האט געזעהן א יונג פון דער „קאמאנדע" אין גאס ארומלויפען, האט ער אראבגעהאפט דעם פאסיק און געשריען: „אין חדר אריין, דו יונגאטש איינער!" דאך האבען זיך די יונגען געפיהלט פרייע און זענען גאנצע טעג אויף די פעלדער ארומגעלאפען און „פאלענט געשפיעלט". דאס גאנצע שטעדטיל האט זיי געהאלטען פאר פערפאלען און בעדויערט חנה-לאה'ן.

— „וואס פון קינדער ווערט, אז א טאטע איז נישטא".

און צווישען חנה-לאה'ן מיט דער „קאמאנדע" איז א שטענדיגע מלחמה געווען. חנה-לאה האט איינגעשלאסען דאס ברויט מיט די שטיוועל אין קאסטען, און די יונגען האבען עס ארויס-

געקראָגען. חנה=לאה האָט זיי אויך געהאַלטען פאַר פערפאַלען. דאָך, אַז די „קאָמאַנדע“ איז אַהיים געקומען און האָבען דער=צעהלט, אַז מען האָט זיי אין שטיבעל (וואו זיי האָבען געהאַ=וועגט) פון דעם פאָטער'ס אָרט אַראָבגעיאָגט, איז חנה=לאה אַהינטער און האָט שבת געמאַכט אַ „געוואַלד“, — אירע לעבעדיגע יתומים פערטרייבט מען פון שוהל, און גאָט וועט זיך פאַר איהר אָנ=געהמען.

נור מיט יוסעל'ן איז אַנדערש געווען. אויף יוסעל'ן אַכטונג צו געבען האָט זי זיך געפיהלט פערפפליכטעט פאַר מאיר'ן; דאָס קינד האָט בעגעהרט, — און מען מוז דאָך דאָס אויסלערנען אַ יוד צו זיין. און חאָטש דער שכן ר' משה האָט איהם יעדען שבת פערהערט די פרשה=חומש (יוסעלע האָט שוין אָנגעהויבען חומש), דאָך האָט איהם חנה=לאה געפיהרט יעדען שבת נאָך=מיטאָג אין חברה אַריין, צום דיין פערהערען. זי האָט געוואָלט ווייזען דעם געסעל, אַז זי ווייסט ווי אַ מאַמע צו זיין — און מאיר קאָן זיך אויף איהר פערלאָזען.

ווארום יוסעלע איז גאָר געווען אַנאַנדער קינד, ניט ווי זיינע ברידער. זינט דער פאָטער איז אַוועקגעפאָהרען, איז יוסעלע אַ דערוואַקסענער יוד געוואָרען. דעם ביי=נאַכט, ווען דער פאָטער איז צו איהם צוגעקומען צום בעט און האָט זיך מיט איהם געזעגענט — איז ער „ריף“ געוואָרען. ער האָט אָנגעהויבען צו פערשטעהן, אַז עס איז עפּיס געשעהן אַ וויכטיגע זאַך אין זייער משפחה, און אַז דער פאָטער איז אַזוי לאַנג נישט צוריקגעקומען, האָט ער נישט געפרעגט, ווען דער פאָטער וועט צוריקקומען, נור ער האָט פערשטאַנען, אַז דער פאָטער איז ווייט פון זיין משפחה — ווייל ער מוז, און ער מוז אָנהויבען אַליין איבער זיך צו קלע=רען. און גלייך ווי דער „תכלית“ וואָלט שוין געווען געפיקט אין דעם קעפעל פון דעם קליינעם יוד — האָט ער זיך אַ נעהם געטהון צו זיך אַליין. ער האָט געפיהלט, אַז דער פאָטער איז נישטאָ, און די מוטער קאָן נישט פאַרטיג ווערען מיט איהם, האָט ער אַליין פאַר דיך געזאָרגט. קיינמאָל האָט מען איהם נישט

געדאַרפט הייסען געהן אין חדר אַריין; ער האָט זיך אַליין אין דער־פריה אויפגעהויבען מיט אַ געוויסען קינדישען אימפעט. און זיך מיט אַן ערנסט אין חדר געלאָזט. קיינמאָל האָט מען איהם נישט געזעהן זיך שפּיעלען; קיין חברים האָט ער נישט געהאַט, ער איז זיך נור געגאַנגען זיין „אָקסען־שריט”. אין חדר איז ער שטענדיג געזעסען שטיל, מיט אַ געוויסער ערנסטקייט און האָט זיך גוט צוגעהאָרכט דערצו, וואָס דער רבי האָט געזאָגט. און אַז ער איז אַהיים געגאַנגען, איז ער נישט געלאָפען איבער דער גאַס, האָט זיך נישט געשפּיעלט ווי אַנדערע קינדער. געקומען אַהיים, האָט ער זיך אַוועקגעזעצט ווי אַ דערוואַקסענער ביי דערוואַקסענע מענשען און האָט זיך איינגעהאָרכט, וואָס מען רעדט. דערמיט איז ער זעהר געפעלען אַלעמען און אַלע האָבען איהם געריהמט.

פרייטאָג פאַר נאַכט האָט ער גענומען דעם טאַטענ'ס סדור, און איז געגאַנגען אין שטיבעל אַריין, וואו דער טאַטע האָט געדאַווענט, און פעסט זיך געשאָקעלט און הויך געדאַווענט. כדי אַלע זאָלען הערען זיין עברי. יעדער האָט איהם דערפאַר אַ קניפּ אין בעקעל געגעבען, און יאָסעלע האָט זיך געפיהלט גע־שמייכעלט. ער האָט עס נישט אַרויסגעוויזען, נור, ווי אַ דערוואַקסענער מענש, פערשוויגען. מיט די ברידער האָט ער זיך נישט געחבר'ט; און אַז ער האָט געהערט, ווי די מוטער ערגערט זיך איבער זיי, וואָס זיי לויפען אַרום, — האָט ער זיך אויך אַוועקגעזעצט אין אַ ווינקעל אַ פערקלערטער, ווי ער וואָלט געזאָרגט אויף חגם, וואָס פון די ברידער וועט ווערען.

ער האָט דאָס אויך יעדען שבת נאָך־מיטאָג די מוטער דער־מאָהנט, אַז זי זאָל איהם פיהרען אין די חברה צום דין פער־הערען. און איצט, אַזוי ווי ער שטעהט פאַר'ן דין און פאַר די גאַנצע חברה יודען, זאָגט ער הויך די פּרשה חומש מיט רש"י, וואָס ער האָט די וואָך געלערנט, מיט אַ זעלבסט־געפיהל פון אַ דערוואַקסענעם, ווי ער וואָלט די יודען געוואָלט זאָגען: „דער טאַטע איז נישטאָ — מוז איך פאַר מיר אַליין זאָרגען”. און

זײַן מאַמע חנה־לאה שטעהט איצט פאַר דער טהיר פון דער חברה (די וועט דאָך נישט אַרײַנגעהן, עס זענען דאָך יוהען הערינען) און הערט זיך צו צו זײַן קול, און זאָגט צו די פאַרבײַגעהענדע ווײַבער מיט אַ קרעכץ: „עס איז דאָך מײַן יוסעלע — דער פאָטער איז דאָך נישטאָ, מוז איך איהם פירען אין די חברה אַרײַן, אַז דער רבי זאָל איהם פערהערען”.

און אַז יוסעלע האָט אָבגעזאָגט די פרשה חומש, קנײַפּט איהם דער רבי אין בעקעלע אַרײַן. נור יוסעלע נעהמט דעם חומש אונטערן אָרים און זאָגט אַ געלאַסענעם „גוט־שבת” און געהט אַרויס געלאַסען, ווי אַ דערוואַקסענער, און די מוטער געהט מיט איהם איבער׳ן געסעל אַהיים. עס איז שוין שבת־פאַר־נאַכט, און די ווײַבער זיצען פאַר די טהירען פון די הײַזער, — און פאַר יעדער קופקע ווײַבער שטעלט זיך חנה־לאה אָב:

— גוט שבת.

— גוט שבת, גוט יאָהר.

— פון וואַנען געהט איהר, חנה־לאה?

— איך געה דאָס מיט מײַן לעבעדיגען יתום פון דער חברה, אַז דער רבי זאָל איהם פערהערען — זײַן פאָטער איז דאָך נישטאָ, — דערצעהלט חנה־לאה דעם פזמון פאַר יעדער קופקע ווײַבער.

און יוסעלע מאַכט הערבײַ אַ ערנסטע מינע, ווי ער וואָלט מיט זײַן קעפעל צוגעשאָקעלט, און געהט מיט דער מוטער ווײַטער.

די ווײַבער קוקען זיי נאָך און מאַטלען עפּיס דאָרט צווישען זיך.

אָנגעקומען פאַר דער טהיר פון זייער הײַזעל, זעצט זיך די מוטער מיט׳ן זוהן אַוועק. עס איז אַ זומערדיגער שבת־פאַר־נאַכט, אַלע זיצען פאַר די טהירען אין געסעל, די מענער געהען אַהיים פון שוהל׳כעל, פון מנחה־דאַוונען; די יונגען לויפען אין גאַס און יאָגען איינער דעם צווייטען, דערהינטער מוז די „קאָמאַנדע” אויך זײַן; די מיידלעך, אין די שבת׳דיגע נײַע קליידלעך, שפּאַצירען איבער׳ן געסעל און שאָקלען און יאָהען פענסטער

אַרײַן „גוט־שבת“. און די זון גייט אונטער, אונטער די לײַטערס פֿון דער ווינדמילל.

יאָסעלע מיט דער מאַמע זיצן פֿאַר דער טיר; רחלע שפּאַצירט מיט די חבֿרטעס אין געסעל און די מוטער פֿירט אַ ערנסט געשפּרעך מיט יאָסעלען, ווי מיט אַ דערוואַקסענעם.

— שוין לאַנג נישט געווען קיין בריף פֿון טאַטען, — זאָגט די מוטער.

— האָט זיך אַוודאי פֿאַרשפּעטיגט, — ענטפֿערט יאָסעלע און גייט דערבײַ צו פֿאַרשטייען מיט זײַנע קינדערשע קליינע הענדלעך — אַ בריף גייט דאָך אַזוי לאַנג פֿון אַמעריקאַ, — און קוקנדיג אויף די אונטערגייענדע זון, האָט ער זיך דאָך נישט געקאָנט אײַנהאַלטען און פֿרעגט די מוטער:

— ווייסט, מאַמע, איצט הייבט זיך דער טאַטע אויף.

— פֿון וואַנען ווייסטו דאָס?

— די זון גייט דאָך איצט אויף אין אַמעריקאַ. אַז בײַ אונז ווערט נאַכט, הייבט דאָרט אָן טאָג צו ווערען — דערציילט יאָסעלע דער מאַמען און גיט אידר צו פֿאַרשטייען מיט זײַנע הענדלעך.

אויף דעם האָט חנה־לאה געגעבען אַ קרעכץ:

— אוי, געלאָזט מיך דאָ — מײַן מאַן געלאָזן מיך דאָ, — שאָקעלט די ייִדענע מיט׳ן קאָפּ.

— וואָס מיינסטו, עס איז אידם גוט? — פּרובט יאָסעלע צו פֿאַרענטפֿערן דעם פֿאָטער, — אוי, וויל ער אונז אַוודאי זעהן, — ווי מיר אידם.

אַז עס איז נאַכט געוואָרען, באַלד נאָך הבֿדלה, האָט זיך פֿון דער העלער הויט געווייזען די מוהמע שיינדעלע, עס האָט קיינער נישט באַמערקט, ווי זי האָט זיך אַרײַנגעשליכט, מיט אידר „גוט־וואָך“. די „רויטע באַקעלעך“ האָבען אַרויסגעשײַנט פֿון הינטער דעם טוך, וואָס זי האָט געטראָגען איבער׳ן קאָפּ, און דאָס קיכערן — חי־חי־חי — האָט זיך מיט׳ן הוסט געלאָזט הערען צוזאַמען.

יעדעס מאָל, ווען די מוהמע שיינדעלע האָט זיך פֿון דער

הײַלער הויט געוויזען, האָט עס חנה־לאה׳ן אַ שטאָך אין האַרץ גע־געבען. זי האָט געוואוסט, אַז די מוהמע שײנחעלע ווײַזט זיך נישט בתנם — מן הסתם, מוז עפּיס נײַעס זײַן — אַזוי פּשוט קומט די מוהמע נישט. נור אידר לאַכען מיט׳ן הויסט האָבען אידר אָנגעזאָגט, אַז דאָ מוז עפּיס עקסטרעס זײַן.

די מוהמע שײנדעלע האָט זיך ווי אידר געוועהנהײט אַוועקגע־זעצט אין אַ ווינקעלע און האָט געפרעגט:

— לײבּיש איז נאָך נישט געוועזען?

האָט חנה־לאה געוואוסט, אַז עס איז עפּיס געשעהען, — אָדער אַ צרה, אָדער אַ פרײד, — וואָרום די מוהמע ווײַזט זיך פּלוצלינג בײַ בײדע, און חנה־לאה האָט זיך אַוועקגעזעצט מיט אַ קלאַפּענדיג האַרץ פון שרעק, וואַרטענ׳ען אויף לײבּיש׳ן.

זי האָט נישט געוואָלט די שוועגערין דאָס פרעגענינגען אָנ־טהון, די פרעגען, וואָס איז געשעהען, איז זי געזעסען שטיל, האָט זיך יעדע מינוט אויפגעכאַפּט, געשריִען אויף די יונגען, אויף רחל׳ען — אַלץ איז אידר פון די הענד געפאַלען, דאָס גלעזעל פון לאָמפּ האָט געפּלאַצט — דאָס גלאָז, אין וועלכען זי האָט געוואָלט חגר מוהמען טהיי אָנגיסען, איז אידר פון האַנד געפאַלען, און די מוהמע איז געזעסען אין אידר טונקעל ווינקעל — און האָט געקיקערט חי—חי—חי, אָבּהויסטענדיג.

נור באַלד איז לײבּיש אָנגעקומען (עפּיס איבּער אַ אומבּע־קאַנטע זאַך זענען זײ קײנמאָל נישט צוזאַמען אָנגעקומען, נור שטענ־דיג די מוהמע צוערשט, דערנאָך דער פאַטער). צוערשט האָט ער זיך אַוועקגעזעצט און געשוויגען אַ פּאָר מינוט, און נור זעהר ערנסט זיך די באָרד אויסגעצויגען. חנה־לאה איז געזעסען ווי אויף הײסע קוילען, האָט אָבּער גאָר נישט געפרעגט. רחל׳ע בײַ אידר. יוסעלע האָט זיך שטיל אַוועקגעזעצט אין אַ ווינקעל, זעהר ערנסט און קינ־דיש; אַפילו די „קאָמאַנדע" האָט זיך עפּיס רוהיג פערהאַלטען, געשטאַנען בײַ דער וואַנד און געקיקט מיט נײַגיריגקײט דאָ אויפ׳ן פאַטער און דאָ אויף דער מוהמע, — נור די מוהמע שײנחעלע אַלײן האָט הויך אָבּגעהוסט און אין אידר הויסט האָט זיך שטעגרי

װידערהאַלט דאָס לאַכען הי-הי-הי — אַזױ אַז דער קלענערער ייִנגל פֿון דער „קאָמאַנדע" האָט די צונג אַרױסגעשטעקט — נאָכגעמאַכט הינטען אַרום דער מיהמע'ס הוסט, נור דער עלטערער, חיים, האָט איהם בײַם אַרבעל געצױגען — װאָרום ער האָט אױך פֿאַרשטאַנען, אַז דאָ װעט עפּיס װערר ערנסטעס געשעהן.

נאָך אַ פּאָר מינוט האָט זיך ענדליך דער פֿעטער אָנגערופֿען װידער ערנסט, נישט קוקענדיג אױף קײנעם, װי ער װאָלט גערעדט צו דער װאַנד.

— כ'האָב ערהאַלטען אַ בריעף פֿון מאיר'ן.

— װאָס שרײַבט ער? — האָט צום סוף געפֿרעגט חנה-לאה.

— ער שרײַבט מיר, — זאָגט דער פֿעטער לײבּיש און נעהמט פֿון בוזעם-קעשענע אַרױס אַ בריעף, — אַז איך זאָל אַרײַנגעהן צו זײַן „זוגתו" (מיט דעם לשון פֿון בריעף) און איבּערריידען מכח אַראָבּ-קומען קײן אַמעריקאַ. ער װיל, אַז זײַן װײַב מיט די קינדער זאָלען קײן אַמעריקאַ אַראָבקומען.

אַ מינוט איז שטיל געװאָרען. חנה-לאה האָט נישט געװאוסט אױף דעם צו ענטפֿערן.

— הי-הי-הי, — האָט זיך װידער אַמאָל געהערט דער מיהמעס דינער הײזעריגער קול.

דער קלײנער ייִנגל פֿון דער „קאָמאַנדע" האָט זיך שױן נישט געקאָנט אײַנהאַלטען און האָט דער מיהמע נאָכגעמאַכט:

— חאַ-האַ-חאַ, — האָט ער פֿון װינקעל אַרױסגעקרעדט.

אַלע האָבען זיך אַרומגעקוקט אױף איהם, נור קײנער איז איצט דער קאָפּ נישט געשטאַנען צו איהם.

— װי הײַסט, איך זאָל קײן אַמעריקאַ אַראָבקומען, — האָט חנה-לאה צום סוף דאָך אַרױסגעקראָגען אַ װאָרט צו זאָגען, האָטש זי האָט אַלײן נישט געװאוסט צו װאָס זי זאָגט עס.

— ער שרײַבט מיר, — האָט לײבּיש װײַטער דערצעהלט מיט זײַן שטילער קול און געשאָקעלט זיך דערבײַ און האָט דעם בריעף אױפגעעפֿענט (שטעלען האָט ער פֿון איהם אַרױסגעלעזען — און אין שטעלען האָט ער דערצעהלט), — ער שרײַבט מיר, אַז רבות

מחשבות בלב איש, און ער ווייסט נישט וואָס צו טהון, אהיים צו קומען — זאָגט ער, האָט ער נישט קיינע געלד, און צו וואָס? — צו וואָס וועט ער זיך נעהמען? דאָ אַ בעל-מלאכה ווערען שעמט ער זיך, און געלד אויף אַ געשעפט זיך צו מאַכען האָט ער נישט, — און ווער ווייסט, צי ער וועט אַזוי פלינק האָבען, וואָרום חאָטש מען זאָגט, אַז אַמעריקאַ איז אַ לאַנד, וואו מען שעפּט געלד, נור בזעת אפיך תאכל לחם, — און ער דאָ, און זי דאָרט איז אויך קיין תכלית נישט. ערשטענס, צוויי „הייזער" פיהרען, און אַ יאָהר איז ער שוין אָהן זיין זוגתו היקרה, ובניו שיחיו, ונפשו קשורה בנפשם, — האָט ער זיך אַנ'עצה געהאַלטען מיט זיין קרוב דאָרט, און יענער האָט איהם אויך צוגעראַטהען, אַז ער זאָל דאָס ווייב מיט די קינדער אַראָבנעהמען, וואָרום דאָ איז אַ מנהג, אַז מען נעהמט שיפס-קאַרטען אויף אויסצוצאָהלען. און וואָס בנוגע יודישקייט, איז אומעטום ווי מען וויל קאָן מען אָבהיטען דאָס יודישקייט, והא ראיה ער, עם לבן גרתי — און דאָך פיהרט ער זיך ווי אין דער-היים. — און אַז מען קומט אַראָב מיט קינדער, איז מען דאָ גאָר געהאָלפען. ובתי רחל שתחיה — וועט דאָ באַלד קאָנען געלד פערדיענען, וואָרום מיט טעכטער איז נאָך בעסער ווי מיט זיהן — און קיין אַנדער עצה איז נישטאָ — וואָרום ווי לאַנג איז דער שיעור צו בלייבען אַליין — ער דאָרט און זי דאָ — און נאָכ'ן יודישען דין — אַלזאָ אַזוי ווי ער האָט קיינעם נישט, בעט ער את גיסו היקר, אַז ער זאָל אַריינגעהן צו זיין ווייב שתחיה און זאָל מיט איהר אַלעס איבער-ריידען בפרט און זאָל זי טרייסטען — וואָרום דער ים, אַז גאָט וויל, איז גאָר נישט, וואָרום ביד ה' אפקיד רוחי.

אידער לייביש האָט נאָך געענדיגט דעם בריעף צו לעזען און צו דערצעהלען, איז חנה-לאה אַרויס מיט אַזאַ שרעקליך האַרץ-רייסענדיג געוויין, ווי עס וואָלט חלילה ווער געשטאָרבען. די יונגע האָט נישט געוואוסט, צי זי זאָל זיך פרעהען איבער'ן בריעף, צי זי זאָל טרויערן — נור זי האָט געפיהלט ווי די טרעהרען שטיקען איהר אין האַלז און זי האָט אַזוי שרעקליך זיך צעוויינט, אַז קיינער האָט זי נישט געוואָלט טרייסטען און אָבהאַלטען זי. די יונגען

זענען שטיל געוואָרען, ערנסט, רחל'ע האָט אויך אין דער שטיל גע־וויינט, אלע האָבען געוואַרט אין געשוויגען ערנסט און נאָכגעקלערט עפּיס־וואָס, און געלאָזט די מאַמע וויינען, נור דער מוהמעס קול האָט זיך געהערט מיט דעם שטילען געוויין, און איצט האָט מען עס בפּירוש געהערט ווי עס לאַכט, מיט אַ חריפּענדיג קול, און דער מוהמעס דין־שפּיצענדיג לאַכען האָט מעהר געשראָקען ווי דער מאַמעס געוויין.

— חי־חי־חי, — האָט עס געקלונגען איבער דער יודענעס געוויין.

דאָס פּיערטע קאַפּיטעל

חנה לאה געזעגענט זיך מיט איהרע טויטע קינדער.

חנה לאה איז זיך געגאַנגען געזעגענען מיט די אָבות — אַ טאָג פריהער איידער זי האָט לעשנע פערלאָזט, קיין אַמעריקאַ צו רייזען.

צו דער מוטער אין קבר האָט חנה־לאה אַזוי אַריינגעקלאָגט:

„ביי וועמען לאָזט דו מיך? צו וועמען וועל איך געהן, איך מוז דאָך אַרויסגעהן אין די מדבריות, איבער דעם ווילדען ים — צו וועמען וועל איך דאָרט אַריינגעהן? ביי וועמען אויפ'ן קבר וועל איך זיך קלאָגען? — מאַמע, מאַמע, וואו לאָז איך דיך? — איך וועל דאָך דיך קיינמאָל שוין נישט זעהן, קיינמאָל צו דיין קבר־אבות נישט קומען. מאַמע, מאַמע, וואו לאָזט דו מיך?"

אויפ'ן גוטען אָרט זענען אָבער געווען נאָך צוויי אייגענע, מיט וועלכע אייגענטליך חנה־לאה האָט פּשוט נישט געוואוסט וואָס צו טהון.

דאָס זענען געווען איהרע צוויי קינדער אברהמ'ל און הינדעלע, אַ יונגעלע פאַר יוסעל'ן און דאָס מיידעלע נאָך יוסעל'ן. דאָס יונגעלע וואָלט שוין היינט אַלט געווען ניין יאָהר, און דאָס מיידעל זעקס. ביידע זענען זיי געשטאָרבען אויף מאָזלען.

מיט די קינדער האָט די יודענע אייגענטליך נישט געוואוסט

וואָס צו טהון. די האָט זיך גאָר נישט געקאָנט פאָרשטעלען, אַז די וועט זיי אַזוי איבערלאָזען אַליין אויפ'ן גוטען אָרט און אַוועקפאָדרען אין קיינמאָל שוין נישט זעהן זייערע קברים'לעך. איהר האָט זיך געדאַכט, אַז אַזוי ווי די קינדער מוזען דאָך ביי וועמען איבערבלייבען, אַז זי פאָהרט אָב פון לאַנד, — עפּיס קיין קלאָר געפיהל האָט זי נישט געהאַט, — זיי זענען דאָך טויט און ליעגען ווי אַלע טויטע דאָרט אויסען — נור דאָך זענען עס דאָך איהרע קינדערלעך. געוואַלד, ווי לאָזט מען זיי איבער, און קיינער וועט אויפ'ן קבר נישט אַרויפקומען — נישט אין די דריי וואָכען, נישט אין תשעה באב.

וואָרום צו די קינדער אויפ'ן גוטען אָרט האָט חנה-לאה נאָך געפיהלט אַ געוויסע בעציהונג פון אַ לעבעדיגער. די פלעגט אַרויסגעהן אויפ'ן גוטען אָרט — און אַז מען האָט זי געטראָפען — צו וועמען? — צו מיינע צוויי „יונגע בוימעלעך", פלעגט די אָבענטפערן. און איז איהר שלעכט געווען — איז הער מאַמעס קבר געווען, — דערנאָך די קינדער. „לויפט, קינדערלעך, און בעט פאַר'ן „כסא רחמים", פאַר אייער מאַמע חנה-לאה בת יענטע, וואָס איז אין אַ גרויסער צרה". די „קאָמאַנדע" און יוסעלע האָבען אויך געהאַט זייער ברודער'ל און שוועסטער'ל, און, אַז עס איז געקומען תשעה באב, פלעגען זיי די חברים אַהין פיהרען צו זייערע קברים און שווערען אַריינשטעקען, און זיך ריהמען מיט זייער בחור'ל, וואָס זיי האָבען ליעגען, און האָבען זיך דערביי געפיהלט גרויסע בעלי-בתים אויפ'ן „גוטען אָרט", ווייל זיי האָבען אַ בחור'ל מיט אַ שוועסטער'ל ליעגען — חאָטש זייער חבר שמעיה האָט אַ גרעסערע פּראָטעקציע צום גוטען אָרט — ווייל ער האָט הערע טאַטען מיט הער מאַמען דאָרט ליעגען. דורכדעם איז עפּיס חנה-לאה איצט, אַז זי האָט געדאַרפט אַהיים צו געהן דאָס לעצטע מאָל פון גוטען אָרט נאָכ'ן געזעגענען מיט דער מאַמען, שטעהן געבליבען ביים טויער: מאַמע קרוין, — האָט זי זיך געזאָגט, וואו געה איך? און אברהמ'לען לאָז איך דאָ, און הינדעל'ן דאָ — מיינע קינדער, — און האָט זיך ווידער אַמאָל געוואָרפען אויף זייערע קברים'לעך, וועלכע

זענען שוין נישט מעהר געוועזען, נור אין הויף, אין גראָז־בעוואַקסענע פעלד, די ברעטלעך צובראָכען — און דאָס קבר גלייך מיט דער ערד. זי האָט נישט געוויינט, האָט נישט געזאָגט: „געהט, קינדערלעך, לויפט, בעט פאַר אייער מאַמע“ — זי האָט געטראַכט וועגען זיך, אַז זי לאָזט עפּיס איבער — און וואָס לאָזט זי איבער, מישטיינס געזאָגט — עס איז דאָך נישט קיין לעבעדיגע — האָט זיך די יודענע אַליין געזאָגט.

דאָך אַוועקגעהן האָט זי נישט געקאָנט, זי האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אַז מען דאַרף זי אין הער־היים, דאָס בעטגעוואַנד איז נאָך נישט געפּאַקט, — און וואָס שטעה איך דאָ, נאַרישע יודענע?

זי האָט זיך ווי עפּיס אַרויסגעגנב'עט פון גוטען אָרט, און אין האַרץ ביי זיך געהאַט אַ שלעכט געפיהל, — אַזוי ווי זי וואָלט עפּיס אַן עולה געטהון...

אהיים געגאַנגען, האָט זי שוין געטראָפען די מאַנספּער־שוינען אין בית־המדרש געהן מנחה דאַווענען, עס איז געווען גאָך סכות, נאָך שענע טעג, די זון איז אונטערגעגאַנגען און די בוימער האָבען געראַוישט.

ביי זיך אין שטוב האָט זי צוערשט געזעהן דאָס פּעקיל, וואָס איז געלעגען אין מיטען שטוב, און משה אהרן דער קרעמער האָט געוואַרט דערויף. פון פּעקיל האָט אַרויסגעקוקט דאָס הענג־לייכטער'ל מיט די בלאָהע פּאַפּירלעך, וועלכעס זי האָט בעהאַנגען אויף פּסח. זי האָט עפּיס אומוילענדיג געדענקט ווי־פיעל ס'איז גאָך צו פרייטאָג און ווי זי וועט דעם פרייטאָג די ליכט בענשען. זי האָט יוסעל'ן געהייסען דאָס געלד־ביקסעל פון דער וואַנד אַפּרייסען און אַרונטערטראָגען אין בית־המדרש אַריין.

דערנאָך איז אַריינגעקומען דער פעטער וואָלף אַליין מיט זיין ווייב. דאָס ווייב האָט עפּיס געבראַכט אונטער דעם זשאַקעט פאַר די קינדער'ס וועגען, — און דער שוואָגער איז צו איהר זעהר גוט געווען — דער שוואָגער לייבוש איז מיט'ן אַגענט געקומען — דעם ליטוואַק — האָבען עפּיס גערעדט, — אין שטוב איז אַ גרויס געהודער געווען, די בעטען האָט מען צונומען, — די ביינקלעך האָט מען

אַוועקגענומען, דאָס ספרים־שײַנקל אַרויסגעטראָגען, דאָס הענג־לײַכטערל איז נישט געווען; רחלע האָט געפּאַקט דאָס בעטגעוואַנד אין מיטען שטוב, אַ סך שטרוי איז געלעגען אָנגעלעגט, און די מודמע שײַנדעלע האָט געהוסט און געלאַכט, און זי איז עפּיס געשטאַנען אין מיטען שטוב און האָט עפּיס געשריען, נור וואָס — געדענקט די שוין אַלײן נישט. — פון הײַמאָלט אָן האָט די ידיעה געלעבט ווי אין אַ חלום.

דאָס פינפטע קאַפּיטעל.

איבער דער גרעניץ.

די משפחה איז געזעסען אין וואַגאָן צוזאַמענגעדריקט, חנה־לאה מיט די קינדער און די פּעקלעך און קוישלעך — ווי אַ הון זיצט איבער די אייער, און זיי זענען געפאָהרען אין דער ווײַטער וועלט אַרײַן. חנה־לאה האָט קײן קינה נישט געלאָזט זיך ריהרען פון אָרט — האָט ווי מורא געהאַט, אַז מען זאָל איהר נישט אײנס אַוועק־חאַפּען, און זי האָט געהאַלטען אין אײן שרײַען אויף אײנעם פון דער „קאָמאַנדע", אויף חיים'ן, וועלכער איז זעהר נײַגיריג געווען צו וויסען אַלץ, וואָס טהוט זיך אין וואַגאָן און אויסער דעם וואַגאָן. ער האָט זיך אַלע מאָל אַוועקגעשלײַכט און געוואָרפען אַ בליק דאָ דורכ'ן פענסטער און דאָ דורך די טהיר, און בײַ יעדען מאָל, ווען דער יונג איז אַוועקגעקומען פון הינטער איהר האַנד, האָט זי שוין געמײנט: שוין, ער איז שוין פערלאָרען געגאַנגען און פערפאַלען געוואָרען, וואָרום אויף אַלע מענשען אין וואַגאָן האָט חנה־לאה געקוקט מיט שרעק און חשד, וואָס זענען אויסגעשטאַנען אויף איהר לעבען און אויף דעם לעבען פון איהרע קינדער, און זי האָט מורא געהאַט מיט וועמען אַ וואָרט אויסצורײדען, אָדער וועמען עטוואָס צו פרעגען (וואָרום אַזוי האָט איהר דער „אַגענט" אָנגעזאָגט — מיט קײנעם גאָר נישט רײדען...), האָטש די מענשען זענען נאָך געהען אונזערע, און דאָס לשון אונזערס.

אַזוֹי איז זי אָבגעמאַטערט אַ גאַנצען טאָג אין וואַגאָן און אַרום פאַר־נאַכט איז זי אָנגעקומען צו דער סטאַנציע, וועלכע איז געווען אויסגעשריבען אין קוויטעל, וואָס דער אַגענט האָט איהר געגעבען, און וועלכעס זי האָט געהאַלטען די גאַנצע צייט אין דער האַנד און געהיט עס, ווי אַן׳אויג אין קאָפּ.

דורך די וואַגאָנען איז דורכגעגאַנגען אַ יונגער־מאַן אין אַ גומענעם מאַנטעל מיט אַן׳אויסלענדיש אַכט־קאַנטיג היטעל און האָט געוואָרפען נאַ געהיימען בליק צווישען די פּאַסאַזשירען — „ווער צו דער גרעניץ?“ דאָס איז געווען דער צייכען, וואָס דער אַגענט האָט איהר געזאָגט, און זי האָט איבערגעגעבען דעם יונגען־מאַן דאָס קוויטעל, און דער האָט געגעבען אַ געהיימען וואונק צו איהר: „געהט נאָך מיר“ — און זי האָט צוזאַמענגענומען די פּעקלעך. רחל׳ע האָט אָנגענומען יוסעל׳ן ביי דער האַנד, די „קאָמאַנדע“ — די פּעקלעך אויף די קליינע פּלייצעלעך, און ווי צו דער שחיטה זענען זיי נאָכגעגאַנגען דעם יונגען־מאַן. פון דענסטמאָל אָן האָט זיך חנה־לאה געפיהלט „געפאַנגען“, און די רעכטיגע רייזע „קיין אַמעריקאַ“ האָט זיך ערשט אָנגעהויבען, מענשען האָבען אויף איהר געשריען, בעפוילען איהר און געהייסען אַזוי און אַזוי טהון, און זי האָט אַלץ אויסגעפיהרט, ווי אַ געפאַנגענע.

דער יונגער־מאַן האָט צוגעוואָרפען אַ וואָרט צו דער „פוהר“ און פלוצלונג האָט ער געגעבען אַ געבייזער: „בעהאַלט זיך פאַר׳ן זשאַנדאַרם“, און אַליין איז ער פערשוואונדען געוואָרען ווי אין דער ערד אַריין. אַ פּאָר מינוט איז חנה־לאה מיט די קינדער און מיט די פּעקלעך געשטאַנען אין מיטען דער סטאַנציע און איז געווען צומישט, האָט נישט געוואוסט וואָס צו טהון, און איז גרייט געווען, אַז דער זשאַנדאַרם זאָל צוגעהן צו איהר און מען זאָל איהר מיט די קינדער אַוועקפיהרען האָטש אין שאול תחתיה. און זי האָט זיך אַליין געפונען שולדיג עפּיס פאַר אַ גרויסע זינד, וואָס זי האָט געוואָלט בעגעהן — „אַריבער די גרעניץ“... און זי האָט זיך שוין געהאַלטען פערפאַלען, ערשט אין אַ פּאָר מינוט אַרום האָט זיך ווידער פלוצלונג בעוויזען דער יונגער־מאַן און האָט

געגעבען אַ באַבויזער „צו דער פוהר". זיי זענען צו צו דער פוהר, דאָרט איז שוין געווען פיל, יודען, ווייבער, קינדער מיט פעקלעך, מען האָט זי מיט די קינדער אַרויפגעוואָרפען — און וויאָ — די פוהר איז פלינק אַוועק.

די פוהר איז אָבגעפאָהרען אַ צוויי שעה אין די נאַכט אַריין, און חנה־לאה איז אָנגעקומען אין אַ גרויסען הויף אַריין. אַרום איז געלעגען די שוואַרצע נאַכט איבער די פעלדער און אַ וואַסער האָט אויך דאָרט געמוזט זיין — עס האָט געבלאָזען אַ ווינד. הינד האָבען געוואָיעט און חנה־לאה'ן האָט זיך געדאַכט, אַז זיי זענען אָנגעקומען צום טויער פון די מדבריות, דורך וועלכע מען דאַרף אַדורכפאָהרען, אַז מען פאָהרט קיין אַמעריקאַ. אַ טויער האָט זיך אויפגעעפענט און זיי זענען אַריין אין אַ גרויסע שטאַדאָלע, וואו זיי האָבען דערזעהן ביי דעם שיין פון אַ קליין נאַפט־לעמפיל, וואָס איז געהאַנגען אויף דער וואַנד, אַ גאַנצע מחנה אויסוואַנדערער, וועלכע זענען געלעגען פאַמיליענווייז אַרום זייערע פעקלעך אין די ווינקלעך פון דער קרעטשמע.

יעדער פון די אָנגעקומענע האָט זיך אויסגעזוכט אַן אַנדערע ווינקעל און חנה־לאה מיט די אידריגע האָבען באַלד געפונען אַ בינטעל היי, וועלכעס איז געלעגען אָן אַ זייט, האָבען דאָרט אָבגעלעגט זייערע פעקלעך און דאָרט זיך אַוועקגעזעצט. חנה־לאה האָט זיך אומגעקוקט און האָט דערזעהן, אַז די מענשען, וועלכע געפינען זיך דאָ, זענען יודען, און חאָטש זיי ריידען ליטוויש — מוז עס דאָך זיין ליטוואַקעס — דאָך זענען עס יודען, — איז איהר פיעל גרינגער געוואָרען אויפ'ן געמיטה און זי האָט זיך געפונען צווישען אייגענע. זי האָט געזעהן, ווי די קופקעלעך אַרום מאַכען זיך בעקוועם, די ליטוואַקעס בינדען אָב די טשיינקעס פון זייערע פעקעלעך, נעהמען אַרויס אוגערקעס פון זייערע טיכעלעך, צושניידען זיי און צוטיילען זיי אַרום מיט ברויט די זייעריגע, יעדע משפחה, פאַר זיך. אַרום זייערע פעקעלעך האָט זיך חנה־לאה אויך דערמאַהנט אָן איהרע שוואַלבען, אַז זיי האָבען אַ גאַנצען טאָג היינט נישט אין מויל געהאַט, האָט אויפגעעפענט איהר פעקיל

און אַרויסגענומען פון דאָרט די חלה מיט די וואָרשט, וואָס די רייכע שוועגערין האָט איהר מיטגעגעבען אויפ'ן וועג, האָט צו־טיילט איהר עסען איהרע קינדער און רחל'ע, וועלכע איז מעהר ענערגישער געווען פאַר דער מוטער און האָט מעהר מוטה געהאַט פאַר איהר, האָט גענומען דאָס טשייניקעל און איז נאָכגעגאַנגען די ליטוואַקעס אין דאָס צווייטע שטיבעל אַריין, וואו עס איז געווען די שיינק צו קויפען וואַרים וואַסער.

אַז די משפחה האָט געטרונקען טהיי פון איין גלאָז, וועל־כעס איז אַרומגעגאַנגען פון איין האַנד צו דער צווייטער — האָט זיך צו חנה־לאה'ן צוגערוקט אַ יודענע פון אַ צווייט ווינקעל אַרויס און, אַנידערזעצענדיג זיך נעבען זייערע פעקלעך, האָט זי געפרעגט:

— איהר פאָהרט אויך קיין אַמעריקאַ?

חנה־לאה'ן האָט מען אָנגעזאָגט פאַר'ן אַרויספאָהרען, אַז זי זאָל קיינעם נישט זאָגען, אַז זי פאָהרט קיין אַמעריקאַ, נור זי פאָהרט נאָך ברעסלוי צו אַ דאָקטאָר, מיט אַ קראַנק קינד, — האָט זי דער יודענע אויך אָפגעענטפערט האַלבע ווערטער:

— ניין, איך פאָהר מיט אַ קראַנק קינד צו אַ דאָקטאָר קיין אויסלאַנד.

די יודענע האָט מאָדנע די ליפען פערביסען און האָט זיך אָנגערופען מיט אַ שמייכעל אין אַ צווייט ווינקעל אַריין:

— נאַ, יואל, זיי פאָהרען אויך צו אַ דאָקטאָר קיין ברעסלוי.

פון ווינקעל האָט ווער אָפגעענטפערט זיין אַ לאַכענדיגען טאָן:

— מיר אַלע פאָהרען קיין ברעסלוי, — אוי, פאָהרען מיר קיין ברעסלוי.

די יודענע האָט ווידער געפרעגט חנה־לאה'ן:

— וואָס, איהר האָט אַ מאַן הינטען?

חנה־לאה האָט פערשטאַנען, אַז דאָ האָט זי נישט וואָס צו בעהאַלטען, האָט זי אָפגעפרעגט די יודענע:

— און איהר האָט אויך אַ מאַן הינטען?

— הלואי וואָלט איך איהם אַזוי נישט געהאַט, ווי איך האָב איהם, — האָט די יודענע אָפגעענטפערט אין אַ קרעכץ.

חנה־לאה האט זיך פערוואונדערט און האט מורא געהאט ווייטער צו ריידען מיט דער יודענע. זי האט זיך געוואלט אויסדרעהען צו די אידריגע, ווארום אט טאקע איז יוסעלע׳ס קעפעלע געפאלען אין איהר שויס. דאס קינד איז מיעד געווען און מיט׳ן שטיקעל ברויט אין האנד און מיט דער „מוציא”, וואס ער האט געמאכט איבער זיינע ליפען, איז ער איינגעשלאפען אין דער מוטער׳ס שויס.

נור די יודענע האט זיך נעהנטער אוועקגעזעצט נעבען חנה־לאה׳ן און האט אנגעהויבען אליין צו דערצעהלען.

— ער איז אראבגעפאהרען פאר אכט יאהר. אויפ׳ן צווייטען יאהר נעהם איך דיך אראב, האט ער געזאגט, אזוי זאל מען נאך הערען פון איהם ביז׳ן היינטיגען טאג! מיט א קינד אויף דער האנד און מיט איינס ביי דער ברוסט האט ער מיך איבערגעלאזט. איך האב געמיינט, אז ער איז געשטארבען. ערשט מען שרייבט מיר, בעקאנטע היימישע מענשען, ער לעבט דארט מיט אנאנדערער, האט קינדער פון אנאנדערער. אט פאהר איך דאס אראב צו איהם, מיט מיינע שוואלבען — ווייזט זי אין א ווינקעל אריין אויף שלאפענדע קינדער. מען זאגט, מען וועט מיך גאר נישט אריינלאזען קיין אמעריקא, אויב אז ער וועט נישט אראבקומען צום שיף, מיך אראבנעהמען — אט האסטו דיר א פריי לאנד.

חנה־לאה איז זיצען געבליבען מיט א קלאפענדיג הארץ. איין מינוט איז איהר איינגעפאלען, וואס די שוועגערין שיינדעלע האט דערצעהלט ביי איהר אוועקפאהרען. איהרע ליפען האבען געציטערט, און איהרע הענד האבען ווי אין קראמפף געטאפט יוסעלע׳ס קאפ, וואס איז געלעגען אין איהר שויס.

— אפשר איהר מאיר אויך?... א קשיא אויף אמעריקא, אזא וויט לאנד!

באלד האט זי זיך אבער פארגעשטעלט איהר מאן, און זיך געזאגט: ניין, מאיר נישט, ניין — און חאטש דאס הארץ איז געבליבען אונרוהיג, דאך ווען די יודענע האט געפרעגט אויף איהר מאן, האט חנה־לאה נישט אהן גאוה אבגעענטפערט:

— כּײן מאַן (זי האָט אַקצענטירט דאָס וואָרט) נעהמט מיך מיט די קינדער אַראָב, אַיאָהר איז ער ערשט דאָרט און נעהמט אונז שוין אַראָב.

— אַ גליקליך ווײב — האָט די אונבעקאַנטע יודענע געשאָקעלט אויף חנה־לאה׳ן — עס זענען דאָ מענער אויף דער וועלט, און איך — האָט זי געקרעכצט — וואָס האָב איך נישט געטהון, איך האָב זיך אין קאַפּעליושען געלאָזט מאָלען און מײנע בילדער אַראָבגעשיקט; מען זאָגט צו מיר: לאָז דיך אָבפאָטאָגראַפירען אין אַ קאַפּעלוש, שיק איהם דײן בילד אַראָב, לאָז דיר די באַקען רויטלען, ווײזען, אַז דו ביזט אויך אַ שען ווײבעל. איך האָב זיך געלאָזט די באַקען רויטלען, איך האָב פון דער נגידות׳טע אַ קאַפּעלוש געבאָרגט, איך האָב איהם די בילדער געשיקט... אוי, קרעכצט די יודענע, עס זענען דאָ מענער אויף דער וועלט — ערשט אַיאָהר דאָרטען, און נעהמט שוין דאָס ווײב מיט די קינדער אַראָב — און שאָקעלט דערבײ אַלץ אויף חנה־לאה׳ן.

חנה־לאה האָט אויסגעשפּיגען, אַז די יודענע זאָל איהר, חלילה, נישט קײן עין־הרע געבען, זי האָט די קינדער געהנטער צוגערוקט צו זיך, און געחיפּען אויף דעם יונג, חיים׳ן, וועלכער איז שוין געווען אין אַלע ווינקעלעך, האָט זיך שוין געהאַט בעקענט געמאַכט מיט יונגלעך פון אַנ׳אַנדער משפּחה, און קוקט שוין דורך די טהיר אין די צווײטע שטוב אַרײן. זי האָט צוגעשריען אויף איהם, אַלץ אַרום געהאַלטען אַרום זיך, ווי זי וואָלט, חלילה, מורא געהאַט, אַז די יודענע זאָל פון איהרע גאַרנישט אַוועקנעהמען, און האָט געפרעגט און אין איהר שטים האָט זיך געהערט אַ צופריעדענער טאָן:

— און ווער זענען דאָס די? — האָט זי געפרעגט אויף דעם ווינקעל, פון וואַנען די יודענע איז אַרויסגעקומען — אײעריגע?

— עס איז אַ חתן מיט אַ כלה פון אונזער שטעדטיל, פאָהרען בײדע קײן אַמעריקאַ אַראָב.

— אַזוי — האָט חנה־לאה אָבגעענטפערט גאַנץ בעלי־בתיש — באַלד האָט זיך דערהערט אַ קינד ווײנען.

— אַהאַ, מײנס װעקט זיך שױן, — האָט זיך די פרעמדע ייִדענע אױסגעהאַפּט, — נאַ, נאַ, מיר װעלען זײן „שיף־שװעסטער“, — האָט זי געזאָגט צו חנה־לאה׳ן און איז געלאָפען אין איהר װינקעל אַרײן.

— װאָס איז דאָס אַזעלכעס? — האָט חנה־לאה געפרעגט.

— מיר װעלען אינאײנעם אױף אײן שיף פאָהרען, — האָט די יודענע אָבגעענטפערט פון דער־װײטענס.

דער עולם איז דערװײל אײנגעשלאָפען, פון דאָ און דאָרט האָט זיך געהערט חריפען, די קינדער זענען געלעגען אַרום זײערע מוטערס אױף די פעקלעך, און זענען געשלאָפען, די פאָטערס אָנגעלעהנט אױף די קעסטלעך, און בײ דעם שײן פון דעם לעמפּיל האָט דער עולם אױסגעזעהן װי שאָטענס, װי אָנגעקומענע, װי אײביגע װאַנדערער, װאָס קומען אָן פון אַ פרעמדער װעלט און װאַנדערן ערגיץ דורך נעכט, דורך טעג אין אַ פרעמדע װעלט אַרײן. אױף זײערע פּנים׳ער איז געלעגען דער געהײמניסער טרױער פון אײביגען גלות; די מוטערס האָבען געהאַלטען די קינדער אױף זײערע הענד און זענען געשלאָפען; די יונגלעך זענען געלעגען אין די פאָטערס שױסען און זענען געשלאָפען; אױף די װענד זענען געפאַלען די מידע שאָטענס פון די שלאָפענדע מיט זײערע פעקלעך און טשײניקעס, און זײ האָבען אױסגעזעהן, װי אַרױסגעטריבענע פון אַן אײנגענומענער שטאָדט, װי נעכטען װאָלט ערשט דאָס בית־המקדש חרוב געװאָרען, און אָט־װאָס קומען זײ ערשט אָן פון דעם װעג פון ירושלים, און נבוזראדן געדט זײ נאָך און טרײבט זײ נאָך; און אָט זענען זײ דאָס אױף דעם װעג צו דעם לאַנגען, לאַנגען גלות...

אין אַ װינקעל האָט זיך געהערט אַ שטים פון אַן אַלטען יודען. זײן סדור׳ל האָט ער געהאַלטען פאַר דעם שײן פון דעם לעמפּיל און האָט געזאָגט מיט זײן אַלטער טױזענד־יעהריגער יודישער שטים דאָס שרעקליכע געזאַנג:

„למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק“.

אין צוויי שעה אַרום זענען די גויים געקומען, אַריבערצופיהרען די מחנה אויסוואַנדערער איבער די גרעניץ.

חנה־לאה איז ערשט־וואָס געהאַט איינגעשלאָפען אויף דעם קעסטעלע, וועלכעס איז געשטאַנען הינטער איהר, און דער יונגערמאַן מיט'ן גומענעם ראָק איז אַרומגעגאַנגען צו די שלאָפענדע און האָט זיי אויפגעוועקט. פון אַלע ווינקלעך האָבען זיך געבויגען מענשען־קעפּ, מען האָט פלינק צוזאַמענגעלעגט די פּעקעלעך, די מוטערס האָבען פאָרזיכטיג זייערע קינדער אויס דעם שלאָף געוועקט, און אַלץ האָט זיך מיט אַ שטילען ערנסט געמאַכט זיך אין וועג אַריין.

רחל'ע האָט יוסעל'ן גענומען אויף די הענד, דאָס קינד איז מיעד געווען און פערשלאָפען און האָט בשום אופן נישט געקאָנט פערשטעהן, וואו ער איז און וואָס עס טהוט זיך דאָ — ער האָט מורא געהאַט און פעסט זיך געהאַלטען אָן דער מאַמען. די „קאָמאַנדע” האָט אויך די פליעגלען פערלוירען, זענען שטיל געוואָרען, טרויעריג און פערטראַכט. נור רחל'ע אַליין האָט זיך געהאַלטען, האָט אין אַלעם געדענקט און האָט די יונגען געמינטערט.

פאָראויס זענען געגאַנגען די גויים, די מחנה נאָך זיי. מען איז אויף די גאַס אַרויסגעקומען. די נאַכט איז געווען אַ קאַלטע און אַ ליכטיגע. די לבנה האָט זיך געהאַט אַרויסגעוויזען פון הינטער די וואָלקענס — און דאָס איז זעהר שלעכט געווען פאַר די פיהרער. זיי האָבען זיך לאַנג געשלאָגען אין דער דעה — יאָ צו פיהרען אָדער נישט, — נור דער הימעל איז געווען פערוואָלקענט, און די לבנה האָט זיך פון צייט צו צייט בעהאַלטען הינטער די וואָלקענס, — דאָס האָט דערוועקט האָפנונג ביי די פיהרער, און מען האָט בעשטימט ווייטער צו געהן. מען איז אַדורכגעגאַנגען דורך דער טהיר פון הויף און מען איז אַרויסגעקומען אויף אַ בריים פעלד, וואָס איז נאַס געווען פון נאַכט־ראָסע; פון דער־ווייטענס האָט זיך געריסעוועט אַ שוואַרצער שאָטען פון אַ וואַלד און מען האָט זיך געמאָסטען צום וואַלד־צו צו געהן.

חנה־לאה האָט געדרעפּטשעט מיט די קינדער אין דעם וואַ-

סער. יוסעלע, וועלכער איז נאָך געוועזן פערשלאָפען, האָט ניט געוואוסט, וואוהין מען פיהרט איהם, האָט מורא געהאַט און האָט ניט געקאָנט נאָכאיילען די וואַנדערער, וועלכע האָבען געדרעפּשעט איבער דער ערשט־וואָס געאַקערטער ערד, — איז זי פון הינטען געבליבען; די גוים האָבען געשריען אויף איהר, און יוסעלע האָט אָנגעהויבען מורא צו קריגען, איז שטיל געוואָרען און מיט יודישער טרויעריגער אונטערטעניגקייט, וואָס איז שוין אייגען געוועזען דעם אַכט־יעהריגען יוד, — האָט ער אָנגעהויבען נאָכצולויפען. און זיי זענען אין וואַלד אַריין.

דער וואַלד איז געדיכט געוועזען און די נאַכט האָט אָנגעהויבען שוואַרץ צו ווערען (די לבנה האָט זיך בעהאַלטען) און די „אַגענטען" זענען צופריעדען געוועזען. פאַר מעהר זיכערקייט האָט מען די מחנה צוטיילט און מען איז גרופּענווייז געגאַנגען צווישען די געדיכטע בוימער, די צווייגען האָבען דעם וועג פערשטעלט, און מען איז יעדעס מאָל איינגעטונקט געוואָרען אין אַ פערוואַקסענעם בוש, פון וועלכען מען האָט זיך ניט געקאָנט אַרויסקריגען. פון אַלע ווינקעלעך האָבען אַרויסגעקוקט טויטע נשמות, וואָס האַלטען זיך אין די וועלדער אויף, און יוסעלע האָט זיי געזעהן, ווי זיי וואַנדלען צווישען די בוימער, און אָט באַלד וועט מען טרעפען אַ גאַנצע מחנה טויטע נשמות אין ווייסען געהילט, ווי זיי געהען דורך דעם וואַלד אַדורך צו דעם וואַסער, צו און געהען זיך טובל זיין, איידער זיי שטייגען אין הימעל אויף צום דין...

אין חדר האָט ער זיך אָנגעהערט מעשיות, און אַליין האָט ער געלייענט אין די „מעשה־ביכלעך", וואָס ער פלעגט זיך שוין קויפען ביי לייבוש איינבינדער יעדען פרייטאָג, פון די ווילדע וועלדער און וויסטע פעלדער, אין וועלכע עס וואַלגערן זיך נשמות אַרום, אין וועלכע גזלנים האַלטען זיך אויף און פאַנגען דעם „בן־מלך" מיט דער „בת־מלכה" און פערשליסען זיי אין די טיעפע היילען. און דאָרט, אין דעם וואַלד, איז דאָ אַ שטיין, וועלכער ליעגט אויף דעם מויל פון דער היל, וועלכעס פיהרט אין גן־עדן התחתון.

אַרײַן. יוסעלע איז געווען זיכער, אַז דאָס איז דער מורא'דיגער שרעקליכער וואַלד, פון וועלכען ער האָט אין די מעשה-ביכלעך געלייענט, און דורך די שרעקליכע מדבריות און וועלדער גערט מען דאָס טאַקע אַדורך, ווען מען פאָהרט נאָך אַמעריקאַ. און איהם האָט זיך געדאַכט, אַז פון די וועלדער געהען אַרויס וועגען, וואָס פיהרען נאָך ארץ-ישראל און אויף אַלע לענדער פון דער וועלט. און דאָרט, וואו דער וואַלד ענדיגט זיך, ענדיגט זיך די וועלט און עס ווייזען זיך באַלד די גרויסע, גרויסע מענשען-פרעסער מיט די לאַנגע בערד, וועלכע האַלטען זיך אין דעם חאַלה אויף.

ער האָט געוואַרט אויף זיי מיט אַ קלאַפּענדיג האַרץ, און אָט זענען זיי שוין דאָ — פון דער-ווײַטענס הערט מען אַ גאַלאָפּ פון רײַטערס און אַנ'עכאָ שלאָגט אָב. „וואָס איז דאָס"? — אַלע ווערען שטיל, מען גערט נישט ווײַטער, אָט פאַלט מען צו דר'ערד, די מוטער שלעפּט איהם אַראָב, בעהאַלט זיך — אַליין, די גאַנצע פּאַרטיע ליגט שטיל אויסגעצויגען צווישען די בוימער, האַלטען דעם אָטעם איין — מען הערט נור דאָס קלאַפּען פון די פערדישע פּאָדקאָווע. וואָס אַמאָל נעהנטערן זיי זיך, די מענשען-פרעסער, אָט באַלד וועלען זיי זײַן און וועלען אַלע געפאַנגען נעהמען אין זייער הייל, און וועלען זיי האַלטען אין אַ שטייג און אויספּאַשען, אַז זיי זאָלען פעט ווערען, און יעדען טאָג איינעם פון זיי בראָטען אויף דער „פײַער-פאַן"; אַ קינד וויינט און די מחנה ווערט פלוצלונג אַנטשוויגען, די מוטערס האַלטען מיט דער האַנד דאָס מויל צו, געבען זיך הערט ער אַ ציטערנדיג קול תהילים זאָגען, אַלע פּליסטערן תהילים אין דער שטיל, ליגענדיג אויף דער ערד צווישען גראָז; ער הערט דער מאַמעס ליפּען בעוועגען זיך: „גאָט פון אברהם, העלף אונז", — רחל'ע בעט אויך, ליגענדיג אויף דער ערד נעבען איהם — רבונו של עולם. אין דער מאַמעס טאָן זאָגט זי — ווען זי בענשט די ליכט. איהם האָט זיך געדאַכט, אַז אַלע ליגען נ..ט און זאָגען שוין ודוי אָב, — אָט באַלד וויל ער וויינען; די מאַמע פליסטערט צו — יוסעלע, יוסעלע, זײַ שטיל, זיי וועלען באַלד

אַדורכרײַטען. — ניין, ער וועט נישט וויינען, ער וועט זיי נישט לאָזען הערען זיין קול, אַז זיי זאָלען נישט וויסען, וואו זיי זענען, ער וועט אויך בעטען, ווי די גרויסע, ווי אַלע בעטען — רבונו של עולם, — ניין — הימעל — די גרויסע, די גרויסע תפלה, וואָס מען זאָגט, ווען די נשמה געהט אויס, וואָס אַלע יודען זאָגען, ווען זיי זענען אין אַ סכנה און אַז מען דערזעהט אַ שד, און מען זאָגט עס, און ער קאָן קיין שליטה נישט האָבען.

„שמע ישראל, ד' אלהינו, ד' אחד!" —

האָט דער קליינער יוד געצויגען איינגעבוסטיג דעם „אחד", און ווער ווייסט, אויב זיין קליינע תפלה האָט נישט געהאָלפען, מען האָט באַלד געהערט די זשאַנדאַרמען פערד אָבריײַטענדיג ווײַטער טיעף אין וואַלד.

— אין דער שטיל, ווײַטער, מאַכט קיין געוודער... — האָט ווער גערופען צווישען עולם, און מען האָט זיך אויפגעהויבען און מען איז ווײַטער געגאַנגען.

— אַ דאַנק דעם השם יתברך, — האָט חנה־לאה אויפגעהויבען די אויגען צום הימעל, די אָבות האָבען זיך געמיהט.

אַזוי איז מען אַדורכגעגאַנגען אַ גאַנצע נאַכט.

און צו־מאָרגענס אין דער־פריה, ווען די מחנה האָט זיך געפונען שוין אויף דער צווייטער זײַט גרעניץ, ווי מען האָט זיי אַרײַנגעפיהרט „אין באָד", אויף דיזענפעקציע, האָט זיך שוין קיינער נישט געפיהלט ווי איינענע מענשען, נור ווי שטיקלעך „סחורה", וועלכע מען האָט עקספּאָרטירט קיין „אַמעריקאַ" און מען וואַרפט עס פון איין האַנד אין די אַנדערע אַרײַן, ביז עס קומט אָן צום ברעג...

דאָס זעקסטע קאַפּיטעל.

שיף-ברידער און שיף-שוועסטער:

אין אַ פּאָר טעג אַרום האָט זיך שוין די משפּחה געפונען אויף דעם שיף, וואָס איז געלעגען אין די וואַסערן פון גרויסען אָקעאַן. דאָס שיף איז נאָך נישט געהאַט אַרויסגעפּאָהרען, עס איז נאָך געלעגען אין האַפען, און די צווישען-דעקענדיגע האָט מען אַ גאַנצען טאָג צופריהער אויף דאָס שיף אויפגעפּאַקט. אַ גאַנצען טאָג איז אַ גרויס געערודער געווען אויף דעם שיף, פערשידענע פעלקער זיינען אַרויסגעגאַנגען אויף דאָס שיף, מעהרסטען קליין-רוסישע גוים, — און חנה-לאה מיט די קינדער זענען ווי דערטרונקען געוואָרען אין דעם געערודער. מענשען האָבען געשריען אין פערשידענע שפּראַכען, זי איז געגאַנגען וואוהין אַלע זענען געגאַנגען. אַ קליין שיפעל האָט זי מיט די איהריגע צוגעפיהרט צו דעם גרויסען שיף. זי האָט נישט געזעהן דעם ים, זי האָט מורא געהאַט צו קוקען, זי האָט זיך פערלאָזט אויף גאָט... אַ גאַנצען טאָג האָט זיך איינס דאָס אַנדערע געזוכט, פעקלעך זענען געלעגען פאַר די פיס, קיינער האָט נישט געקאָנט געפינען דאָס זייניגע, און אַלעם האָט געשריען. מען האָט זי דורך קעלערס געפיהרט, אין די טיפענישען אַראָב, זי האָט געהאַלטען יוסעל'ן ביי דער האַנד און נאָכגעגאַנגען, זי האָט נישט מורא געהאַט, זי האָט זיך פערלאָזט אויף גאָט... צום סוף האָט מען איהר אָנגעוויזען אַ סעניק אין אַ ווינקעלע צווישען אַ סך, אַ סך סעניקעס, איז זי אַרויסגעקראָכען מיט איהרע קינדער, האָט זיך איינגענורעט אין איהר ווינקעל מיט די איהריגע און האָט זיך מורא געהאַט צו ריהרען. ערשט איצט האָט זי אָנגעהויבען מורא צו קריגען פאַר'ן גרויסען שרעקליכען ים, חאָטש זי האָט איהם נישט געזעהן, חאָטש זי האָט איהם נישט געפיהלט, וואָרום דאָס שיף איז נאָך געלעגען אין האַפען.

דערווייל איז אין דער קאַמער, וואו זי איז געלעגען, געוואָרען גאַנץ היימליך. אַרום זיך האָט זי געהערט יודיש ריידען, און אַז

חנה־לאה האָט זיך אַרומגעקוקט, האָט זי דערזעהן, אַז זי געפינט זיך צווישען בלויז אייגענע. דאָס איז געווען די אָבטיילונג פאַר „יודישע פאַמיליעס מיט קינדער".

— נאַ, זי איז דאָך אויך דאָ! וואו זענט איהר געווען דורך דעם גאַנצען וועג?

חנה־לאה האָט זיך אומגעקוקט, ווער עס רעדט די ווערטער — עס איז געווען די יודענע, מיט וועלכער זי האָט זיך בעגעגענט ביי דער גרעניץ, און וועלכע עס האָט צו איהר אַנטלאָפענעם מאַן.

חנה־לאה האָט זיך מיט איהר דערפרעהט, ווי מיט אַן אַלטען פריינד.

— וואו זענט איהר געווען? איך האָב דאָך אייך געזוכט.

און די ביידע שכנות אויף די צוויי סעניקעס האָבען צוזאַמענגעשמעצען זייערע קינדער און האָבען אָנגעהויבען צו ריידען צווישען זיך דורך די גראַטעס, ווי אַלטע צוריקגעפונענע פריינד.

דערווייל האָט זיך הינטען איין יוד בעקענט מיט'ן צווייטען, אַלע האָבען בערעדט אינאיינעם, האָבען אויסגעפרעגט אויף בעקאַנטע פון זייערע שטעדט, און איין יוד האָט אַזוי לאַנג געפרעגט דעם צווייטען, ביז עס האָט זיך אויסגעוויזען, אַז איינער איז מיט'ן צווייטען משפחה. אַזוי איז אַרומגעגאַנגען דער „ספר היחסין", ביז עס האָט זיך געפונען, אַז אַ האַלב שיף איז משפחה און איין יוד איז מיט'ן צווייטען אַ שני בשלישי.

— אויב אַזוי, טאָ מעגען מיר דאָך טאַקע מנחה דאַווענען, — האָט זיך אָנגערופען אַ פרעהליך קול.

— נו, אדרבא, אדרבא, — האָבען זיך געהערט אַרום קולות.

— יודען, איהר ווייסט, אַז מען צינדט היינט דאָס ערשטע ליכטעל? — האָט ווער אין אַ ווינקעל דערמאָהנט.

— אַ גוטער סמן, אין ערשטען טאָג חנוכה אויף דאָס שיף אַרויפגעגאַנגען.

— ווער איז דאָ פון אונז אַ בעל־מנגן? — פרעגט ווער פון עולם.

— ווי הייסט, מיר האָבען דאָך דעם קעלצער חזן דאָ? —

האָט אַ יוד געוויזען אויף אַ געלען יונגען־מאַן מיט אַ געל בערדיל, וועלכער האָט זיך געהאַלטען אַ ביסעל אָבגעזונדערט פונ'ם גאַנצען עולם.

— פון וואַנען ווייסט איהר, אַז דאָס איז דער קעלצער חזן? — פרעגט מען דעם יוד.

— מיר דאַרף מען נישט קיין פינגער אין מויל אַריינצולעגען, איך ווייס שוין, — טענה'ט דאָס יודעל פלינק, און גיט אַ וואונק צום געלען יונגען־מאַן, — איך דערקען שוין, אין זיין זבאָס־שטים דערקענט מען שוין. — נאַ, זעהסט, ווייזט ער אויף דעם יונגען־מאַן, דו זעהסט נישט דעם לאַנגען נאָגעל פון גראָבען פינגער, — ווייסט, איך האָב דאָך איהם אַליין דאַוונען געהערט.

עס האָט אַ ביסעל געדויערט, ביז דער געלער יונגער־מאַן האָט זיך געלאָזט „צו וויסען געבען" פאַר זיינע ברידער, אַז ער איז טאַקע דער קעלצער חזן. דערנאָך האָט עס אַ ביסעל געדויערט, ביז ער האָט זיך געלאָזט איינריידען, אַז ער זאָל געהן „פאַר'ן ברעטעל". נור אין אַ פאָר מינוט אַרום איז ער שוין טאַקע געשטאַנען פאַר צוויי ליכטלעך, וועלכע האָבען זיך געברענט אויף אַ קעסטעל, און דער יונגער־מאַן האָט געגאָרגעלט פאַר'ן עמוד, און אַלע ווייבער און אַלע קינדער פון שיף האָבען מיטגעזאָגט קדושה.

אַ מנחה־דאַוונען איז געווען אַ שענס און אַ חזניש. נאָך מנחה־דאַוונען — האָט מען געפרעגט, ווער האָט „חנוכה־ליכטלעך". עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז אַלע האָבען זיך געריכט אויף חנוכה און האָבען אָנגעגרייט חנוכה־ליכטלעך. האָט יעדע משפחה אָנגעצונדען די ליכטלעך אויף איהר קעסטעל, און דער קעלצער חזן האָט זיך אַוועקגעשטעלט פאַר'ן עמוד, וואָס איז בעשטאַנען פון איין קעסטעל אויף אַ צווייטען, דער עולם האָט באַלד געפונען אַ פאָר קוויטשערלעך פאַר איהם, אַ סאָפּראַנדעל האָט ער אַליין מיטגעפיהרט מיט זיך, זיינס אַ יונגעל, אַ קינד אַ וואונדער אין דער וועלט — אַמעריקאַ וועט אויפ'ן קאָפּ שטעהן, — און עס איז געוואָרען אָבגעזונגען אַ חנוכה־בענשען מיט אַ מזמור, וואָס אַ זעלכעס האָבען נאָך די לייט נישט געהערט. חנה־לאה האָט זיך פערגעסען, אַז זי געָ־

פינט זיך אויף דעם שיף. איהר האט זיך געדאכט, אז זי איז ביי זיי אין שטעדטיל אין דער שוהל, עס איז איהר נור ווערה געווען, וואס מאיר איז נישט דא. דאס געזאנג איז געגאנגען וואס אמאל העכער, דאס יונגעל, דאס סאפראנדעל, האט וואונדער געוויזען, און דאס גאנצע שיף יודען האבען אונטערגעהאלפען (עס איז אריינגעקומען דער שומר, און האט געשריען — האט מען איהם דאס מויל פערשטופט מיט א לא יתרצ׳ל), און דאס קול איז געגאנגען וואס אמאל העכער און פרעהליכער, און אז דער חזן האט געענדיגט צו זינגען, האט זיך אנגערופען דאס פרעהליכע יודעל, הויך אויפ׳ן קול, רייבענדיג זיך די הענד:

— איצט פאסט די גוטע „לאטקע״, און די פעטע גריווען לכבוד חנוכה.

— און אפשר דאס פיינע קערטיל? — רופט זיך אן א צווייטער.

— און טאקע דאס פיינע קערטיל אויך! — ענטפערט אב דאס יודעל, רייבענדיג זיך די הענד.

— גריוועז זענען דא, — רופט זיך אב א ווייבעריש קול פון א מעניק אראב, און דערלאנגט פון א גרויסען פאק ארויס א איינגעפאקטען טאפ קאלטע גריוועז.

— פון וואנען האט איהר גענומען גריוועז? — פרעגט א יודענע.

— מיין טאכטער האט מיר מיטגעגעבען אין וועג אריין — דאס הארץ צו דערחאפען, — ענטפערט די יודענע גאנץ גלייכגילטיג.

אין א פאר מינוט ארום זענען שוין געזעסען די יודען פון פערשיעדענע געגענדען און לענדער, וועלכע האבען זיך נאך גאר ניכט נישט געקענט, מיט זייערע קינדער ארום איין טיש, האבען געגעסען פון איין טעלער, האבען זיך געטיילט מיט די ביסענס און האבען זיך געפיהלט צווישען זיך ווי מיטגליעדער פון איין משפחה, ווי אלטע, אלטע פריינד פון אמאליגע, אמאליגע צייטען, וועלכע האבען זיך געטראפען נאך דאן, ווען דאס בית־המקדש איז געשטאנען, זענען איינאיינעם אין די פריהעריגע גלות׳ן געווען, און בעגעגנען זיך ווידער דא, אויף דעם וועג קיין גלות־אמעריקא...

נור יאָסעלע איז ביי דעם אַלעם ניט געוועזען, בהגם האָט די מוטער איהם יעדעם מאָל גענומען ביים אַרבעל, ווען דער חזן האָט גע-דאַווענט. וואו איז יאָסעלעס שענער „אמן" נאָכזאָגען? וואו איז זיין „יהי שמי רבה", זיין „קדושה", מיט וועלכען דאָס שטעדטיל האָט געקלונגען? פערגעסען האָט יאָסעלע זיין יודישקייט. זיינע גרויסע גלאַנצענדיגע אויגען קוקען איצט דורך דאָס פענסטער'ל אין די נאַכט אַריין אויף דעם ברייטען גרויסען ים. דאָס איז ער, דער ים הגדול, פון וועלכען עס שטעהט אין חומש, און לויפט ווייט אַוועק, וואו קיין עק איז נישטאָ, וואו די וועלט ענדיגט זיך, וואו די הימלען הויבען זיך אָן, טונקעל איז ער און שווייגענדיג, קאַלט און ערנסט ליעגט ער אויסגעצויגען און לויפט ווייט, ווייט אַוועק. פון דער ווייטער טיעפעניש פון ים קומט אָן צו לויפען אַ וואַל, גרויס איז ער ווי אַ שרעקליך, ווילדע חיה, און גיט אַ שרעקליכען ברום, און אַ שלאָג אָן אין דאָס שיף. אָט שוין האָט זי, די חיה — דער וואַל — דאָס מויל אויפגעעפענט דאָס שיף איינצושלינגען, און אַלע, דאָס גאַנצע שיף, וואָלט געוואָרען איינגעשלונגען אין איהם, נאָר גאָט שטעהט און זאָגט: „נישט", און מיט אַ גע-בייזער גיט זיך דער וואַל אַ שלאָג אָב פון דעם שיף און לויפט ווייט אין ים אַריין... עס פאַלען די הימלען איבער'ן ים, עס שטייגט דער ים אין הימעל אויף און טונקעל ווערט איבער זיי ביידע — און מיט אַמאָל גיבען זיך אַ צינד-אָן ליכטלעך אין מיטען ים און שווימען אין די לופטען, צווישען הימעל און ים, איין ליכ-טעל נאָך איינס, אַ גאַנצע רייה, הונדערטער, טויזענדער, איינס נאָכ'ן אַנדערן, און גלייך זענען זיי, ווי בוימלעך איינגעזעצט, ווי שטערען אויסגעזייהט — וואָס איז עס. צי איז ביי זיי אויך חנוכה? — און האָט דער ים זיינע חנוכה-ליכט אָנגעצונדען? — אָדער זענען דאָס די ליכט פון די פענסטער פון הימעל, וועלכע זענען שוין פון יענער זייט ים? —

און שטיל איז שוין געוועזען אין דער אָבטיילונג פאַר די יודישע עמיגראַנטען. דאָ און דאָרט זענען די פאַמיליעס געפאַלען איבער זייערע סעניקעס און זענען איינגעשלאָפען. דאָ און דאָרט

איז אַנ׳עמיגראַנט געװעסען בײם שײַן פון אַ צאַנקענדיג חנוכּה־ליכטעל און האָט אױך זײַן קאַסטען געשריבען דעם לעצטען גרוס פון שיף צו זײַן פאַמיליע, — און יאָסעלע איז נאָך אַלץ געלעגען בײַ דער מוטער׳ס זײַט אױפ׳ן סעניק און האָט מיט זײַנע גרױסע אױגען אַרױסגעקוקט אין די נאַכט אַרײַן אױפ׳ן ים. אין דרױסען איז שױן פינסטער געװען, אַ שװאַרצע, שװערע חמאַרע איז געלעגען איבער׳ן ים, און אַלץ איז געװען פערשטעלט, נור פון הינטען, אױף די װענדע פון שיף האָט זיך געהערט דאָס ברומען פון די װעלען, װעלכע זענען אָנגעקומען צו לױפען פון ים, און האָבען געקלאַפּט אױף די װענד פון שיף, און יאָסעלע האָט געטראַכט, פון װאַנען די װעלען קומען אָן צו לױפען — פון דער טיעפּעניש פון ים, פון דאָרט װײַט, נאָך די ליכטלעך, װאו עס איז שװאַרץ — דאָרט, װאו עס ליעגט דער לויתן, און אױף זײַן עק שטעהט די װעלט, און עס איז גענוג, אַז ער זאָל אײן װאָרף געבען מיט זײַן עק, און די גאַנצע װעלט זאָל אין ים אַרײַנפאַלען, נור גאָט שטעהט דערבײַ און זאָגט: ריהר דיך נישט — און דער לויתן גיט זיך קײן ריהר נישט. ער האָט איהם איצט בעשײַנפּערליך געזעהן, דעם לויתן, דאָרט אין דער טונקעלקײט, װאו ער שנײַדט זיך אױס פון ים אַרױס אין שטײַגט װאָס אַמאָל בײַלט׳ער, בולטע׳ר פון ים אַרױס, אָט װאַקסט זײַן קאָפּ, װאַקסט, ציהט זיך אױס װאָס אַמאָל לענגער און לענגער, ביז עס דערגרײכט דאָרט צום סוף ים, צום הימעל צו, אָט װאַקסט זײַן עק, און ציהט זיך אױס װאָס אַמאָל לענגער, אָט, אָט, ביז ער דערגרײכט שױן דאָ אַהער, אָט װעט ער באַלד אָנריהרען מיט זײַן עק די װענד פון שיף און אַלץ װעט ער אומדרעהען אין ים אַרײַן.

— מאַמע! — האָט פּלוצים יאָסעלע געגעבען אַ שרײַ אױס מיט אַזאַ האַרץ־שרעקענדיגען געשרײ, אַז חנה־לאה האָט זיך אױפגעכאַפּט, האָט זיך אומגעקוקט, װאו זי איז, — האָט גענומען יאָסעלעס קאָפּ הינטער איהר טוך אַרונטער און האָט איהם דאָס פּנים פערשטעלט.

— לײען קריאת־שמע, יאָסעלע, און שלאָף.

און יאָסעלע האָט מיט האַרץ־קלאַפּעניש קריאת־שמע געלײענט הינטער דער מוטער׳ס טוך.

דאס זיעבענטע קאפיטעל.

צום אמעריקאנער ברעג.

עס איז געוועזען א שענער טאג אויפ'ן שיף. די זון האט ברייט געשיינט איבער'ן ים, און אזוי ווי דא וואלט מען זי געלאזט איין מאל אין איהר לעבען אויסציהען זיך אין איהר גאנצער גרויס־קייט, אז עס זאלען איהר נישט שטעהן אין וועג קיין שפיצען פון דעכער און קלויסטערס — האט די איבער'ן ים געוויזען איהר פראכט און שיין. וויפיעל די האט נור געסטייעט, האט זי זיך פערשפרייט איבער דעם ברייטען, אונענדליכען וואסער, און האט ניט איהר גלענצענדען ליכט, וואס זי האט געגאסען פון זיך, אויס־געקאכט די קאלטע גיסענדע וועלען פון ים, דער ים האט געברויזט געגען־איבער איהר שיין — און דאס וואסער האט געשימערט. איבער דער לענג פון ים, וואו דאס אויג האט נור געקאנט דער־זעהן, האט זיך געווארפען איין גרויסע, לאנגע שימערנדע וועל, וואס האט געבלישטשעט אנטקעגען דער זון, און האט אזוי געלויכטען, אז דאס אויג האט נישט געקאנט אריינקוקען אין איהר ליכט און איבער דער וועל האט אלין אונזער שיף געשטארקט זיך אדורכצושווימען אין האט נישט געקאנט, די לויכטענדע וועל איז איהר פארויסגעלאפען דעם גאנצען וועג, און האט אויפגעברויזט איהרע וואסערן הינטער די רעדער פון שיף.

אויף דעם שיף איז היינט געוועזען יום־טוב. מען האט זיך דערנעהנטערט צום ברעג פון אמעריקא; האטש מען האט דעם ברעג נאך נישט געזעהן — דאך האט מען געפיהלט זיין נאהנטקייט, און מען האט איהם ערווארט יעדען אויגענבליק צו דערזעהן.

נאך א טאג צו פריהער האבען די מאטראסען דאס גאנצע גרויסע שיף געוואשען, נאך א טאג צו פריהער האבען זיך די מעווען פון דער אמעריקאנער זייט געוויזען און האבען מיט ווייען שרעקענדיג געשריי בעגלייט דאס שיף איבער א גאנצער נאכט;

נאך א טאג צו פריהער האבען זיך אונענדליכע, פיעל קליינע שיפלעך געוויזען איבער'ן ים, נאך א טאג צו פריהער האט מען איבער די קאיוטעס איבער'ן גאנצען שיף אויסגערופען: מאכט אייך גרייט.

די אמעריקאנער פאהן אויפ'ן מאסט-בוים פלאטערט שטאלץ איבער דעם ברייטען ים. און די פעלקער זענען ארויס פון זייערע געצעלטען אויף דעם אויבערדעק מקבל פנים צו זיין דעם אמעריקאנער באדען. יעדער איינער האט דאס בעסטע ארויסגענומען פון דעם באדען פון זיין קאסטען אין דערמיט זיך אויסגעצייכענט. און אויסגעפוצט אין יום-טוב-קליידער שטעהען דא די פעלקער פון דער וועלט אויף דעם אויבערדעק פון שיף אין זייערע בליקען זענען געווענדט מיט בענקשאפט און ערווארטען מיט קלאפענדע הערצער דעם אמעריקאנער ברעג. דא און דארט זעהט מען א קליין-רוסישען פויער מיט זיין רויט העמדיל און שווארצען היט שטעהט און קוקט תמ'עוואטע אויף דאס וואסער, נעבען איהם זיין וייב, דריקט צו מיט שרעק און געבעט דעם מעטאלענעם צלם פין איהר הארץ צו איהרע ליפען; א פוילישע פארטיע אין איהר רויטען נאציאנאל-קאסטיום גרופירט די קינדער ארום זיך; א הויכער ברייטער איטאליענער מיט זיין רויטען האלז-טוך און צוקנייטשטען קאפעלוש האלט זיין מאנדאלינע אין דער האנד, ער האט גאר נישט צו בריינגען פון זיין רייך לאנד, גיר זיין געזאנג מיט זיין גיטארע צום אמעריקאנער באדען; עס ווארפט זיך דאס קאלירטע טוך אויף א שפאניש שווארץ-מיידעלשען קאפ אין דעם ים פון פארבען; עס בלייכט זיך ארום צווישען דעם ים מענשען-קעפ א בלייך כריסטוס-פנים, ארומגערינגעלט אין א שווארצער בארד פון א פוילישען יודען. דא אין דארט נעהמען זיך צונויף די רוטענישע פויערים ארום א צלם, וואס ווייזט זיך איבער זייערע קעפ, קניהען צו דר'ערד און לאזען שאלען איבער דעם ברייטען ים א ברינסטיג רעליגיעזעס לויב-ליעד. די קאטוילישע בעפעלקערונג מהוט זיי שוין נאך: אין צווייטען ווינקעל האבען זיך די פוילישע פארטיעס און פויערים צוזאמענגעקליבען ארום א צלם און א קירך-פאהן אין עס הערדערט זיך דאס מורא'דיגע קאטוילישע קירכען-ליעד, וועלכעס איז מעהר עהנליך

צו הארץ־רייסענדע געשרייען, ווי צו א ליעד. אין די זון בעשיימערט דאס וואסער, בעגיסט מיט ליכט דאס שיף, ברענט צונויף די פאר־בען פון די פערשיעדענע פעלקער אין איין גרויסען קאלירטען פאהן, די געזאנגען ווערען אויסגעמישט, די ליעדער ברימען אי־בערן ים, די וועלען קלאפען הינטער די רעדער פון שיף, און עס ווערט איין גרויסעס, גרויסעס לויב־ליעד צו דעם ברעג, וועלכען אלע ערווארטען מיט בענקענדע בליקען און קלאפענדע הערצער.

אמעריקא מקבל פנים זיין איז אויך אונזער הנה־לאה ארויס מיט אירע קינדער פון דעם שיף־לאך, אין וועלכען זי האט זיך אויסגעהאלטען צוועלף טעג. אנגעטהון אין איהר שענסטער שבת־הויב מיט דעם נייעם טוך, שטעהט זי דא צווישען די פעלקער פון דער וועלט מיט יוסעל'ן ביי דער האנד, מיט דער „קאמאנדע" און רחל'ען. אנגעטהון יוסעל'ן דאס שבת'דיגע סאמעטען היטעל, אבגעוואשען איהם דאס פנים און פערקרייזעלט איהם די פיאות'לעך, אז ער זאל אין די אמעריקאנער אויגען חן געפינען; די „קאמאנדע" אויך אויסגעפוצט די קאפאטקעלעך, אויסגעשמירט זיי די שטיוועלעך און רחל'ען פערקעמט די צוויי צעפעלעך מיט איהר נייעם שבת־קליידעל, — שטעהען זיי דא, אונזערע, אונזער בלוט און פלייש; צווישען די פעלקער פון דער וועלט און ערווארטען דא אויך דעם אמעריקאנער ברעג, אויף וועלכען עס געפינט זיך זייער פאטער, וואו ער איז אהינגעפאהרען זוכען פאר זיי — אנ'אבריה און ערן אויפהאלט.

קיין ליעד זינגט זי נישט, קיין ווארט זאגט זי נישט. וואס זאל זי ריידען, וואס זאל זי זאגען — וואס זי וויל, וואס זי ווינשט אין איהר הארץ — ווייסט גאט גאנץ גוט.

אזוי שטעהט זי, הנה־לאה מיט אירע קינדער, און ערווארט אמעריקא מיט איהר מאן מאיר'ן. די הויב גלייך זיך געמאכט אויף איהר קאפ, אז זי זאל ביי מאיר'ן אין די אויגען חן געפינען, ווי א יודישע טאכטער די האאר פעסט הינטער דער הויב ארונטער־געשטופט — גיט זי א וואָרף א בליק אויף די קינדער, — וואס

וועט ער זאָגען צו זיי, גיט זי אַ רוק צוריק אַ יונג פון דער „קאַמאַנדע", וועלכער האָט זיך אַרויסגערוקט, מאַכט גלייך דאָס היטעלע אויף יוסעלעס קעפּעלע, און גלעט איהם דאָס פּנים'ל.

באַלד האָט זיך דערהערט אַ גרויסער אויסגעשריי אויף דעם שיף, און די מאַסע, ווי איין מענש, האָט זיך געגעבען אַ לאָז אַראָב אויף די קניה און זיך געצלמ'ט. חנה־לאה האָט זיך מיט שרעק געגעבען אַ קוק אום, זי האָט דערזעהן פאַר זיך אַ לייכטענדען דיקען טומאַן און פון טומאַן האָבען זיך אַרויסגעשניטען הויכע פייער־עקענדיגע בערג, — עטוואָס אַזעלכעס, וואָס זי האָט נאָך קיינמאָל נישט געזעהן. די מענשען אויפ'ן שיף זענען געבליבען שטעהן און מיט גרויסע אויגען און אויסגעעפענטע מיילער האָבען זיי געהאַלטען אין איין קוקען דאָרט אַהין צו די בערג, צו דעם — וואָס מען האָט נאָך קיינמאָל נישט געזעהן. נור וואָס אַמאָל איז דער נעבעל שיטערער געוואָרען, דורכזיכטיגער און לייכטענדער, און פון דעם נעבעל האָבען זיך שוין שאַרף אויסגעשניטען פינף הויכע פייער־עקענדיגע אייזערנע קאַסטענס, וועלכע זענען געשטאַנען איינס האַרט נעבען אַנדערן, און האָבען געבילדעט ווי אַ אייזערנע הויכע וואַנד אויף דעם ברעג פון ים, וועלכע פערשטעלט אַלץ, וואָס איז הינטער זיך.

דאָס זענען געווען די ערשטע וואָלקען־קראַצערס, וואָס שטעהען אויף דעם אַמעריקאַנער באָדען.

דאָס שיף איז געוואָרען פערבליפט און איז געשטאַנען ווי איין מענש און געקוקט מיט פערוואונדערונג און נייגיריגקייט אויף דאָס מאָדנע בעשעפעניש. זיי האָבען אויסגעזעהן, די הויכע פייער־עקענדיגע אייזערנע קאַסטענס, ווי ווילדע בעשעפענישען, ווי מורא'דיגע לייבען, וואָס שטעהען אויף דעם ברעג פון אַמעריקאַ.

דערווייל האָבען זיך אַדורכגעשניטען איבער דער לענג פון וואַסער אונגעהויער־גרויסע ליכטיגע שיפען, וועלכע האָבען שרעקליך ווילד געפייפט; פון דערווייטענס האָט זיך פערנומען אַ מורא'דיג ברומען אַרויס פון דעם נעבעל, וועלכער איז געלעגען איבער דעם ברעג, ווי דאָרט, אין דעם טומאַן, וואָלט זיך אַ ים געקאָכט, און

דאָס קאָבענ:ש ברוכט דאָס אַרויס פון איהם. דאָס ברומען פון דערטרייטענס און דאָס שרעקענדיגע פייפען פון די לויפענדע שיפען האָט אַ שרעק אַנגעוואָרפען אויף די מענשען. דאָס קורכען-געזאַנג האָט אויפגעהערט. דער צלם איז פערשוואונדען און אַ גרויסע שטילקייט האָט געהערשט אויפ'ן שיף, אַלע האָבען זיך געפיהלט צוגעדריקט און קליין פון דער גרויסקייט, וואָס עפענט זיך אויף פאַר זייערע אויגען פון טומאַן אַרויס. נור איין חנה-לאה האָט נישט מורא געהאַט און איז נישט דערשראָקען געוואָרען. אומעטום איז דאָ גאָט, און זי האָט דאָך שוין איהרם דאָרט אויף יענער זייט נעבעל — דער פאָטער פון איהרע קינדער איז דאָרט.

דערווייל האָט דאָס שיף אַ גרויסען קרעכץ אָפגעגעבען, האָט געגעבען אַ גרויסען קראַך אין וואַסער און איז געבליבען שטעהן. צום שיף איז אַ קליין שיפעל צוגעפאָהרען, אין אַ פאָר מינוט אַרום זענען צוויי נייע מענשען אַרויף, אַמעריקאַנער, מיט אַמעריקאַנער פעהנדליך אין שטערנדליך אויף די היט, האָבען געגעבען אַ זאָג. און דאָס גאַנצע שיף מענשען האָט זיך געשטעלט אין אַ ריי'ה איי- נער נאָכ'ן אַנדערן, זיי האָבען געמאַכט אַ צוים, געשטעלט זיך אין אַלע מענשען פון שיף האָבען אָנגעהויבען אַדורכציגעהן פאַר זיי.

עס זענען געווען דער אינספעקטאָר מיט דעם דאָקטאָר פון דער אַמעריקאַנער אינקוויזיציע.

די הערצער האָבען אָנגעהויבען צו שלאָגען פאַר שרעק, אַלע האָבען זיך גלייך געשטעלט, גלייכגעמאַכט די היט אין די רעק אויף זיך, שטאַרק געמאַכט די אָרעמס, און מיט פעסטע טריט האָבען די פעלקער אָנגעהויבען פאַרביי-צוגעהן פאַר זיי.

עס זענען געגאַנגען רומענער, פאָליאַקען, רוסען, יודען, אי- טאַליענער, שפאַניער. יעדער, איינער אין איינער, יעדע פרוי מיט איהרע קינדער, האָבען געמאַכט שטאַרק זייער אָרעמס און פעסט זייערע טריט, אַז זיי זאָלען געזונד אויסזעהן. גוט האָבען די אַמע- ריקאַנער בעקוקט די אָנקומענדע, האָבען געקלאַפט אויף זייערע ברוסטען, געקוקט אין די אויגען אַריין, אָנגעטאַפּט די הענד, אויב געזונד איז דאָס מענשען-מאַטעריאַל, וואָס ברענגט צו זיי זייערע

הענד אראב, זיי צי בעדיענען, אויב געזונד און שטארק וועט זיין דער דור, וואס וועט פון די געבוירען ווערען, צו בעזעצען זייער לאנד . . .

און אז עס איז אנגעקומען די רייה צי הנה־לאה'ן, אז זי זאל זיך אין די איהריגע פאר די אמעריקאנער וויזען, האט זי, ווי יעקב פאר עשו'ן, איהר מחנה צוטיילט: פארויס האט זי געשיקט פאר זיך רחל'ען מיט איהרע צוויי שווארצע שבת'דיגע צעפלעך, — רחל'ע האט הן געפונען — אדורכגעלאזט; נאך איהר איז געגאנגען די „קאמאנדע". אנגענומען זיך ביידע ביי די הענד, האבען זיי מיט זייערע שבת'דיגע שטיוועלעך הויך געשטאפעט אויפ'ן. פאל, אז זיי זאלען געזונד אויסזעהן . . . בעקוקט די אויגען, דעם האלז, א קלאפ געטהון זיי אויפ'ן רוקען און מיט א צופריעדענער מינע זיי אדורכגעלאזט. דערנאך איז געגאנגען הנה־לאה מיט יוסעל'ן ביי דער האנד (א מינוט צו פריהער איהם געקרייזעלט די פאות'לעך, אז ער זאל הן געפינען). דער דאקטאר האט גענומען יוסעל'ן פאר דער האנד, איהם געקוקט אין די אויגען אריין — יוסעלע האט גע־ציטערט, האט אנגעהאפט די מוטער ביים קאפטען — דער דאקטאר האט איהם אויפגעדעקט דאס קאשקעטעל, געגעבען א קוק אויפ'ן קעפעל, און האט א וואונק געטהין צום אינספעקטאר.

הנה־לאה'ס הארץ האט עפיס שלעכטס אנגעזאגט. איהרע הענד האבען א ציטער געטהין:

— גארנישט, פון לעצטען טיפוס א קראץ אין קאפ, — פער־ענטפערט הנה־לאה.

דער אינספעקטאר האט געגעבען א ווינק צו נאך איינעם. קיין איין ווארט איז נישט געווארען געזאגט, און יענער האט שוין אנגענומען יוסעל'ן ביי דער האנד, און אוועקגענומען איהם אן א זייט.

יוסעלע האט אבער פעסט געהאלטען דער מאמעס קאפטען, זיינע יודישע אויגען האבען א ציטערנדיגען בלאסק געגעבען, די פאות'לעך האבען געציטערט.

— פון לעצטען טיפוס א קראץ אין קאפ געבליבען, — טענה'ט

נאך חנה-לאה פאר'ן אינספעקטאר אויף יודיש, אנהאלטענדיג יוסעל'ן ביי דער האנד.

קיינער האט זי נישט געהערט, מען האט זי באלד אוועקגע-שטופט — אויף איהר ארט האבען פעלקער געוואַרט.

— אוי, מאמעלע קרוין! — האט די יודענע געגעבען א שריי-אויף און איז שוין געוועזען אין דעם ווינקעל, וואו מען האט יוסעל'ן אהינגעפיהרט.

— און וואו זענען מיינע שוואַלבען? — האט זי געזוכט מיט איהרע בליקען אויף יענער זייט צוים די איהריגע.

נור אויף יענער זייט צוים איז שוין געשטאַנען רחל'ע, "די קאמאנדע" האט זי געהאט נעבען זיך און האט די מוטער בערי-היגט מיט א מאך מיט דער האנד, אז זי קאן זיך פערלאָזען אויף זיי.

דאס אכטע קאפיטעל.

אויף דער אינזעל פון טרעהרען.

מאיר איז אראב צום שיף, אבנעהמען די זייניגע.

ער האט געוואַרט אויף דעם טאג די גאנצע צייט, וואס ער האט זיך געפונען אין דעם פרעמדען לאַנד, און ער האט זיך צוגעגרייט צו דעם פון דער ערשטער מינוט פון זיין אראבקומען קיין אמעריקא, — נעגאַנגען אין גאס, אנאיבעריגען טאלער גע-האט, געזעהן אין א סטאָר א קינדער-מענטעלע, אהיים געקויפט; ביי זיך אין קאסטען האט ער אנגעגרייט אנצוטהון פאר דעם ווייב מיט די קינדער. אראב פון שיף, אריין צו מיר אין שטוב, קודם כל אראב דעם "גרינעם" אין טהוט איך איבער — האט ער זיך נעטראַכט. א דירה שוין איך גרייט, געהאָלפען איהם די-גען דער מוהמעס זוהן, אין שכנות מיט דער מוהמע אויף דער דריטער סטריט, א קעלער — אבי זיין אייגען ווינקעל — האט ער געזאָגט, — און איצט האט ער זיך אנגעגרייט זיי פון שיף אראבצונעהמען.

געפאָהרען מיט זיי דורך דעם גאַנצען ים, אַלע טאָג אין אַפּים געלאָפען, וואו ער האָט געקויפט די שיפּס-קאַרטע, און נאָכגעפרעגט זיך „ווי דאָס שיף האַלט". פון נעכטען אָן ווייסט ער, אַז היינט 1 אַ זייגער נאָכמיטאָג וועט דאָס שיף אַיינלויפען אין „האָבאָקאָן"; דאָרט, ווייסט ער גאַנץ גוט, וועט מען אידם די „זיינינגע" נישט אַרויסגעבען — דאָרט לאָזט מען נור אַראָב די ערשט-קלאַסיגע און צווייט-קלאַסיגע, צו די זיינינגע האָט ער מוזען פאָהרען שפּעטער נאָך איסט-אַיילענד. נור דאָרט, ביי די „האָבאָקאָן" וועט ער זעהן זיינע פון דערווייטענס איפ'ן איבערדעק.

אַ נאַכט פריהער איז ער געגאַנגען צו דער מוהמען; איינינע „לאַנדס-לייט" האָבען אידם צוגעזאָגט, אַז זיי וועלען מיט אידם מיטגעהן צום שיף — און איצט שטעהט ער שוין דאָ צווישען אַ גרויסען עולם ביי אַ פענסטער פון דער גרויסער האַלע ביי דעם ברעג פון ים און זעהט ווי דאָס גרויסע שיף דערנעהנטערט זיך צו דער האַלע צו. לאַנגזאַם געהט עס, שווער, און עס איז אַרומגערינגעלט מיט אַ טוכאַן, ווי עס וואָלט געשוועבט דערויף דאָס געהיימניש פון ים, וואָס האָט מיטגענומען מיט זיך פון אָפענעם ברייטען מעער, פון וואַנען דאָס שיף שווימט איצט אַהיים. זיין האַרץ קלאַפּט אין אידם, דאָס פנים איז בלייך, און ער האָט זיך שוין איינינע מאָל נערוועז מיט דער האַנד איבער דער באָרד אַריבערגעציגען. באַלד וועט ער זיי זעהן, די זיינינגע, דאָ, וואו ער איז איצט, וואָס ער האָט זיי אין דער-היים איבערגעלאָזט, און אידם האָט זיך אויסגעוויזען, אַז דאָס איז גאָר נישט נאַטירליך, אַז דאָס איז עפּיס אַ גרויס וואונדער, וואָס די השגחה פרטית האָט מיט אידם געטהון... ער האָט זיך דערמאָהנט אָן חנה-לאה'ן, — ער האָט די אייגען פערקנייטשט, — זי איז דאָך אַ אשה צדקנית, האָט ער זיך געזאָגט, און עס האָט אידם געגעבען אַ נעהם אַרום אַזאַ וואַרים געפיהל, אַז ער האָט זיך פלוצים פאַר זיך זעלבסט פערשעמט. אַ רויטער שעם-פלעק האָט זיך אידם איפ'ן פנים בעוויזען, און ער האָט מיט אַ כיון אָן עפּיס זיך פערגעסען געמאַכט....

דאָס שיף פאָהרט איצט דערווייל צו, עס דרעהט זיך ווי
אַ שלאַנג אין וואַסער און ברומט אויף די וועלען. הונדער-
טער און איבער הונדערטער מענשען וואַרפען זיך צו די אָפענע
גרויסע פענסטער פון האַלע און זוכען מיט די אויגען די ווייע-
ריגע; דאָרט, געגענאיבער אויף יענעם ריעז, וואָס דערנעהנטערט
זיך איצט צו די פענסטער, זעהט מען אויף הונדערטער און אי-
בער הונדערטער וואַרפען זיך צו דער זייט פון שיף און פאַ-
כען מיט די ווייסע טיכלעך, הייבען אויף פענדליך, רויטע טיכער
און גיבען צייכענס פון דערווייטענס. אַ מינוט איז נאָך טויט-
שטיל אַרום, נור דאָס שיף קרעכצט אַלץ שווערער, צוגעהענדיג
צום ברעג, באַלד ברעכען אויף דאָ און דאָרט איינצעלנע אויס-
רופען, געוואַלדען, היסטערישע אויסגעשרייען, עס הערקענען זיך
פאָטערס מיט קינדער פון דערווייטענס, באַלד ווערען די געשרייען
וואָס עפטער העכער, און וואָס נעהנטער צום ברעג אַלץ הע-
כער שטייגען די אויסרופען, ביז דאָס שיף געהט צו צום ברעג
און ווערט פערטויבט אין איין גרויסען, גרויסען היסטערישען פריי-
רען געשריי.

מאיר שטעהט נאָך אַלץ און זוכט מיט די אויגען אונ-
רוהיג און מיט שרעק צווישען די קעפּ, וואָס דרענגען זיך צו
אויף דעם שיף. ער זעהט נישט און הערט נישט, וואָס אַרום
איהם איז — ער שטופּט אַלעמען אָב און רייסט זיך צו צום
פראָנט פון פענסטער און זוכט אַלץ מיט די אויגען. ער זעהט
נישט, ער וואַרפט אַלץ אַוועק פון זיך — וואָס איז? וואָס איז? —
קלאַפּט ער נערוועז מיט די ליפּען און אַ קאַלטער שווייס האַקט איהם
אַרויס אויפ'ן שטערן. באַלד האָט ער בעמערקט אַ גרופּע קינדער,
ווי זיי שטופּען זיך צווישען דער מענגע צום עק פון שיף.
דאָס מיידעל העכער, די יונגלעך נאָך איהר — זענען דאָס זיי? —
ער קוקט, דאָס פנים ווערט איהם איבערגעצויגען מיט אַ גרימאַסע
פון פרייד, אין די אויגען אַ בלישטש, ער שטרעקט אויס די הענד,
וויל רופען און דאָס קול איז איהם פערשטיינערט געוואָרען אין
האַלז. באַלד קוקען אויף איהם אַ פּאָר גרויסע ליכטיגע אויגען —

חיים איז עס. ער שלאגט זיך אין דער העה: איז עס יא דער פאטער, נישט דער פאטער? — באלד שטעקט ער אויס די הענדטלעך און באלד האט עס געגעבען א הילך אין דער לופ־טען: דער טאטע! — און עס האט זיך געדאכט, אז דאס שיף האט א ציטער געגעבען, און מענשען האבען זיך ארומגעקוקט: וואס איז?

עס איז געווען א יונג פון דער „קאמאנדע". חיים, וועלכער איז געשטאנען אויף דער צווייטער זייט אויפ'ן שיף, האט גע־ריסען מיט איין האנד דעם ברודער מיט די שוועסטער, און מיט דער צווייטער האנד געוויזען אויף מאיר'ן, און האט געהאלטען אין איין שרייען:

— דער טאטע! דער טאטע! דער טאטע! — און אזוי הויך, און מיט אזא פייער, אז מען האט געמוזט דעם יונג איינשטילען.

— און וואו איז די מאמע, יוסעלע? האט מאיר אין זיך געפרעגט און געזוכט אלץ מיט די אויגען.

אין א פאר מינוט ארום איז ער פון אלעם געוואהר געווארען.

ער איז געלאפען איבער דער שטאדט מיט א לאנדסמאן (דער מיהמעס א זוהן) זוכען הילף. מען איז ביי אלע לאנדס־לייט געווען, און אלע האבען שוין דעם טאג געוואוסט פון דעם „טראבעל" (צרות), וואס מאיר האט מיט זיינס א קינד. מען איז אין די רעדאקציעס פון די יודישע צייטונגען געלאפען, האט מען זיי אבגעשיקט צו די סאסייטעס. די סאסייטעס צו די לייערס, און דאך האט קיינער גארנישט געקאנט מאכען. צום סוף איז מאיר אליין אויף איסט־איילענד אראב, — לאמיך חאטש זעהן די איבעריגע.

אויף איסט־איילענד, ביי דעם טויער, הורך וועלכען אלע געהען אדורך אין דעם גאלדענעם לאנד אריין, האט זיך געצויגען אנ־אייביגע מענשען־סטענגע פון ברעג ים צו דעם גרויסען פער־שטאקיגען הויז, הורך וועלכען אלע זענען אדורכגעגאנגען אין

דאָס לאַנד אַריין. ביי פינף אייזערנע גראַטקעס זענען געשטאַנען אַמעריקאַנער טשינאָווניקעס און האָבען אויסגעפרעגט יעדען פאַרביינגעהענדען: ווי און וואו? — פאַר וועלכען זיי האָבען בעדאַרפט זייער געלד צו ווייזען, און די געזונדע הענד זייערע, וואָס זיי האָבען מיט זיך מיטגעבראַכט. די סטענגע האָט קיינמאָל נישט אויפגעהערט, יעדעס מאָל זענען נייע שיפען צוגעפאָהרען צום ברעג, האָבען נייע מענשען אַרויסגעוואָרפען — און די מענשען, וואָס איינס איז געשטאַנען הינטער דעם צווייטען, האָט זיך געהאַלטען אין איין ציהען. עס זענען געגאַנגען יונגע און אַלטע, ווייבער און מענער, מענשען און קינדער, עס זענען געגאַנגען פערשיעדענע פעלקער, נאַציאָנען, אין פערשיעדענע טראַכטען און קאָלירען, די שפראַכען פון דער ערד האָבען זיך געהערט דורך דער סטענגע ריידען, און קיינמאָל, קיינמאָל האָבען זיך די רייהען נישט געענדיגט און ציהען זיך נאָך ביז'ן היינטיגען טאָג און ביז צו דער איצטיגער מינוט...

און אַ שרעק ליעגט אויסגעגאָסען אויף די פנים'ער פון די פעלקער, וועלכע ציהען דורך דעם טויער פון גאָלדענעם לאַנד אַיין. מען זעהט, ווי זייערע הערצער קלאַפען, ווי זייערע הענד ציטערן, און יעדער איינער רופט אָן דעם נאָמען פון זיין גאָט אין זיין שפראַך און בעט אום הילף — און אַלע פיהלען זיך נאָהנט, איין מענש מיט'ן צווייטען. צום ערשטען מאָל הערען זיי די שפראַך, און דאָך פיהלט מען זיך, ווי איין גרויסע, גרויסע אימה בינדט צוזאַמען די הערצער פון די פערשיעדענע מענשען פון די פערשיעדענע נאַציאָנען אין דער איינער רייהע...

מאיר איז אַראָבגעקומען. זיין האַרץ איז געווען פערביטערט און זיינע ליפען פערקלעמט. ער האָט זיך געחזר'ט אַ גאַנצע רעדע, וואָס ער וועט האַלטען פאַר זיי, פאַר די אַמעריקאַנער. ווי הייסט? — האָט ער געשריען אין זיך, — אַז מען זאָל נעהמען אַ קינד פון אַ פאָטער און אַוועקרייסען. אין סדום איז דאָך אַזעלכעס נישט געווען! — שרייט ער אין זיך. ווי הייסט,

וואס זאל איך טהון, ארײנװארפען מײן קינד אין װאסער ארײן, „צוריקשיקען“? —

אין א גרױסע שרעק האט איהם ארומגעחאפט פאר דעם װארט. ער האט מורא געהאט צו טראכטען װײטער, אבער עס האט איהם געפײניגט אין קאפ דאס „צוריקשיקען“. א קינד אלײן איבער דעם ים, איבער דעם גרױסען ים? —

ער איז געלאפען אהין, צו דעם יודישען אדװאקאט, װאס זיצט דארט פאר די יודישע עמיגראנטען. א בריעף האט ער געהאלטען אין זײנע הענד אנגעגרײט פאר איהם פון עפיס א סאסײטי. אלץ װעל איך איהם זאגען; װאו איז עס געהערט געװארען. — אין עס איז דאך עפיס אמעריקא, דאס פרײע אמעריקא! אהינגעקומען צום טישעל פון אדװאקאט, האט ער געזעהן, אז ער איז נישט אלײן — ארום דעם טישעל זענען געשטאנען אײניגע גאליציאנער יודען און װײבער און האבען געמאכט אזעלכע געװאלדען, — אמעריקא, פערשאלטען זאל װערען קאלומבוס און זײן מדינה! — א יודענע איז געשטאנען און האט געװײנט: מען לאזט איהר די טעכטער נישט ארײן, אין עפיס א יונגער-מאן האט זיך געקלאגט װעגען א כלה, און אלע האבען געשריען איבער דעם יונגען-מאן דעם אדװאקאט, אז ער זאל צולאזען זײערע משפחות. דער יונגער-מאן איז רוהיג געזעסען און האט זיך גלײכגילטיג איסגעהערט די געװאלדען פון די יודען מיט די װײבער און רוהיג זיך עפיס פערשריבען אין א ביכעל ארײן. מען האט אײנגעזעהן, ער איז געװעהנט געװען צו דעם.

מאיר האט זיך דערשלאגען צו איהם און האט איהם איבערגעגעבען דעם בריעף פון דער סאסײטי.

דער יונגער-מאן האט גאנץ גלײכגילטיג דעם בריעף אדורכגעלעזען (בײ מאיר'ן האבען געציטערט הענד און פיס), דערנאך גענומען דעם בריעף און איהם גלײכגילטיג איפ'ן טיש אװעקגעלעגט, געגעבען א נעהם אראב די פענסנע פון דער נאז, א פינקעל מיט די אויגען אין א ציה אויף מיט די פלײצעס.

— איך קאן גאר נישט טהון.

— אָבער אַקינד, אַקינד, אַקינד, — האָט מאיר אַרויסגעריסען די ווערטער פון צווישען די צייהן, וועלכע האָבען זיך געשאַרפט איינס צווישען אַנדערן.

דער יונגער-מאַן האָט אַ ציה געגעבען מיט די פּלייצעס.

— אַנאַפּעלאַציע נאָך וואַשינגטאָן קאָן מען שרייבען, — האָט דער יונגער-מאַן געזאָגט.

מאיר האָט נישט געהערט זיינע ווערטער, נור ער האָט געשריען:

— אָבער זעהן זיך, זעהן זיך, זעהן זיך, — האָט ער ווידער געקריצט מיט די צייהן.

— דאָס יאָ, האָט דער יונגער-מאַן געענטפערט, זיך אויפגעהויבען און האָט ערגיץ-וואו געפיהרט מאיר'ן.

מאיר איז נאָכגעגאַנגען נאָך איהם אויף טרעפּ. ער האָט איהם אַריינגעפיהרט אין אַ שטוב אַריין און געהייסען איהם וואַרטען.

באַלד האָט מען געגעבען אַ פיהר אַריין צו איהם חנה-לאה'ן.

אַ סעקונדע האָבען זיך ביידע נישט דערקענט. באַלד האָט די יודענע געגעבען אַזאַ האַרץ-געשריי: מאיר, און האָט געגעבען אַ בויך אַרויס אין אַזאַ געוויין, אַז מאיר'ן האָט דאָס האַרץ פערקלעמט.

ער איז צוערשט בייז געוועזען אויף איהר איבער איהר פינסטער מזל, נור עס האָט איהם איצט אַזאַ טיעף רחמנות-געפיהל אַרומגענומען אויף די אומגליקליכע יודענע, דאָס האַרץ איז איהם אַזוי צוגאָסען געוואָרען, אַז ער האָט אויף גאָר נישט געקוקט, נור ער איז צוגעגאַנגען צו איהר און האָט געמאַכט מיט דער האַנד איבער איהר פנים, איבער איהר צורודערט שייטעל, איבער איהר קאַפּטען, און האָט די ליפּען געביסען פאַר צער און האָט קיין וואָרט נישט גערעדט.

און זעה, חנה-לאה שטעהט אַזוי און נעהמט צו די לאַסקעס פון מאַן, וואָס זי האָט קיינמאָל, קיינמאָל פון קיינעם נישט געהאַט, און איהר האַרץ געהט אויס אין חליפּען.

— איך ווייס, איך בין שולדיג, — חליפּעט די יודענע אין טרעהרען, — מאיר, מיין שווארץ פינסטער מזל איז אזוי... איך בין שולדיג, איך בין שולדיג, — שלאגט זיך די יודענע מיט די הענד איבער'ן קאפּ.

און מאיר שטעהט אליין און מאכט איהר מיט דער האנד איבער'ן פנים, און איבער דעם צושויבערטען שייטעל, און איבער דעם קאפּטען.

— וואס ביזטו שולדיג? — נארישע יודענע, וואס ביזטו שולדיג? — און פערשטעלט זיך מיט דער האנד די אויגען.

איין מינוט זענען זיי ביידע אזוי געשטאנען פערגעסען פון אלעס, פעראייניגט אין איין גרויסען צער און מיט פיעל רחמנות — און אפשר איז עס געווען די איינציגע מינוט אין זייער ביידענס צוזאמען־לעבען...

— און וואו זענען די קינדער? — האט זיך מאיר באלד דערמאהנט.

— איך ווייס? — האט חנה־לאה שולדיג געענטפערט.

נור באלד האט זיך די טהיר געעפענט און מען האט זיי אריינגעפיהרט די קינדער, און אז די „קאמאנדע" האט דערזעהן דעם פאטער מיט דער מוטער, האבען זיי פערגעסען אן אלעם, און עס איז געווארען דארט אזא געשריי און אזא שמחה און אזא געוויין, אז די בעאמטע זענען זיך געקומען צוזאמענצולויפען פון די ארומיגע צימערן זיי בערוהיגען. אבער חנה־לאה האט אליין געהאלטען אין איין געוויין און געשלאגען זיך מיט די פויסטען אין קאפּ.

— יוסעלע, יוסעלע, מיין ארים קינד!

מאיר האט זיך געגעבען א האפּ־אויף, האט געלאזט אליין שטעהן, האט געגעבען א לויף אראב די טרעפּ און איז צו צו דעם יונגען־מאן, צום אדוואקאטעל, האט געגעבען א נעהם ארויס דאס געלד, וואס ער האט געהאט ביי זיך, און געגעבען א ווארף פאר דעם יונגען־מאן איפ'ן טיש און האט געגעבען א געשריי:

— איך וויל, איהר זאלט מיר שרייבען א בריעף צום כא...

פרעזידענט, און איהר װאָלט איהם זאָגען, אז דאָס איז, אז דאָס איז — — —

נור נאיר האָט נישט געקאָנט קײן װאָרט װײטער פון מױל אַרױסברײנגען.

דער יונגער־מאַן האָט געגעבען אַ קוק־אױף און האָט זיך מיט שרעק אָבגערוקט פאַר איהם. זײן געזיכט איז בלײך געװעזען װי אַ לײלעך, נור זײנע אױגען האָבען געפינקעלט און די בלײכע ציהן האָבען זיך איבערגעביסען איבער די ליפען, און דער יוד האָט אַלץ נישט געקאָנט אַרױסברײנגען פון מױל קײן װאָרט אױף דעם, װאָס איז איהם געשעהן, נור איבער זײן פנים איז געלעגען אױסגעגאָסען אַזאַ צער און אַזאַ כעס, אז דער יונגער־מאַן האָט גאַנץ גוט געװאוסט, װאָס עס איז דעם ייד געשעהן, און האָט אָנגעהױבען מורא צו קריגען פאַר איהם....

דאס נײנטע קאַפּיטעל

יוסעלע.

יוסעלע איז דערװײל געזעסען אין אַ גרױס צימער צװישען אַ סך מענשען און האָט געװאַרט אױף די מוטער. ער האָט נישט געװײנט, ער האָט נישט די מאַמע צוריקגעהאַלטען, אז מען האָט זי גערופען, — ער האָט געשװיגען. פון דער ערשטער מינוט אָן, װען עס האָט זיך מיט איהם דאָס אומגליק געטראָפען, האָט ער גאַנץ גוט פערשטאַנען, װאָס איז געשעהן מיט איהם און האָט זיך געפיהלט שולדיג אין עפּיס אַ פערבאָרגענער זינד. עס האָט זיך דערװעקט אין דעם קלײנעם יוד די גאַנצע הכנעה און געדולדיגקײט, מיט װעלכע זײן פאָלק טראָגט איבער זײנע צרות, — און ער האָט זיך געפונען מוכן ומזומן צו די צרות, אַזױ װי זײנע עלטערן און אור־עלטערן פון אַלע דורות װאָלטען פאַר איהם אַ װעג אױסגעטרעטען. שװײגענדיג און באַהאַלטען אין זיך, איז ער געזעסען בײ זײן מוטער, װי אַ דערװאַק-

סענער, דענקענדער מענש, גלייך ווי ער וואלט די אלע זאכען פילאזאפיש גענומען, און האט נור אייגענטליך פערדרים געהאט דערפון, וואס מ'האט די מאמע אזעקגעריסען פון זיינע ברידער און די שמחה פון זעהן-זיך מיט'ן טאטען איז צוליעב איהם פערשטערט געווארען.

און די שטוב, אין וועלכער ער האט זיך געפונען, האט געהייסען אין'ן לשון פון פאלק „די אינזעל פון טרעהרען“. און עס איז ווירקליך דארט געווען די טרעהרען-אינזעל. אין דעם צימער האבען זיך אויפגעהאלטען די אלע, וועלכע זענען געווען בעראויבט צוריקגעשיקט צו ווערען מיט די שיפען, וועלכע האבען זיי געבראכט, אדער איבער וועלכע מען האט נאך געפיהרט אונטערהאנדלונגען מיט וואשינגטאן. מעהרסטען זענען דארט געווען עלענדע, פעריתומ'טע מענשען, וועלכע האבען נישט געקענט קיין גואל, קיין קרוב, וועלכע זאל זיי פון שיף ארויסנעהמען; אדער גאר עלטערע מענשען שוין, אדער גאר יונגע נאך, וואס האבען מיט זייערע אייגענע קערפערס, מיט זייערע אייגענע הענד, מיט זייער אייגענעם כח נישט געקאנט גוט-זאגען פאר זיך אליין, און האבען בעדארפט האבען אנ'אייגענעם מענשען, וועלכער זאל זאגען, אז ער וועט זיי נעהמען צו זיך — און זיי האבען אזעלכען נישט געפונען — וויל פרעמד זענען זיי געווען אין דעם לאנד. און זיי האבען אויסגעזעהן, ווי „רעשטלעך“, ווי עס וואלט פארגעקומען א גרויסע חלוקה פון מענשען צווישען איירופא און אמעריקא, און א „רעשטעל“ איז איבערגעבליבען צווישען די שיפען, ווי קערנדליך גערשטען, וועלכע וואלגערן זיך ביי די ברעגען פון די פארטען ארום, ווען מען טראגט איבער תבואה פון איין שיף אויף דאס צווייטע...

עס זענען געווען אזעלכע, וועלכע האבען נאך געהאט א האפנונג, אז מען וועט זיי אריינלאזען אין לאנד. זיי האבען געהאט די אייגענע ווייט אין דער מדינה, און מען האט געשריבען נאך זיי. זיי זענען געווען גליקליכער, רייכער פאר די אנדערע, און האבען שוין יענע צוגעזאגט הילף. אז גאט וועט העלפען, מען וועט זיי ארויס-

לאָזען, װעלען זײ זיך זעהן סטאַרען, אַז די איבעריגע זאָל מען אױך אַרײַנלאָזען. דערהױפּט איז דאָרט געװען אַן עלטערע „גוּהמע", װאָס האָט געהאַט אַ פּלימעניק אין טשיקאַגאָ. דער פּלימעניק האָט געזאָלט זײַן גאָר אַ גאַנצער מאַכער און אַ גאַנצער אַמעריקאַנער. „זאָל ער נור קומען — האָט זי געזאָגט — װעט ער שױן אַלע אַרױסנעהמען". און יעדען מענשען, װאָס זי האָט בעגעגענט אין קאָרידאָר, װען מען האָט זי עסען געפֿירט אין גרױסען שפּײַז־זאַל, האָט זי געפֿרעגט אױף איהר פּלימעניק, צי ער פֿאָהרט שױן — גלײַך װי יעדער אײנער װאָלט בעדאַרפֿט קענען איהר פּלימעניק פֿון טשיקאַגאָ, װאָס איז אַ גאַנצער מאַכער און אַן אַמעריקאַנער. די אַנדערע זענען געזעסען שטיל. די אַלטע ייִדען, װאָס האָבען נישט געקאָנט געפֿינען זײערע קינדער, זענען געזעסען און האָבען תהלים געזאָגט, די װײַבער האָבען געװײנט, און די קינדער, װאָס האָבען זיך דאָרט געפֿונען, האָבען זיך שטיל אין די װינקעלעך בעהאַלטען. אױף אַלע איז געלעגען די פֿלוך פֿון אַן „אַרױסגע־שטױסענעם". און עס האָט איבער זײ געשװעבט די פֿורכט פֿאַר דעם ים — װאָס זײ שטעהט פֿאַר צוריק אַריבערצופֿאָהרען, און די הײמאַט־לאָזיגקײט.

— מיר איז קײן חלוק ניט, זאָלען זײ מיך אַפֿילו שיקען קײן גושן, איז מיר שױן אױך אַלץ אײנס! צו װעמען װעל איך פֿאָהרען, װעמען האָב איך אין דער־הײם? — האָט אַ ייִדענע גע'דרשענט פֿאַר די אַנדערע.

— אײ, אַ הײם — האָט זיך אַ צװײטע געקלאָגט, — אַז דו האָסט, מישטײנס געזאָגט, דאָס ביסעלע בעטגעװאַנד גענומען און פֿערקױפֿט און אין דער װײַטער װעלט זיך געלאָזט!

— איך האָב דיר באַלד געזאָגט, אַז דו זאָלסט נישט פֿאָהרען. שרה, פֿאָהר נישט! דער יונג איז ערגיץ־װאו פֿערפֿאַלען געװאָרען. ער האָט פֿאָטאָגראַפֿיעס געשיקט, װײס איך, װער גלױבט זײ? — האָט דער ייִד פֿון תהלים מפסיק געװען און געזאָגט. אין טאָן, װי ער װאָלט אינגאַנצען אין אַמעריקא מסופק געװען, איב עס איז גאָר דאָ אַזעלכעס אױף דער װעלט.

— און בעטגעוואנד איז שוין אליין? — מישט זיך א דריטע אריין.

— וואס בעטגעוואנד! און א שטוב האט ער יא? און וואו דעם קאפ אוועקצולייגען האט ער יא? און צו וועמען וועט ער געהן? — ווייזט זי אויף דעם מאן — ווי פאר זיך וואלט זי געווען פערזארגט.

ווי די ווייבער ריידען אזוי צווישען זיך, האט זיך דערווייל יאסעלע געפונען א חבר. דאס איז געווען א יונגעל אין זיינע יאהרען, וועלכער האט זיך אויך דארט אין דער שטוב ארומגעדרעהט. ער האט שוין איינגע מאל געוואלט צוגעהן צו יענעם און יענער צו איהם, און האבען זיך ביידע ארומגעדרעהט מיט א געוויסער שעמעוודיגקייט און געשוויגען. צום סוף זענען זיי דאך באקאנט געווארען, האבען זיך ביידע ביי די הענד אנגענומען, אין א ווינקעל זיך געזעצט און ווי די גרויסע אנגעהויבען צו ריידען.

— מען שיקט דיך אויך צוריק?

— יא, און דיך?

— אויך.

— פארוואס?

— מען זאגט, אז איך האב שלעכטע אויגען.

— און מיר איז פון לעצטען טיפוס א קראץ אין קאפ געבליבען, — און יוסעלע נעהמט אראב דאס היטעל און ווייזט דאס קעפעל.

— דו האסט א טאטען דא?

— יא, און דו?

— איך בין א יתום, איך בין צו א פעטער אראב — ענטפערט דער צווייטער.

יאסעלע האט גרויס דרך־ארץ געקראגען פאר'ן צווייטען יונגעל, ווייל ער איז א יתום, און האט זיך געהאלטען נידעריגער פאר איהם. זיי האבען זיך באלד אוועקגעזעצט און, אזוי ווי צוויי געטרייע קינדער פון זייער פאלק, האט זיך קיין שמייכעל אויף זייערע ליפען נישט געוויזען, איז די יוגענד פון זייערע געזיכטער אויסגעשטאר־

בען, נור ווי קלוגע, אלטע דערוואקסענע מענשען זענען זיי גע־זעסען און איינער פאר'ן צווייטען דאס הא״ץ אויסגעגאסען.

באלד איז א־ייגעגאנגען יוסעלע'ס מאמע. איהרע טרערען זענען נאך געווען פריש און זי האט מיט נאסע אויגען א צערט־ליכען רחמנות=בליק געווארפען אויף יוסעל'ן. יוסעלע האט פער־שטאנען זיין עלענד, זיין אומגליק און זיין שלים=שלים=מזל — אלץ איבער איהם... אלץ איבער איהם... און האט זיך געפינען שולדיג, — גלייך ווי ער וואלט דאס אלץ אנגעמאכט...

אין א פאר טעג ארום איז צוריקגעקומען די בעשטימונג פון וואשינגטאן; עס האט גארנישט געהאלפען — יוסעלע האט געמוזט מיט'ן נעכסטען שיף צוריקפאהרען.

די פאמיליע איז געשטאנען צוזאמען. אלע האבען געשוויגען, און אלע האבען געוואוסט, וועגען וואס עס גערעדט, חאטש מען האט דערפון קיין ווארט נישט גערעדט. עס האט זיך געהאנדעלט אים דעם: ווער זאל יוסעלע'ן אהיים בעגלייטען?

די מוטער האט דאך בעדארפט צו בלייבען מיט די איבעריגע קינדער; מען איז דאך שוין פארט דא.

די מוטער האט געוויינט:

— איך וועל נישט לאזען דאס קינד אליין — עס וועט מיר פערפאלען ווערען; איך וועל עס ניט לאזען. איך וועל אליין אין מיטען ים איבערלאזען און וועל מיט'ן קינד מיטפאהרען.

האט זיך רחל'ע אנגערופען ווי א דערוואקסענע:

— איף וועמען וועסטו די קינדער לאזען? דער טאטע מוז דאך געהן ארבייטען, בלייב שוין, בלייב שוין דא. איך וועל פאה־רען! — און האט זיך דאס טיכעלע גלייך געמאכט אויפ'ן קאפ, ווי עס וואלט זיך געהאנדעלט וועגען געהן א גאנג צום פעטער.

מאיר האט געשוויגען און האט נור געקוקט אויף רחל'ן.

די מוטער האט ווייטער געוויינט.

— ווי וועל איך איך אליין לאזען? ביזט דאך איך נאך א קינד, איבער א ווייטען ים — ווי וועל איך איך אליין לאזען?

— גיב נור אַקיק! איך וועל מיר שוין אַנ'עצה געבען, איך וועל מיר שוין, — ענטפערט רחל'ע און מאַכט זיך ווידער צורעכט דאָס טיכעל אויפ'ן קאָפּ, גלייך ווי זי וואָלט שוין גרייט געווען צום פאָהרען.

— מיין אָרים קינד, מיין אָרים קינד, — פאַלט די נאַטער אַרויף אויף איהר.

און רחל'ע ציקישט זיך מיט דער מוטער אין טרעהרען, ווי זי וואָלט שוין אַנ'אַלטע יודענע געווען. דער פאָטער האָט גאָרנישט געזאָגט. ער איז געשטאַנען, געקוקט און די ליפּען זיך געביסען.

און אַז מען האָט יוסעל'ן צום שיף צוגעפיהרט, אויפ'ן שיף איהם אַרויפצוזעצען, האָט ער גאָרנישט געזאָגט, גלייך ווי ביי דעם קליינעם יודען וואָלט דאָס האַרץ פערשטיינערט געוואָרען. שווייגענדיג, האָט ער פערנומען דעם פאָטער'ס קישען, שווייגענדיג האָט ער געפיהלט דער נאַטער'ס וואַרימע טרעהרען רינען אויף זיין קאָפּ. ער האָט גאָרנישט געזאָגט, ער האָט זיך געפיהלט שולדיג, שולדיג אין אַלץ. מילא, ער איז פערפאַלען, נור ער שלעפּט רחל'ן מיט זיך מיט... ער האָט נישט געקוקט אויף זיין שוועסטער. ער האָט גוט געוואוסט און פערשטאַנען — וואָס עס איז פאַר די שוועסטער איצט צו פערלאָזען אַלץ און צוריק־פאָהרען מיט איהם. ער האָט געשוויגען, געשוויגען און דאָס קעפּעל געבויגען צו דר'ערד.

דאָך, אַז ער איז אַרויף אויפ'ן בריקעל, וואָס פיהרט צום שיף, און האָט זיך אומגעקוקט אין דערזעהן די מיטער מיט'ן פאָטער, האָט זיך זיין קינד אין איהם דערוועקט און ער האָט פּלוצים אָנגעהויבען צו וויינען:

— מאַמע!

און דאָס איז אַלץ נישט־פאַסענד געווען פאַר דעם אַכט־יעהריגען יוד.

קאַפּיטעל צעהן

יודיש רחמנות.

די נאַכט איז געלעגען אַ שוואַרצע איבער'ן ים. זי האָט אַלעס אַריינגענומען אין זיך אין פערהילען פון מענשענ'ס אויגען. דאָס שיף איז אַליין געגאַנגען איבער'ן ים. קיין מענש האָט זיך דערויף ניט געוויזען, אַזוי ווי די מענשען וואָלטען עס איבער-געלאָזט אויף גאָטעס גנאָד, אַז עס זאָל זיך אַליין זיין וועג אין דער פינסטער אויסשניידען. אַ געדיכטער נעפּעל איז געפאַלען איבער אַלץ און האָט אַלץ פייכט געמאַכט. דאָס גאַנצע שיף איז דורכ-געווייקט געוועזען. דעם ים האָט מען ניט געזעהן — ער איז גע-לעגען פערהילען אין דער שוואַרצער נאַכט אַרום. מען האָט נאָר פערנומען זיין שווער עטעמען פון דער נאַכט אַרויס. דאָס איז גע-ווען אַ שרעקליך ברומען פון די וועלען, וועלכע מען האָט ניט געזעהן — מען האָט נור געהערט זייער גיסען זיך איינס אין דאָס צווייטע אַריין דאָרט אין דרויסען, אין די נאַכט. און דאָס האָט נאָך מעהר געשראָקען, און אַנגעזאָגט עפּיס אונהיימליכעס, ווי עס וואָלטען דאָרט, אין דרויסען שרעקליכע לעבעדיגע ים-בהמות גע-לעגען, געשלאָגען איינס דאָס צווייטע און אונהיימליך געברומט.

אין אַזאַ נאַכט האָט זיך קיין לעבעדיגע נפש ניט געוויי-זען. די מוזיק שפּיעלט אין ערשטען קלאַס, און דאָרט, אין ליכ-טיגען עלעגאַנטען זאַל איז פערזאַמעלט דאָס ערשט-קלאַסיגע פּובּ-ליקום, אָנגעטהון אין באַל-קלייד און פראַק. בריליאַנטען און פּערל-בלישטש געגענאיבער דעם עלעקטרישען ליכט, די פיינע זיידענע שפּיצען שאָקלען זיך אַרום די פיס פון די שעהנע דאַמען און שימערן ווי דער שוים פון ים אויפ'ן ברעג שטראַנד... דער קאַוואַליער פיהרט די דאַמע צום טאַנץ, צום קלאַנג פון אַעלעגאַנטען ווינער וואַלצער, וואָס זיינע אָבגעריסענע טענער פערבלאָנדזשען אַהער און ווערען פערלאָרען אין דעם געבראַוס פון די גיסענדע וועלען אין דרויסען, אין ים, וואָס ליעגט פערהילען אין דער טונקעל-שוואַרצער נאַכט.

פּלוצעם מעטער הינטער דעם העל־בעלויכטענעם זאַל, פֿון װאַנען עס פֿערנעהמט זיך איצט די מוזיק, אין אַ טונקעל װינקעל פֿון אַ לאַנגער נידריגער קאַמער — העלפֿט אױף טאַפּטשאַנען, העלפֿט אױף דר'ערד איז איצט פֿערזאַמעלט אַ קלײנער עולם. אױפֿ'ן טיש לײגט זיך אַ שטיקעל ליכט. אַ פּאָר דאָמינעס זענען צװאָרפֿען, דערבײַ אַ גלאָז און איבערגעבליבענע שטיקלעך עסען. אױף אַ װינקעל טיש שרײַבט װער אַ בריעף און קײנער בעמערקט איהם נישט. דער עולם איז איצט פֿערנומען מיט אַ ערנסטען געשפּרעך.

אַ דויכער שװאַרץ בעװאַקסענער מענש מיט טונקעלע אױ־גען און זעהר שאַרפֿע טינקעלע ברעמען דערצעהלט און אַלע האָר־כען זיך אײַן מיט אױפֿמערקזאַמקײט. װאָרום ביז איצט האָט ער געשװיגען און קײנער האָט נישט געװאוסט, װער עס איז — האָטש די אַלע רײזענדע פֿון שיף האָבען זיך שױן געהאַט בעקענט פֿון ערשטען טאָג אָן. און ער דערצעהלט גאָר װאונדער.

אױסגעװעזען איז ער שױן די גאַנצע װעלט. אַפֿריקאַ קען ער װי זײַנע פֿינף פֿינגער און דאָרט, װאוהין אַ ייד פֿאָהרט נור, איז ער שױן דאָרט געװעזען. און דאָך פֿערלאָזט ער דאָס אָרט און פֿאָהרט אַװעק, און נישט, װײַל עס געהט איהם שלעכט — אימעטום האָט ער זײַן שטיקעל ברױט געקאָנט פֿערדינען — נור ער קאָן זיך קײן אָרט נישט געפֿינען. „עס בינדט איהם נישט צו" — זאָגט ער — קומט אױף אַנ'אָרט, קוקט זיך אַרום, קריגט אַרבײט און איז אָב אַ חדשים צװײ־דרײַ, אַ האַלב יאָהר, און נעהמט באַלד דאָס פּעקעל און — הײדאַ, װײַטער. און אַזױ פֿון קלײן ערהײד אָן. ער איז נאָך אַ קינד געװעזען, װען ער איז פֿון דער־הײם אַװעק. אױ, ער װאָלט שױן געװעזען ראָטשילד, װען ער װאָלט אױף אײן אָרט אײַנגעזעסען, נור ער קאָן נישט, עס לאָזט איהם נישט. איצט פֿאָהרט ער צוריק קײן רוסלאַנד, אין דעם קלײנעם שטעדטיל אַרײַן, פֿון װאַנען ער קומט אַרױס. ער פֿאָהרט אױף קבר־אבות, ער װיל דעם פֿאָטער'ס און דער מוטער'ס קברים זעהן. דער פֿאָטער איז איהם צו חלום געקומען, דאָס ער זיך דערװאוסט, אַז דער פֿאָ־טער איז טױט. נו, װײסט ער נישט, צי װעט איהם רוסלאַנד צוריק

אַריינלאָזען, — צום מיליטער־דיענסט. איז ער נישט געקומען — שטעלט ער זיך דאָס לעבען איין. ביים פאָטער'ס קבר מוז ער דאָך זיין — עס לאָזט איהם נישט רוהען.

אַלע האָבען איהם אויסגעהאָרכט אויפמערקזאַם און מיט אַ ביסעל פאָרכט געקוקט אויף זיינע שוואַרצע ברעמען — גלייך, ווי אין זיינע שוואַרצע אויגען וואָלט געלעגען אַ טראָפּען פון דעם אומענדליכען גרויסען ים, וואָס גיסט זיך פון איין עק וועלט צום אַנדערען, וואָס ער וואַלגערט זיך איבער זיינע ברעגען אַרום.

— אין אַפריקאַ אויך געוועזען? פרעגט אַ יודענע פון אַ ווינקעל אַרויס.

— געוועזען, — ענטפערט אָב דער שוואַרצער אויף זיכער.

— דאָרט האָב איך אַ זוהן, — זאָגט די יודענע, — איהר האָט איהם נישט געזעהן?

— אודאי איהם געזעהן — נור ווער קאָן וויסען, — ענטפערט דער פרעמדער אויף געוויס.

— אין ארץ־ישראל אויך געוועזען? פרעגט אַן אַלטער יוד פון אַ ווינקעל אַרויס, וועלכער פאָהרט פון אַמעריקאַ שטאַרבען אין ער־היים.

— געוועזען, — ענטפערט אָב דער פרעמדער.

— און דער מאַמע רחל'ס קבר געזעהן?

— דאָרט געוועזען, שטיינדעלעך פון קבר אַראָבגענומען — ווייזט דער פרעמדער, און נעהמט אַרויס פון הינטער דער וועסט אַ זעקעלע מיט ערד, וואָס ער טראָגט אויפ'ן האַרצען.

— אָט אַ, — בעקוקען אַלע.

— כ'לעבען, גלייכער ווי קיין אַמעריקאַ פאָהרען, — קרעכצט דער אַלטער יוד, — הלואי וואָלטען מיינע ביינער די זכיה געהאַט דאָרט צו ליגען, אַז שוין יאָ איבער'ן ים געפאָהרען.

— איך טראָג עס שטענדיג אויפ'ן האַרצען, — ווייסט נישט, וואו די וועסט ליגען: אין דער פרעמד, צווישען גוים קאָנסט שטאַרבען. דאָס — ווייזט ער אויפ'ן זעקעלע — זאָל מען דיך שטעג־

דיך אויף די אויגען לעגען — איז עס גלייך, ווי דו וואָלסט אין ארץ־ישראל געלעגען.

— אוי, איז עס וואָהר, אוי, איז עס וואָהר, — הלואי וואָלט איך עס געהאַט, — כּליעבען, אַ ביסעלע מעהר ווי אין אַמעריקאַ געוועזען — קרעכצט דער אַלטער איד, וואָס פאָדערט אַהיים שטאַרבען, — צוועלף יאָהר ביי מיין זוהן אין אַמעריטשקע געוועזען — אין גאָלדענע רינגען האָט ער מיך אָנגעטהאָן, אַ גאָלדענעם שטעקען מיר געגעבען, צי דען אָבער דערמיט (ווייזט דער איד אויף די רינגען מיט'ן שטעקען) וועט מען מיך בעגראָבען?

— אַז דו וועסט איהם בעטען, וועט ער דיר אפשר אַ ביסעלע שטיינדלעך געבען, — זאָגט די אַלטע ידענע, וואָס זיצט נעבען איהם, זעהט זיך אוים — זיין ווייב.

— וואָס? אַזאַ מתנה — עס איז דאָך טייערער פון בריליאַנטען און פערל, — דאָס אַוועקשענקען? — זאָגט אַ ידענע נעבען באָרט.

— עס קאָסט דאָך נישט קיין געלד, וועה עס וויל — קאָן עס דאָך נעהמען.

— מען דאַרף אָבער דאָרט זיין.

עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז דער פּרעמדער איז דאָך געוועזען געריהרט פון אַלטען און האָט איהם אַ ביסעלע ערד אָבגעלאָזט פון זעקעלע. דער אַלטער איד האָט עס צוגענומען, איינגעבונדען עס זיך אין ארבע־כּנפות און מיט אַזאַ דאַנקבאַרקייט געקוקט אויף דעם פּרעמדען, אַז טרערען האָבען זיך געוויזען אין זיינע אויגען.

— אפשר איז מיין פאָטער אויך אַזוי געוועזען, — זאָגט דער פּרעמדער, — איך האָב דאָך מיין פאָטער נישט געזעהן! אַז איך זעה אַנאַלטען אידען, דאַכט זיך מיר, אַז עס איז מיין טאַטע.

— און איך וויל מיין „היימאַטס־לאַנד" נישט פערליערען — וואָס עס וועט זיין, דאָך אַ היימאַטס־לאַנד.

אַלע האָבען זיך אַרומגעקוקט, ווער וויל דאָס נישט זיין „היימאַטס־לאַנד" פערליערען. עס איז געוועזען אַ יונגער־מאַן, וואָס

האָט געזאָגט די ווערטער. ער האָט געוויזען אויף זיך מיט דער האַנד און געזאָגט נישט אָהן אַ פּויזע, — האָטש איך ווייס, מען וועט מיך צו די סאָלדאַטען נעהמען, דאָך פאָהר איך אַהיים, איך וויל מיין היימאַטס־לאַנד נישט פערליערען.

— מילא, היימאַטס־לאַנד, איך ווייס גאָר נישט אויב מען וועט מיך אַריינלאָזען אין מיין „היימאַטס־לאַנד" אַריין.

— פאַרוואָס זאָל מען אייך נישט אַריינלאָזען?

— איך האָב דעם פּאַס איבערגעגעבען אַנאַנדערן — איצט שיקט מיך אַמעריקאַ צוריק.

— וואָס, מען וועט דיך נישט אַריינלאָזען? נור ווער הען זאָל דיך צוריקנעהמען, דו ביזט דאָך אַ רוסישער?

— אַ קשיא אויף רוסלאַנד.

דאָ האָט זיך עפּיס בעוועגען אין אַ ווינקעל. אַ מיידעלע פון אַ יאָהר צוועלף איז צוגעגאַנגען צום קיפּקעלע מענשען, זיך איינגעהאָרכט און אירע שוואַרצע אויגען האָבען מיט שרעק אָנגעהויבען אַרומצוקוקען די מענשען, — זי האָט זיך שוין אָנגעהויבען ערנסט צו צוהאָרכען צו די רייד, און אָנגעהויבען אויסצופרעגען אַ יודענע, וואָס איז געזעסען נעבען איהר, וועגען דעם, וואָס מען רעדט דאָ.

— וואָס? מען וועט נישט צוריק אין רוסלאַנד אַריינלאָזען — האָט דאָס מיידעל געפרעגט און אין אירע אויגען איז אַ שרעק געלעגען און אירע ליפּען האָבען געציטערט.

— וואָס איז דען? פרעגט די יודענע.

— מען שיקט צוריק מיינעם אַ ברודעריל — איך פאָהר מיט איהם צוריק; וואָס זאָגט דער יוד, מען וועט נישט צוריק קיין רוסלאַנד אַריינלאָזען?

— און אַ פּאַס האָסטו? — פרעגט די יודענע.

— אַ פּאַס, — שמאַמעלט רחל'ע, — און פערליערט זיך נור אויף איין מינוט — זי הייסט, אַ פּאַס, וואָס, מען לאָזט דאָך איהם נישט אַריין — וויזט זי אויף דעם קליינעם יוסעלע, וועלכער איז געלעגען איינגעקאָרטשעט אין אַ ווינקעל און האָט גע־

שלאָפען צוגעדעקט אין רחל'ס קאַפּטען און האָט אויסגעזעהן, ווי אַן אָרימער וואָרם וואָלט געלעגען.

דער עולם איז שטיל געוואָרען און האָט זיך אָנגעהויבען איינהאָרכען צו רחל'ען. זיי האָבען זי שוין באַלד פון ערשטען טאָג בעמערקט, נור רחל'ע האָט זיך אַזוי פון דערוויטענס געהאַלטען פון אַלע רייזענדע, און האָט מורא געהאַט מיט וועמען אַ וואָרט אויסצורייזען (אַזוי האָט מען איהר אָנגעזאָגט), אַז קיינער פון די רייזענדע האָט נישט געוואוסט פון די קינדער'ס צרות, און האָבען געמיינט, אַז זיי זיינען מיט אַ מוטער צוזאַמען. איצט, אַז זיי האָבען געהערט, אַז דאָס פאָהרט זי צוריק מיט אַ ברודער'ל — האָבען אַלע אָבגעהאַקט דאָס געשפּרעך און אָנגעהויבען זיך מיט איהר צו פעראינטערעסירען.

— ווי הייסט, מען שיקט אייך צוריק? — פאַרוואָס שיקט מען אייך צוריק?

— ער האָט אַ ראַצעל אין קעפּעל, פון טיפּיס געבליבען, — דערצעהלט רחל'ע, און אַזאַ טאָן, ווי זי וואָלט זיין מוטער געוועזען.

— האָט מען אייך נישט אַריינגעלאָזט? ווי הייסט מען האָט אייך נישט אַריינגעלאָזט? אַמעריטשקע גנב, אַזאַ אומגליקליך קינד, — זאָגט אַ יודענע און נעהמט דאָס ליכט און בעקוקט דעם שלאָפענדען יוסעלע, — אַזאַ מלכות'דיג קינד — און וואו איז די מאַמע?

— די מאַמע האָט דאָך געמוזט בלייבען מיט די איבעריגע קינדער, פאָהר איך אַליין מיט איהם צוריק.

— פאָהרסט דו מיט איהם צוריק. — וואָס זיצט דו? גיב איהר אַ בייגעל, לאָז זי זיך זעצען. קום אַהער דאָ, מיידעלע, זעץ זיך, דאָ, — ווייזט אַ יודענע איהר פּלאַץ אָן, וועלכע האָט זיך אויפגעהויבען, — נאַ, זעץ דיך, די פיס מוזען דאָך נעבעך דיר וועה טהון.

— נאַ, דערהאַפּ דיר דאָס האַרץ, — טראָגט איהר אַ יודענע אונטער אַ שטיקעל לעקעך, — אוי, הערה, די אונגליקליכע מאַמע, איך פיהל נעביך איהר ביטער האַרץ, — קרעכצט די יודענע און ווישט זיך אַ טרעהר פאַר הנה־לאַהץ.

— מילא, זי שלאפט שוין, נישט דארט קיין נעכט, די אומ־גליקליכע מאמע, — קרעכצט א צווייטע יודענע, און חפט דעם מאן: שמואל, שמיאל, נעהם נור ארויס פון קעכמעל די פאמע־ראנצען, דאס מיידעל איז דאך נעבוך שוואך.

— שווייגט, שווייגט, איהר וועט דאך דאס קינד אויפוועקען, — רופט א דריטע יודענע, און נעהמט אראב איהר טוך פון זיך און דעקט צו דערמיט דעם שלאפענדען יוסעלע'ן — א קינד נעבוך, עס איז דאך קאלט אויפ'ן שיף.

און יודען האט זיך געגעבען א דערוועק דאס רחמנות, — א געפיהל, וואס קען נור האבען א פאלק, וואס לעבט שוין אזוי לאנג, וואס איז שוין אזוי משפחה'דיג צווישען זיך, וואס האט שוין אזעלכע צרות אדורכגעלעבט. דאס געפיהל פון רחמנות האט געגעבען זיך א צינד־אן אין אלע יודישע הערצער אויפ'ן שיף אויף די צוויי קינדער, און אלע האבען זיך געפיהלט משפחה'דיג מיט די קינדער, אזוי ווי זיי וואלטען געמוזט די ערטער פון זייערע פאטער־מוטער פערטרעטען...

רחל'ע האט נישט געוואוסט, וואו די הענד אהינצוטהון פון די אלע מתנות, וואס האבען זיך געגעבען א שאט צו איהר פון אלע זייטען. וואו עס האט זיך נור געפונען א יודענע אויפ'ן שיף, איז זי אהער געקומען אויסצוגיסען איהר מיטערליך געפיהל צו איהר... ווער עס האט נור א זיסיגקייט געהאט אין זיין קאסטען בעהאלטען, האט מען געברענגט צו רחל'ען; איינע האט איהר איהר געלעגער אנגעבאטען, די צווייטע האט איהר טיכעל אויס־געטהון און רחל'ען אנגעטהון; פאמעראנצען איהר געבראכט, א שמיקעל שאקאלאדע ווער עס האט נור געהאט, — אלץ אין איהר שויס אריינגעלעגט.

— וואס טויג מיר די נארישקייטען, — רופט זיך אן א יוד, מען דארף געווארהר ווערען אט וואס, דאס עיקר, — גיט ער א וואונק און א גענה־צו צו רחל'ען און א רוים איין אין אויער:

— און עפעס געלד האט אייך דער טאטע מיטגעגעבען?

— אודאי, — ווײַזט רחלע אויף אַ זעקעלע, וואָס זי טראָגט אויפֿן האַלז.

— דאָס איז גאָרנישט, — זאָגט דער ייד, נישט צו זעהן, וואָס אין זעקעלע איז — מען דאַרף אָט וואָס... — שמואל, גיט ער אַ רוף אַ יודען אין אַ ווינקעל אַרײַן — גיב נור אַהער אַ פּאָר גילדען.

אין אַ פּאָר מינוט אַרום זענען שוין די יודען אין אַ ווינקעל געשטאַנען און געלד צוזאַמענגעלעגט פאַר די קינדער.

און אַז יוסעלע איז פון שלאָף אויפגעשטאַנען, האָט ער זיך געפונען ווי אין גן-עדן: מען האָט איהם אויף די הענד געטראָגען. „לאָזט-צו, לאָזט-צו", — האָבען יודען געשריען און איהם אַוועקגעזעצט אויבען-אָן, און געבראַכט צושלעפּען, וואָס איינער האָט נור געהאַט. יוסעלע האָט זיך אַרומגעקוקט, האָט נישט געוואוסט וואו ער געפינט זיך און האָט מיט שרעק געקוקט אויף רחלען.

— עס דאָס עפּעלע, מײַן קינד, — זאָגט צו איהם אַ ייִדענע, און בעקוקט איהם דערווײַל מיט ליעבע דאָס קעפּעלע, — אַ ראַץ, זאָגט זי, גאָר נישט קײַן ראַץ, אַמעריטשקע גנב, איך שמיר איהם אײַן מיט אַ ביסעלע שפּירעטעס, איז אויס ראַץ. איבער דעם נעהמט מען אַ קינד און מען רײַסט עס פון אַ מאַמע אַוועק.

— וואָרום אַ יודיש קינד געהט זיי דען עפּיס אָן — אַ יודיש קינד, — זאָגט אַ צווייטע און בעטראַכט אויך יוסעלעס קעפּעלע.

— און איך ווייס פון אַ דאָקטאָר אין בערלין, ער זאָל נור וועלען מיט איין מאַך מיט דער האַנד, איז אויס ראַץ, — דערצעהלט אַ יודענע.

— וואָס, ער וועט נישט וועלען? מען וועט איהם בעצאָהלען דערפאַר, — זאָגט אַ ייד.

— אודאי בעצאָהלען. וואָס, ער וועט נישט וועלען? — שטימען צו די יודען.

— יענער איז אַ פּראָפעסאָר, אַ גרויסער מאַן, ער היילט קיסרים סאַמע, האָט מיר מײַן דאָקטאָר פון ניו-יאָרק מיטגעגעבען אַדרעס צו איהם, ער זאָל מיר מײַנע שטיינער גרינגער מאַכען. אוי, האָב איך שטיינער, — קרעכצט די יודענע.

— ווייזט נור דעם אדרעס, לאזט ניר זעהן, — זאגט א יוד.
די יודענע האט ארויסגענומען פון א הינטער-קעשענע א
שטיקעל פאפיר און געוויזען דעם אדרעס פון גרויסען דאקטאר,
וועלכער היילט סאמע קסרים.

— נו, שוין גוט. איך וועל אדורכפאהרען דורך בערלין —
וועל איך שוין אליין מיט זיי ארויפגעהן, מיר קענען זעהן איב
ער וועט נישט פאר אונזער גראשען געלד דעם קונדס קאפ אויס-
היילען, — זאגט דער יוד און בעהאלט זיך דעם אדרעס אין קעשענע.

קאפיטעל ערף.

אין וועג.

אין א פאר טעג ארום האט מען אין בערלין געקאנט זעהן,
ווי פאר א שיינע הויז אויף פרידריך-שטראסע זענען געשטאנען צוויי
קינדער, א מיידעל און א קליין יונגעל, „רוסישע אויסוואנדלער“, און
האבען זיך געשפארט מיט'ן שווייצאר, וועלכער האט אויף זיי
מיט גרויס השר געקוקט און זיי נישט געוואלט אריינלאזען. דאס
מיידעל האט אבער זעהר ענערגיש געטענה'ט און זיך דערשלאגען
און געוויזען אויף יוסעלעס קעפעלע, אז זי וויל צום דאקטאר
קאהאן, וועלכער היילט נור קסרים. נאך איינינע מינוט פון אונ-
טערהאנדלונגען איז זיי דאך געלונגען אריינצוקומען אין הויז, און
דיזעלבע סצענע האט זיך אויך אבגעשפיעלט אין דער טהיר פון
ד"ר קאהאן מיט דער דיענסט פון ד"ר קאהאן. רחל'ע האט אבער
אויף גאר נישט געקוקט, גענומען פעסט יוסעלע'ן ביי דער האנד
און אריינגערוקט זיך אין שטוב אריין. יוסעלע האט זיך געלאזט
שווייגענדיג נאכשלעפען, מיט א מינע פון בטול און יאוש — „עס
איז מיר גאנץ גלייך“. זיי האבען לאנג געווארט אין עמפפאנגס-
צימער צווישען די געסט. אז אלע זענען שוין אוועק, האט מען
זיי אריינגעלאזט צום דאקטאר. דער דאקטאר, א נידריגער און א
פולער מיט א קאלען קאפ און א פאר גע'ממורט'ע אויגעלעך, וועל-

בע לויפען אהים אין פנים, מיט א פאר אראבגעפאלענע וואנגעלעך, האט זיי צוגענומען א ביסעל פערוואונדערט מיט די הענד פון דער־ווייטענס. רחל'ע האט דאס געלד געהאלטען אין איין האנד, מיט דער צווייטער האנד געוויזען אויף יוסעלע'ס קעפעלע און נישט דערשראקען געשטענה'ט מיט א פול מויל, יידישליך, צום דאקטאר אזוי:

— פאני דאקטאר, האט רחמנות, די מאמע מיט'ן טאטען זיי־נען אין אמעריקא, מיין ברודער'ל לאזט מען נישט אריין — ער האט א קעפעל, — ווייזט זי אויף יוסעל'ען, — היילט עס איהם אויס, איהר קענט דאך, האט רחמנות אויף א יידיש קינד, די מאמע מיט'ן טאטען זענען אין אמעריקא, — האט רחל'ע געזאגט אין טרערען, און דאס דערלאנגט דאס געלד מיט דער האנד.

זעהט זיך אויס, אז דער גרויסער פראפעסאר, וואס היילט נור מאמע קינדים, האט פערשטאנען רחל'עס שפראך, — האט דאס געלד צוגענומען פון רחל'ען, אויפ'ן טיש אוועקגעלעגט, גוט זיך די הענד געוואשען און בעקוקט יוסעלע'ס קעפעלע, און געשאָ־קעלט מיט דער גענבע.

— איהר זענט וואהל אויסוואנדלער, — הוסישע אויס־וואנדלער, וואס?

האטש רחל'ע האט נישט פערשטאנען, וואס דאס איז, נור כדי צוליעב צו טהון דעם דאקטאר, האט זי צוגעשטימט: יא, יא, — און יוסעלע האט איבערגעגעבען דאס קעפעל אין דאקטאר'ס הענד.

ער האט געהייסען ווארטען אויף די צייט און פערשריבען א רייבעכטס.

אז די קינדער זענען אהיים געקומען אין די אכסניה אריין, אין א פערוואָרפען געסעל, וואו עס האבען זיך אויפגעהאלטען איי־ניגע, וואס זענען געפאהרען מיט זיי אויפ'ן שיף, און צווישען וועלכע עס איז אויך געווען די יודענע, וואס האט געהאט דעם אדרעס פון דאקטאר, האט מען זיי אויסגעפרעגט — און אלע האבען זיך זעהר געפרעהט, וואס דער בערימטער פראפעסאר האט זיי צוגענומען, און געריהמט רחל'ען פאר איהר בריה'שאפט.

צווישען די רייזענדע האט זיך אויך געפונען דער יוד פונ'ם שיף, וואס האט צוגענומען דעם אדרעס פון דער יודענע. ער איז דאס געפאהרען מיט זיי פון דעם שיף אן און נישט פערלאזט די קינדער; ער האט אויך געהאט א פאס, אויף וועלכען עס זענען געווען פערשריבען זיינע קינדער, און מיט איהם האבען דאס געזאלט רחל'ע און יוסעלע אריבערפאהרען די גרעניץ אויף זיין פאס אלס זיינע קינדער. ער האט זיך גענומען איצט יוסעלען אויסלערנען דעם נאמען, ווי ער וועט הייסען ביי דער גרעניץ:— שמואל גאלדמאן.

— און, אלזא, ווי הייסטו? — פרעגט דער יוד.

— שמואל גאלדמאן, — ענטפערט יוסעלע אב פעסט.

— אט אזוי, וועסט נישט פערגעסען?

— ניין, איך וועל נישט פערגעסען, — שמואל גאלדמאן.

— „שמואל גאלדמאן”, — חזר'ט זיך יוסעלע פאר זיך.

— אט אזוי — זאגט דער יוד — און ווי הייסטו? פרעגט ער רחל'ען.

— חנה גאלדמאן.

— וואויל, גוטע קינדער, גוטע קינדער, — פרעהט זיך דער יוד.

און יוסעלע האט טאקע נישט פערגעסען. ווי א געניטער רייזענדער, וואס איז שוין אזוי פיעל מאל די גרעניץ אריבערגעגאנגען און ווייסט, אז מען דארף זיך א נ'עצה געבען — האט ער אויף דער גרעניץ חעם זשאנדארם געוויזען אויף דעם פרעמדען יוד, אז עס איז זיין פאטער.

עס איז געווען דאס איינציגע מאל אין לעבען, וואס יוסעלע האט זיין פאטער פערלייקענט. דאס הארץ האט איהם נישט געשלאגען דערפאר — ער האט געוואוסט, אז עס דארף אזוי צו זיין.

נאך דער גרעניץ האבען זיי זיך הערצליך געזעגענט מיט זייער „גרעניץ-פאטער”, וועלכער איז אוועקגעפאהרען אין אנ'אנדערע ריכטונג, און מיט די אנדערע ווייבער, וואס זיי האבען געטראפען אויף דער רייזע. מען דאט זיך אויסגעוואונשען אל דאס גוטס, און מיטגעגעבען זיך גוטע זאכען.

און אז זיי זענען מיט דער פיהר צוריק און זייער שטעדטיל אריינגעפאהרען, צו דער מיהמע שיינדעלע, האט יוסעלעס הארץ אנגעהויבען צו קלאפען. און, אז די מוהמע שיינדעלע האט זיי דערזעהן — האט זי זיך גארנישט געוואונדערט, האט נור געשמייכעלט מיט איהרע וועיסע בעקעלעך און בלייכע ליפען.

— הי-הי-הי — האט זי געזאגט — איך האב באלד געוואוסט, אז עס וועט אזוי זיין.

קאפיטעל צוועלף.

דער נס מן השמים.

צוויי יאהר איז שוין, ווי מאיר האט דאס ווייב און די קינדער אראבגענומען קיין אמעריקא, און דורך די צוויי יאהר איז גאר אנאנדער וועלט געווארען, — אנדערש, גאנץ אנדערש האט אויסגעזעהן מאיר'ס הויז אין אמעריקא.

די „קאמאנדע", אזוי ווי זי האט נור די אמעריקאנער ליפט דערשלפורט, זענען זיי ווי מיט דער האנד אנדערש געווארען און מאיר איז ווי א פרעמדער צווישען די זייניגע ארומגעגאנגען. זינט ער האט דאס ווייב מיט די קינדער אראבגענומען, און די קינדער האבען אנגעהויבען צו געהן אין סקול אריין, זענען זיי פאר זיינע אויגען ווי פערפרעמדט געווארען פון איהם. ער האט נישט געוואוסט ווי אזוי עס איז געווארען, נור מיט יעדען טאג זענען דאס אנדערע קינדער געווארען, נישט זיינע, נור פרעמדע, וועלכע ער האט נישט געקענט און פאר וועלכע ער האט אנגעהויבען מורא צו קריגען.

ער, מאיר, דער יודע ספר, וואס איז, דאכט זיך, אין דער-היים געוועזען א יוד א חסיד, א מפורסם, איז קליין און פערשעמט געווארען פאר זייערע אייגענע קינדער, — וועלכע זענען ערשט נאר-וואס אין חדר געגאנגען.

קוים זענען זיי נור אראבגעקומען, אנגעהויבען אין סקול צו

געדן — האבען זיי צווישען זיך נור ענגליש גערעדט, און זענען געווען איינגעטונקט אין ספארט, גלייך ווי זיי וואלטען נישט געווען מאיר'ס, דעם יודענס פון קליינעם פוילישען שטעדטיל; שטענדיג פעראינטערעסירט אין די פוט-באלען-באר'ס (יונגלעך), וועלכע שטארט, עס שפיעלט מיט דער צווייטער, און אפילו ספארט-צייטונגען געלעזען. זיי האבען דעם פאטער געהאלטען פאר א „גרי-נעם" און איהם פעראכטעט דערפאר, וואס ער קאן נישט אזוי ריידען ענגליש ווי זיי, און אינטערעסירט זיך ניט מיט דעם, מיט וואס אין אמעריקא אינטערעסירט מען זיך.

און נאך יעדער לעקציע, וואס די יונגען האבען גענומען אין דער פאבליק-סקול, זענען זיי אנדערש געווארען פון מאיר'ס שטוב. די זעלבשטענדיגקייט, וואס איז איינגעפלאנצט אין דעם אמעריקאנער באי, האט זיך אויך ביי דער „קאמאנדע" דערוועקט. קוים האבען זיי נור ענגליש געקאנט ריידען, האבען זיי שוין געפרובט אליין צו פערדיענען. אהיים געקומען פון דער סקול, זענען זיי אין די רעדאקציעס געלאפען, גענומען פייפערס (צייטונגען), צו פערקויפען, אחער געשטעלט זיך אויף דער פאסט, טעלעגראמען אבצוטראגען. און קוים האט דאס קינד די ערשטע פאר קוואטערס (האלבע-רובל'ס) אהיים געבראכט צו דער מוטער, האט עס זיך שוין געפיהלט זעלבשטענדיג, און קיינער האט איהם נישט קיין דעה צו זאגען אין זיינע „בוזנעס" (עסקים), דאס אידעאלע זעלבסט-בעוואוסטזיין און אכטונג צו פערזענליכער פרייהייט, וועלכע די אמעריקאנער פאבליק-סקול פלאנצט איין די צוקונפטיגע בירגער פון אמעריקא, האט זיך באלד ערוועקט מיט דעם גאנצען שטאלץ אין די יונגען פון דעם קליינעם שטעדטיל, איבער וועלכע דער פאטער האט דא ערשט נישט לאנג געהאט אזא גרויסע הערשאפט. און זיי זענען גרייט געווען ווי יעדעס אמעריקאנער קינד צו פערטיידיגען זייער פרייהייט מיט די „פייסט", וועלכע זיי האבען זיך אזוי גוט אין די סקולס אויסגעלערנט. דורכדעם, איז דעם פאטער'ס ווארט קיין ווארט נישט געווען פאר זיי. זיי זענען געגאנגען אין חברה אריין דענסטמאל, ווען זיי האבען געוואלט, און געדאווענט,

וועט עס האט זיך זיי געגליסט. נישט געוואשען זיך צום עסען, נישט קיין ברכה געמאכט, מעהרסטען אהן היטלען אוועקגעלאפען און געטהין, וואס זייער הארץ האט זיך געגליסט.

מאיר האט זיך באלד איבערצייגט, אז אמעריקא איז נישט לעשנא. אין לעשנא האט ער נור געקאנט זיין א געוועלטיגער איבער זיינע קינדער, אבער אין אמעריקא איז אנ'אנדער מאדע, דא האבען טאטעס איבער קינדער גארנישט צו זאגען, און אויף אלע פארווירפע, וואס ער האט זיי געמאכט, האבען זיי איהם צוריק אפגעענטפערט:

— מאן דושאר בוזנעס (היט דיר דיינע געשעפטען).

און חנה שרה פלעגט פערשילטען קאלימבוס'עס ביינער, האטש זי האט נישט געוואוסט, ווער און וואס אזעלכעס איז דאס געווען דער קאלומבוס, נור זי האט געהערט, אז אלע ווייבער אין אמעריקא שילטען קאלומבוס'ן — האט זי אויך געשאלטען.

— אראבגענומען קיין אמעריקא מיך, מיין מאן, צי קאלומבוס'ן. אוי, קאלימבוס — איינליגען אין דר'ערד זאל ער נישט קאנען!

און נישט דוקא די „קאמאנדע“, נור אפילו רחל'ע (לאנג איז זי שוין געהאט צוריק אראבגעקימען מיט יודעל שניידער איבערלאזענדיג יוסעל'ען ביי דער מוהמע), אפילו רחל'ע איז דא אויך א גאנץ אנדער מיידעל, געגאנגען איז זי אין שאפ, און האט זיך אויסגעלערנט פון הבר'טארינס, אין קאפעל'ישען האט זי זיך געפוצט און אין די טעאטערס געגאנגען (האט די מאמען אויך אמאל מיטגענומען).

זענען זיי ביידע, מאן און ווייב, געזעסען און געבענקט נאך יוסעל'ען, וועלכער איז איבערגעבליבען אויף יענער זייט ים ביי דער מוהמען. דאס איינציגע „קינד“ האבען זיי איהם גערופען, און האבען איהם געגארט צו זעהן.

און יוסעלע?

יוסעלע איז הערוויל א דערוואקסען יונגעל געווארען,

וואָרום צוויי יאָהר איז שוין אַדורכגעגאַנגען, ווי ער האָט די עלטערן נישט געזעהן, לאַנג שוין האָט ער אָנגעהויבען גמרא צו לערנען, לאַנג שוין איבערגעגאַנגען צו ר׳ יעקב יודעלס צום שיעור. און נישט מאיר, נישט חנה־לאה האָבען נישט די זכיה זייער גמרא־זוהן צו הערען.

עס הערט זיך לערנען יעדען שבת נאָך מיטאָג, ווען ער פערהערט זיך ביים פעטער, די מוהמע שיינדעלע, ניר די מוהמע שיינדעלע הוסט אַזוי, אַז מען ווייסט נישט, צו זי פרעהט זיך דעריבער, צו זי טרויערט. איהר געזיכט ווערט וואָס אַמאָל בלייכער, און די פלעקען אויף די באַקען וואָס אַמאָל רויטער, און די אויגען וואָס אַמאָל מעהר גרינער, און זיצט אַגאַנצען טאָג און נייהט זיך אַליין תכריכים. „מען מוז זיין גרייט — זאָגט זי — יעדער מענש בעדאַרף זיין גרייט״. זי איז געוואָרען אַ חברה־קדישא־זידענע און ווי עס שטאַרבט ווער אין שטאָדט, היט זי די נשמה אָב. און יוסעלע ווייסט פון אַלע טויטע, ווי אַזוי זיי זענען געשטאָרבען און וואָס פאַר אַגרימאַסען זיי האָבען געמאַכט ביים טויט... און נישט דאָס דוקא ווייסט ער, נור ער ווייסט אויך, ווער עס וועט דער נעכסטער שטאַרבען, וואָרים די מוהמע זיצט דורך גאַנצע ווינטער־נעכט און רעכענט אויס די, וועלכע וועלען באַלד שטאַרבען, און יוסעלע זעהט זיי אין גאַס און איהם דוכט זיך, ווי ער זעהט דעם מלאך־המות, וואָס טאַנצט פאָראויס פאַר זיי... און דער פעטער זיצט גאַנצע טעג און שווייגט. קיין איין איבעריג וואָרט הערט מען נישט פון זיין מויל, ניר דאָס, וואָס ער דאַרף, ווי ער וואָלט אין אַנאַנדער וועלט געשטעקט דורך זיין גאַנץ לעבען און קומט נור טיילמאָל צוריק דאָ אַהער, און אונזער וועלט אַריין, ווען ער דאַרף עסען... און רחלע איז שוין געוועזען לאַנג צוריק, אָראָבגעפאָהרען צו טאַטע־מאַמע קיין אַמעריקאַ מיט יודעל שניידערס משפחה, און יוסעלע זיצט אַליין אין שטעדטיל און רעדט זיך דורך מיט די עלטערן דורך בריעף.

און די בעקאַנטשאַפט צווישען פעטער און זוהן איז געוועזען זעהר גרויס. אַ ים איז געלעגען צווישען זיי, און דער ים האָט זיי אי-

בּאַהגעבּריינגט פֿריהליך פֿון איינעם צום אַנדערן, און וועלכע זיי האָבּען זיך די הערצער אויסגעגאָסען. יוסעלע האָט דעם פּאָטער מיטגעטיילט פֿון יעדען נייעם שיעור, וואָס זיי הויבּען אָן, און פֿון יעדען שטיקעל פּלפּול, וואָס דער רבי לערנט מיט זיי. און דאַגעגען, דער פּאָטער — איהם פֿון אַלעם דאָרט, וואָס אין אַמעריקאַ.

וואָרום דער פּאָטער האָט זעהר געבּענקט נאָך איהם. פֿון דער „קאָמאַנדע" דאָרט, אין אַמעריקאַ האָט ער געהאַט גרויס שבירת-הלב. זיי ווערען אויס יודען — האָט ער יוסעלען געשריבּען: „הויבּען זיך אויף אין דער-פֿריה און האַבּען דאָס עסען און פֿער-געסען צו דאַווענען. זיי זענען גאַנצע טעג אין די סקולס, וואו מען לערנט נור מיט זיי גוי'איש, און לויפֿען אַרום אָהן אַ היטעל אונטער דעם פֿרייען הימעל אין די גאַסען, וואו זיי צינדען אָן גרויסע פֿייערס, און זיי האָבּען פֿערגעסען אַ יודיש וואָרט, און רעדען נור גוי'איש, און הערען נישט, וואָס דער טאַטע זאָגט און וואָס די מאַמע זאָגט, — וואָרום דאָ איז אַ מנהג, אַז קינדער האַלטען נישט פֿון כבוד אב ואם. און רחל'ע איז אויך אינגאַנצען פֿערענדערט געוואָרען: קליידט זיך אין קאָפּעליושען און געהט אַרום אין טעאַטערן און צירקען". יוסעלע האָט זיך זעהר פֿערוואונדערט איבּער זיינע ברידער, וואָס עסען אום געדאַווענט. ווי הייסט, נישט דאַווענען? ווי קאָן דאָס אַ יוד לעבּען אָהן דאַווענען? און ער האָט זיי בּריעף געשריבּען, אין וועלכע ער האָט זיי דערמאָהנט די מצוה פֿון כבוד אב ואם, און מעשה-בּיכלעך זיי אַראָבּגעשיקט, אין וועלכע עס ווערט דערצעהלט ווי גרויס די מצוה איז פֿון כבוד אב ואם בּדרך משל, אַז זיי זאָלען זיך אַ מוסר אַראָבּנעהמען. אָבּער זיי האָבּען זיך צו איהם נישט צוגעהערט.

און וואָס גרעסער די קינדער זענען געוואָרען אין אַמעריקאַ, אַלץ פֿרעמדער האָט זיך מאיר געפֿיהלט צו זיי. פֿאַר זיינע אויגען זענען זיי אויפֿגעוואַקסען, און אויפֿגעוואַקסען זענען זיי אינפֿער-שטענדליך און פֿרעמד צו איהם. דעם פּאָטער'ס העזות און פֿרומ-קייט האָט בּיי זיי געלעכטער ערוועקט און זענען ווי עשו איז שבת אויף דעם „גייעג" געלאָפֿען. „דער גייעג" האָט געהייסען בּיי

חנה־לאהן די באלען־שפיעל, צו וועלכער די יונגען האבען גרוים השק געהאט. אהיים געקומען יעדען פאר־נאכט אבגעריסען, אהן היט, מיט א צודראפעט פנים. אין ריידען זיי האט מען נישט געגעמארט. און אמעריקא איז אזא לאנד, וואו שלאגען קינדער טאר מען נישט און די גאנצע אימה פאר'ן טאטען איז ווי מיט חנער האנד אבגעווישט געווארען. און מאיר געהט ארום אין זיין הויט ווי א פרעמדער. ער זעהט, ווי זיינע קינדער וואקסען־אויף גויים, גויים ממש, און זענען עובר אויף הינדערט עברות יעדען טאג און ער קאן זיי גארנישט זאגען. נאכמעהר, זיי הויבען דעם פאטער אן צו האלטען פאר א חסר־דעה, פאר א נאר, פאר „א גרין־הארן" און זענען איהם מבטל מיט זיין גאנץ בינעל לערנען, מיט זיינע ספרים. און זיין יודישקייט זעהט גאר אויס ביי זיי ווי חוכא־ואטלולא, און דא קריגט ער יוסעלע'ס בריעף, מלא אהבה על כל גדותיו, און די פשט'לעך, און דער שיעור, און נאך יוסעלע'ן, דאס איינציגע כשר'ע יודישע קינד איז מאיר'ס הארץ אויסגעגאנגען. ער האט איהם געוואלט זעהן, מיט איהם ריידען, ביי איהם, יוסעלע'ן, וועט ער זיין דער פאטער מאיר, יוסעלע וועט איהם כבוד אב אפגעבען, וועט זיך פערדערען ביי איהם, וועט מיט איהם אין די חברה געהן. האט ער געשריבען צום שוואגער לייביש בריעף, און צו יוסעלע'ן בריעף, למען השם, מען זאל זעהן, אז יוסעלע זאל קאנען אראבקומען.

קאפיטעל דרייצעהן.

יוסעלע צוריק אין אמעריקא.

עס איז געוועזען פאר א פורים טאג. די זון האט זיך שוין אנגעהויבען צו בעווייזען אין שטעדטיל, דער שניי האט אנגעהויבען צו צוגעהן און אין דעם אויר האט מען שוין געפיהלט, ווי עס בלאזט דער ווינד פון פריהלינג, די קינדער אין חדר האבען שוין אנגעהויבען צו ריידען וועגען די נייע קאפאטקעלעך.

וואס זייערע עלטערן מאכען זיי אויף פסח, און האבען געוויזען זייערע חברים די פרובקעס סחורה, און זענען געגאנגען צו די שניידערס מעסטען — האט זיך יוסעלע'ן שרעקליך פערבענקט נאך טאטע-מאמע. ער האט נור געוואלט איין טאג, איין אויף-הער-נאכט דארט זיין, שטעהן הינטער זייער טהיר און אריינקוקען דורך דעם שליסעל-לאך און זעהן, וואס דינגען טהוט זיך. די מאמען זעהן, דעם פאטער — איז ער אהיים געגאנגען פון החדר פאר-נאכט (מען האט דאן אויפגעהערט צו לערנען ביי-נאכט, די טעג זענען שוין געהאט גרעסער געווארען, און די נעכט — קלענער) און האט געזעהן ווי זיינע חברים איילען זיך מיט שמחה אהיים, האט ער זיך דערמאהנט אן זיין טאטע-מאמע, און האט ווידער ביטער געקרעכצט, און האט די אויגען אויפגעהויבען צום הימעל, און זיין הארץ האט אזא תפלה געזאגט: „רבונו של עולם, ווי לאנג נאך וועל איך גלות אפריכטען (יוסעלע האט געהאלטען דאס, וואס ער מוז זיין אפגעריסען פון זיינע עלטערן, פאר גלות-אפריכטען), ווי לאנג נאך, רבונו של עולם!" און ער האט זיך ווידער, ווידער צעוויינט.

אז ער האט זיך געהאט גאנץ גוט אויסגעוויינט פאר גאט, איז איהם אויפ'ן הארץ לייכטער געווארען, ווי עס וואלט איהם אנגעזאגט, אז די ישועה איז נאהנט. און גאט האט געגעבען א מחשבה אין זיין הארץ, און ער האט אנגעהויבען א טראכט צו טהון וועגען זיין קאפעל.

צו מארגענס אין דער-פריה האט ער זיך פאר קיינעם נישט וויסענדיג געמאכט (א פאר גראשען האט ער שטענדיג ביי זיך געהאט, דאס טאשען-געלד, וואס דער פאטער האט איהם גע-שיקט, האט ער נישט אויסגעגעבען), איז ער אהין געגאנגען צו שמואל רופא פון זייער שטעדטיל, און האט איהם געוויזען דעם ראש, אז ער זאל איהם געבען א רפואה.

שמואל רופא האט איהם דאס קעפעל איינגעשמירט מיט אזא שמירעכטס, און — זעה גאט'ס וואונדער! דאס, וואס דער גרויסער דאקטער פון בערלין, וועלכער היילט באמע קסקים, האט נישט

געקאָנט באַווײַזען, דאָס האָט שמואל רופא באַוויזען, דער קראַנץ האָט אָנגעהויבען צו פערשווינדען ווי אונטער דער האַנד. מען האָט געזעהן גאָט'ס נס באַשײַנפּערליך, נישט בחנם האָט דאָן די זון געשײַנט אַכט טאָג כסדר, ווי אין מיטען זומער. שמואל רופא האָט געזאָגט, אַז דאָס איז אַ גרוים וואונדער, וואָרום דאָס שמי־רעכטס הײַלט נור בימות החמה, ווען די זון שײַנט. אָבער יוסעלע האָט געוואוסט, אַז דאָס איז אַ נס מן השמים, וואָרום דער רבונו של עולם האָט זײַנע קרעכצען געהערט און וויל איהם העלפען.

אַז יוסעלע'ס קעפּעלע איז ריין געוואָרען, האָט ער דעם פאָטער אַראָבגעשריבען אַ בריעף און האָט איהם מודיע געווען, אַז פון דעם קראַנץ איז נישט איבערגעבליבען קיין שריד ופליט, און די שרים פון דער גרעניץ וועלען גאָר געגען איהם נישט האָבען. דער פאָטער האָט באַלד צוריקגעשריבען אַ בריעף צום שוואָגער, און מען האָט אײַנגעזעהן, אַז מן השמים וויל מען, אַז פאָטער און זוהן זאָלען צוזאַמענקומען, וואָרום עס האָט זיך פונקט געמאַכט, אַז יודעל שנײַדער האָט אַראָבגענומען זײַן משפחה אַראָב, איז געבליבען, אַז יוסעלע זאָל מיטפאָהרען מיט יודעל'ס משפחה. אין דער רײַזע האָט מען זיך געקליבען באַלד נאָך פּסח.

זעהר רירהענד איז געווען דאָס צושיידען זיך פון יוסעלע'ן מיט דעם מלמד און זײַנע חברים, און דער רבי האָט איהם אויסגעלערנט אַ נײַעם פּלפּול, ער זאָל עס איבערזאָגען דעם טאַטען.

ווי עס איז צוגעגאַנגען די נסיעה איבער'ן ים, וועלען מיר נישט באַשרײַבען, וואָרום דאָס איז בײַ יוסעלע'ן נישט געווען קיין נײַעס. ער האָט געקענט דעם ים „ווי זײַנע פינף פינגער". אַ קלײַניגקייט די נסיעות; וואָס יוסעלע האָט שוין געהאַט געמאַכט!

און אַז עס איז געקומען, אַז ער זאָל זיך ווײַזען פאַר די פריצים פון אַמעריקאַ, האָט זײַן האַרץ נישט געקלאַפּט ווי דעם ערשטען מאָל. ער האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אַז מן השמים וויל מען, אַז ער זאָל דאָסמאָל זיך באַהעפטען מיט זײַן פאָטער; אַ זײַנג לות האָט זיך געענדיגט, — האָט ער מיט בריטקייט אַראָבגענומען דאָס היטעל און געוויזען דעם גאַנצען קאָפּ.

און שמואל דעם רופא'ס רפואה האט טאקע געהאט גע־העלפען, ווארום די פריצים האבען גארנישט געהאט דערקענט, אז עס איז אמאל געווען דא א ראץ און איבער דעם ראץ האט מען אידם נישט געהאט ארייגעלאזט, ווארום פון דעם ראץ איז מיט השם יתברך'ס הילף קיין שריד ופליט נישט געבליבען.

אין א פאר שעה ארום האט יוסעלע דערזעהן דעם פאטער און די מוטער; מאיר האט אידם אנגענומען ביי דער האנד און האט אידם פון שיף אראבגענומען, און אז זיי האבען געשטעלט דעם גרשטען טריט אויף דעם אמעריקאנער באדען, האט ער זיך מיט זיינע ברידער בעקענט און מיט רחל'ען. און אז אלע לאנדס־לייט זענען געקומען צוגעהן, האט יוסעלע פאר אלע זיין היטעלע אראבגענומען און געוויזען זיי זיין ריין קעפעלע, ווי דאס וואלט קיינער אין דער וועלט נישט פערמאגט, נור ער בלויז אליין...

און די שמחה איז דארט אזוי גרויס, געווען, ניר דאס וועל איך נישט בעשרייבען, ווארום דאס איז א מענשענ'ס פעדער נישט אימשטאנד צו בעשרייבען...

דאס פיערצעהנטער קאפיטעל.

דער ערשטער טאג אין סקוהל.

אבער יוסף האט זיינע ברידער נישט דערקענט. דורך יד־צווי יאהר, וואס ער האט זיי נישט געזעהן, זענען זיי גאר אנדערע געווארען, און ער האט פאר זיי מורא געקראגען. זענען דאס זיינע ברידער בערי'ל און חיים? ניין. די פנימ'ער גוי'אישקע, ווי די שגצים, געהען א גאנצען טאג אהן היט ארום, אין קורצע קליידער און ריידען צווישען זיך אויף א שפראך, וואס ער פערשטעהט נישט. פאר'ן טאטען האבען זיי נישט קיין מורא און עסען אומ־געוואשענ'ט, אומגעוואשען. און נישט דוקא זיי זענען אנדערש גע־ווארען, נור אלע. רחל'ע געהט שוין אנגעטהון ווי א גרויסע פריצטע, און איז א גאנצען טאג אין שטוב נישטא, און די מאמע

איז אַנדערש, די רעדט ווי חיים און בערל עסען אומגעוואַשען און די זאָגט זיי גאָרנישט. זיי צובּרעכען האָלץ אום שבת און צינדען פּאַפּיר אונטער. און דער טאַטע — פֿערשטעלט איז ער, אַ קורצען ראָק טראָגט ער אָנגעטהאָן, און קומט אַהיים אויף דער נאַכט און לעזט אַ צייטונג. און אַלע געהען דאָ פֿערשטעלט אַרום. און שוין צוויי וואָכען איז ער דאָ, יאָסעלע, און קיינעם איז נאָך נישט איינגעפֿאַלען, אַז מען זאָל אידם אין חדר פֿירען, צו אַרביין. מען זאָגט, מען וועט אידם אין אַ שקאָלע פֿירען, דאָרט, וואו חיים און בערל געהען, און דאָרט וועט ער אויך האָבען אַ הימעל זיצען און לערנען ווי זיי. דערוויילע דרעהט ער זיך אין שטוב אַרום מיט דער מאַמען (ער האָט מורא אין גאַס אַרויסצוקוקען). וויפֿיעל די ברידער האָבען אידם נישט אין גאַס אַרויסגעצויגען — ער האָט נישט געוואָלט. ער האָט מורא געהאַט פֿאַר די פֿרעמדע גאַס. אַזאַ גרויסען רעש הערט מען פֿון דער גאַס אַרויס. דרעהט ער זיך אַרום ווי נאָך עפּעס אין אַ פֿרעמדער שטוב און קאָן זיך אַליין נישט צוגעוועהנען צו דער שטוב. אַלעס קומט אידם אויס פֿרעמד דאָ. די שטוב, די ברידער און אפילו די מאַמע אויך. עפּעס אַנדערש געהט זי אָנגעטהאָן ווי אין דער-היים, און רעדט אַנדערש, ווי אין דער-היים. ווייסט ער נישט, אויף וואָס פֿאַר אַ וועלט ער איז. נעהמט ער טייל מאָל די גמרא, וואָס שטעהט אין שאַנק, און זעצט זיך אַוועק איבער׳חזר׳ן דעם שיעור, וואָס ער האָט געלערנט אין דער-היים. די מאַמע שטעהט אין ווינקעל און וויינט פֿאַר פֿרייד. קומען די ברידער אַריין, לאַכען אויס אידם און רייסען אידם פֿון דער גמרא אַוועק. דורך די אָפֿענע טהיר און פֿענסטער רייסט זיך דער רעש פֿון דער גאַס אַריין. מען קלימפּערט אין דרויסען, מען שרייט, און אַ ליידער-קאַסטען שפּיעלט און צוטומעלט אידם דאָס לערנען — שלעפּען אידם די ברידער אויף דער גאַס אַרויס. אויף דער גאַס איז ליכטיג און אַזוי פֿיעל קינדער זענען דאָ, און אַ קאַסטען שפּיעלט, און די קינדער שטעהען אַרום דעם קאַסטען און טאַנצען; דאָרט זאַמלען קינדער פּאַפּיר פֿון די גאַסען, לעגען עס צונויף און צינדען

אַ פייער אונטער; יונגען שפּרינגען אין באַלעגט, און אַלע פרעהען זיך, און לאַכען, און שרייען. און די ברידער שלעפּען איהם מיט צום שפּיעל, און ער שטעהט פון דער־ווייטענס, האָט מורא צו צוגעהן, די ברידער שלעפּען איהם און ער רייסט זיך פון זייער האַנד אַרויס, האָט מורא פאַר די פרעמדע קינדער, האָט מורא פאַר דעם רעש, און לויפט צוריק אין שטוב אַריין, און באַהאַלט זיך אין ווינקעל אַריין; די מאַמע נעהמט איהם אַליין ביי דער האַנד אָן און פיהרט איהם צו די שפּיעלענדע קינדער צו, שטופּט איהם צו: „געה, יאָסעלע, געה שפּיעל זיך". יאָסעלע האָט מורא, רוקט זיך אָן אַ זייט אָב, קומט צוריק אין שטיבעל אַריין, זעצט זיך אין אַ זייט אַוועק, נעהמט זיך צוריק צו זיין גמרא, אַהער זוכט זיך אַ ספר'ל אויס און קוקט זיך אַריין, ווי אַן אַלטער, דער־וואַקסענער מענש...

טייל מאָל נעהמט איהם אָן אַ בענקעניש צוריק אַהיים, האָטש ער ווייסט, אַז אין דער־היים איז שוין נישט קיין היים, אַז דאָ איז זיין פאָטער און מוטער—נאָר נישט דאָ איז די היים, נאָך וועלכער ער האָט געבענקט דאָרט ביי דער מוהמע, יענע היים פון אַמאָל—ניין, ערגיץ־וואו איז דאָ יענע היים, ווען דער טאַטע האָט אויף דער נאַכט געלערנט און ער איז אויפ'ן טיש איינגעשלאָפען ביים טאַטענ'ס גמרא־נגון, ערגיץ־וואו איז זי דאָ, יענע היים—פון דער מאַמען, ווען זי איז געשטאַנען און האָט אַ ליכט אָנגעצונדען...

נור טייל מאָל אויף דער נאַכט, ווען דער טאַטע איז דאָ און ער נעהמט די גמרא, און געהט צו צום טאַטען און מישט איהם אויף דעם לעצטען שיעור, און דער טאַטע זעצט זיך אַנידער מיט איהם און לערנט מיט איהם דעם שיעור אַדורך הויך אויפ'ן קול מיט'ן גמרא־נגון,—האַלט זיך איהם, אַז ער איז ווידער אין דער אַלטער היים—אַז ער האָט עפּיס צוריק געפינען—און ביידע, פאָטער און זוהן, פיהלען זיך צוריק נאָהנט, און האָבען זיך ביידע פערבענקט נאָך דער אַלטער, אַלטער היים, פון וועלכער זיי זענען ביידע אַזוי פרעמד אָבגעריסען געוואָרען...

אַזוי האָבען פאָטער און זוהן אַלע אויף־דער־נאַכט זיך צוריק

נעפינען ביי דעם גמרא-לערנען אין דעם גרויס פרעמדען ניי-יארק.

עס איז געקומען די צייט און מען האט יוסעלע'ן געמוזט אין „שקול" אבגעבען.

מען איז שוין געווען איינינע מאל און געפרעגט אויף איהם.

די מוטער האט איהם ביי דער האנד אנגענומען. בעריל איז מיטגעגאנגען און מען האט יוסעלע'ן צו דער „שקול" געפיהרט.

אריינגעקומען אין א גרויס הויז, האט יוסעלע מורא געקראגען. נור געזעהן ווי בעריל פיהרט זיך היימיש דארט, גריסט זיך מיט אלע, איז ער א ביסעל רוהיגער געווארען. בעריל האט זיי אריינגעפיהרט אין די קאנצעלאריע אריין. ווי מען האט יוסעלע'ן פערשריבען (א, לאנג, האט די מוטער געמוזט טענה'ן מיט איהם, ביז זי האט געצ'פועל'ט, אז דאס יונגעל זאל דאס היטעל אויסטהין — פערהאלטען זיך מיט בײדע הענד דעם קאפ). ער האט פערוואונדערט אנגעקיקט בערלען, ווי ער שטעהט און טענה'ט זיך אוים מיט א דויכען גוי אויף גוי'איש און ער האט גאר קיין מורא נישט. דערנאך האט בעריל יוסעלע'ן ביי דער האנד אנגענומען און אריינגעפיהרט איהם אין א גרויסען זאל אריין.

יוסעלע האט נישט געוואלט אריינגעהן, ער האט מורא געהאט, מיטגעצויגען די מאמען:

— קום מיט.

— געה, קינד, געה, האב נישט קיין מורא, זעהסט דאך — בעריל איז דאך אויך דארט!

נור ווי יוסעלע איז אין דעם גרויסען זאל אריינגעקומען, אזוי איז ער ערשטוינט געבליבען — אזא שטוב האט ער נאך נישט געזעהן, גרעסער ווי א שוהל, להבדיל, און אלע קינדער זיצען ארום אויף שטוהלען. ער האט נישט בעמערקט, ווי מען האט איהם אוועקגעזעצט אין א שטוהל, — ער האט געקוקט אויף דעם בעלעמער. דארט זענען געשטאנען שרים מיט שרות'טעם און מען האט געשפיעלט אויף א כלי-זמר, וואס האט געמוזט זיין אן ארגעל, און וואס א ייד טאר נישט הערען, וואהם אין בית-המקדש האט געמוזט זיין אזא כלי-זמר. דער ארגעל האט געשפיעלט און

די קינדער האָבען אַלע מיטגעזונגען אַליעד, וואָס ער האָט נישט פֿערשטאַנען. נור עס איז אַזוי שען געווען, אַז מען האָט עס נישט אַוודאי געטאָרט הערען. נור איבערהויפּט דער אָרגעל, — דאָס קול איז עפּיס געווען אַזוי מאָראַליש, און עס האָט אַזוי געדונערט איבער דעם הויכען גרויסען זאַל, אַז יאָסעלע איז געבליבען זיצען און איז דערשראָקען געוואָרען פֿאַר דעם קול און טרערען האָבען זיך איהם געוויזען אין די אויגען. וואָרום דאָס קול איז געווען זעהר זיס און שטאַרק, און עס האָט געצויגען דאָס האַרץ — אין בית־המקדש האָט מען געמוזט אַזוי שפּיעלען — און דאָ זיצט ער אָהן אַ פֿערדעקטען קאָפּ, און הערט זיך איין צום אָרגעל. נור באַלד האָט דאָס געזאַנג אויפגעהערט. די קינדער האָבען זיך אָנגעהויבען מיט רעש צו ציגעהן, און ער איז פֿערוואונדערט געוואָרען, ווען ער האָט געזעהן, ווי בעריל געהט צו צו איינער פֿון די שרה'טשעס און רעדט מיט איהר אַזוי גלייך און פֿרעהט זיך מיט איהר און האָט גאָר נישט קיין מורא פֿאַר איהר. און באַלד קומט דיזעלבע שרה'טשע צו צו איהם, בעריל ווייזט עפּיס מיט דער האַנד אויף איהם און רעדט מיט איהר.

די שרה'טשע געהט צו צו איהם און נעהמט איהם אָן מיט דער האַנד ביים קינדעל און קוקט איהם אָן מיט אַזאַ ליעבליכען שמייכעל און רעדט עפּיס צו איהם. יאָסעלע ווערט פֿערשעמט פֿאַר איהר, לאָזט אַראָב דאָס קעפּעל, בעהאַלט די אויגען. זי הויבט איהם אויף דאָס פּנים און ווידער שמייכעלט זי אַזוי ליעבליך צו איהם און גלעט איהם מיט דער האַנד איבער'ן קעפּעל. יאָסעלע ווערט זעהר פֿערשעמט, און דאָס פּנים ווערט איהם רויט. אַ פֿרעמדע שרה'טשע, און נישט די מאַמע... באַלד נעהמט זי איהם אָן ביי דער האַנד און פֿיהרט איהם אַרויס פֿון זאַל. ער קוקט זיך אום נאָך בעריל'ען, בעריל איז שוין לאַנג נישטאָ, און דאָ נעהמט איהם אָן די שרה'טשע ביי דער האַנד און שפּרינגט מיט איהם און האָפּסט מיט איהם איבער'ן זאַל, אַרויף איבער טרעפּען, און רעדט אַלץ צו איהם און שמייכעלט אַלץ צו איהם, און דערצעהלט איהם, און ווייזט איהם מיט די הענד. יאָסעלע ווייסט נישט, וואָס זי וויל,

ווייסט איבערדריפט נישט, וואס עס טהוט זיך מיט אידם. עפעס איז עס ווי אין א חלום. און וואס טהוט ער דא, און ווער איז די שרה׳טע? באלד ברייננט זי אידם ווידער אין א זאל אריין. קינדער זענען דארט, און ווי זיי האבען זי דערזעהן, זענען זיי זי בעפאלען מיט לאכען און פרייד. זי ווייזט די קינדער אויף יוסעלע׳ן און אלע קוקען יוסעלע׳ן אזוי נייגיריג אן, און זי נעהמט אידם ביי דער האנד און זעצט אידם הינטער א שטענדער אוועק, און נעהמט פאפיר און לעגט פאר אידם, און א בליישטיפט גיט זי אידם אין האנד אריין, און ווייזט אידם אויף א מענשעלע, וואס שטעהט אויסגעמאלט אויף א טאבעלע, און הייסט אידם, אז ער זאל נאכמאלען דאס מענשעלע, און געהט איבער צו די אנדערע קינדער.

יוסעלע זיצט מיט דער בליישטיפט אין דער האנד און הויבט זיך אן ביסלעכווייז ארומצוקוקען, וואו ער געפינט זיך דא. די זון שיינט אריין דורך די גרויסע אפענע פענסטער, דיזעלבע זון, וואס האט אריינגעשיינט ביי דעם רבי יצחק יוחעלי׳ס דארט אין לעשנא, נור דארט איז געווען א שטיקעל זון און דא איז א גאנצע זון. און דא איז אלץ גרעסער. נור דארט זענען געווען יודישע חברים, משה׳לע דעם רבי׳ס איז געזעסען נעבען אידם, און געגענאיבער האט ער געהאט שלמה יעקב׳ן דעם הונ׳ס, און די גמרות זענען אפען געלעגען און אלע האבען געזאגט הויך אויפ׳ן קול, און דער רבי האט זיך ארומגעדרעהט מיט׳ן קאנטשיק אין דער האנד און האט אכטונג געגעבען, אז מען זאל נישט ארויסקוקען פון גמרא ארויס, און קוים האט נור איינער באלאמוטשעט אויף אני- אויגענבליק, האט דער קאנטשיק געגעבען א פאל איבער דער נאז. מען האט געפיהלט דעם עול, דעם תכלית פון לערנען. און דא גיט מען אידם פאפיר מיט א פעדער און מען הייסט אידם באלאמוטשען און מענשעלעך מאכען, און מיידעלעך זיצען דא אויך און מען לאכט ארים און מען שפיעלט זיך מיט די שרה׳טעס און אלע באלאמוטשען.

און ווי ער קוקט אזוי אויף די זון, וואס שיינט אריין דורכ׳ן

פענסטער, האט איהם אגרויס בענקעניש אנגענומען נאך יצחק־יודעל'ס חדר. אוי, וואלט ער געוואלט זעהן איצט משה'לען און שלמה יעקב'ן, אינאיינעם הויך אויפ'ן קול אבזאגען דעם שיעור און אויסטייטשען גיט דאס תוספות'ל. און ווי ווייט מוזען זיי שוין דארט איצט זיין! אודאי הויבען זיי שוין אן א נייע מסכתא, און דער שיעור איז שוין אודאי לאנג געענדיגט, און דא זיצט ער נאר און מען גיט איהם מענשליך צו מאכען. און וואס טהוט ער דא? ווי קומט ער דא אהער? וואו געפינט ער זיך?—

ער האט געוואלט וויינען, נור ער האט זיך געשעמט פאר די קינדער, פאר אלע ארום, איז ער געבליבען זיצען ווי אין א פרעמדער וועלט, ווי דאס וואלט אלץ אין חלום פארגעקומען.

באלד רופט זיך עפּעס אן צו איהם ווער.

ער קוקט זיך אום און דערזעהט דאס יונגעל, וואס איז געזעסען נעבען איהם מיט צושויבערטע האהר און שרעקליך ווילדע גויאישקע אויגען, רעדט עפּיס צו איהם אויף אזא לשון, וואס גישט ער און נישט די קינדער ארום האבען פערשטאנען.

עס איז געוועזען אן איטאליעניש יונגעל פון סיציליען, קאטע קאמבאס, וועלכער איז אויך, ווי יוסעלע, פון סיציליען דארף אנגעקומען אין דעם גרויסען אמעריקאנער טאפּ, די אמעריקאנער שקול, און זיצט שוין דא פיער טעג און פערשטעהט נישט קיין ווארט, וואס די קינדער רעדען, און קיינער פערשטעהט איהם נישט.

דאס איטאליענישע יונגעל האט געפרעגט יוסעל'ן, אויב ער קומט אויך ארויס פון דעם דארף „ציראנע", פון וואנען ער קומט. יוסעלע האט נור מיט שרעק איהם אנגעקוקט און אבגערוקט זיך פון איהם. זעהט זיך אוים, אז די פרעמדע סביבה און די אונפערשטענדליכקייט ארום זיך האט דעם איטאליענישען יונגעל שוין אזוי אויפגערעגט, אז ער האט זיך געווארפען אויף יוסעל'ן מיט די קולאקעס שלאגען.

די לעהרערין האט עס באלד בעמערקט, צוגעקומען, בערוהיגט דאס הייסע איטאליענישע בלוט פון דעם סיציליאנער יונגעל, יוסעל'ן איבערגעזעצט אויף אן אנדער בענקעל.. געקוקט אויף איהם

אַזוי ליעבליך און בערוהיגט איהם מיט דער האַנד אויפ'ן קעפּעלע און געזאָגט צו איהם די יודישע ווערטער: „האָב נישט נאָ' מורא".

יוסעלע, וועלכער האָט דערהערט דאָס יודישע וואָרט פון דער שוועסטער, האָט זי אָנגעקוקט פערוואונדערט — פון וואַנען קען זי יודיש? — נור פון דעמאָלט אָן האָט איהר בליק פון איהרע מילדע אויגען איהם בערוהיגט, און ער האָט געהאַט צו איהר צוטרויען.

די לעהרערין, וועלכע איז אַליין אַרויסגעקומען פון רוסישע יודען און האָט אַלס קליין קינד פערלאָזט רוסלאַנד, וועלכעס זי האָט נישט מעהר געדענקט, האָט אָבער נאָך תמיד געבענקט נאָך רוסלאַנד און האָט צו רוסלאַנד געפיהלט ווי צו אַ צווייטער היימאַטה, אָבער מעהרסטען איז איהר האַרץ געווען צוגעבונדען צו יודישע עמיגראַנטען־קינדער, וועלכע קומען פון רוסלאַנד. אין זייער צושראָקענהייט האָט זי דערפיהלט דאָס גאַנצע גלות פון יודען אין רוסלאַנד און אַ גרויס רחמנות האָט זי אַרומגענומען צו די יודישע קינדער, וועלכע זי האָט זיך אַליין פאָרגעשטעלט אַלס אַזאַ עמיגראַנטען־קינד, ווען זי איז קיין אַמעריקאַ אַראָבגעקומען. דאָס האָט זי זעהר צוגעבונדען צו יוסעל'ן. אין זיינע דערשראָקענע אויגען און אין זיין ציטערן האָט זי דערזעהן דאָס גאַנצען עלענד, פערלאָזטקייט פון יודישען קינד אין רוסלאַנד. יעדעס קינד, וואָס איז געקומען פון רוסלאַנד, האָט איהר אַ גרוס אַראָבגעבראַכט פון גלות. איבער דעם האָט זי זיך מיט בעזונדערע ליעבע געווענדט צו יוסעל'ן.

יוסעלע האָט דערפיהלט די ליעבע אין איהרע אויגען, און האָטש ער איז אַזוי פרעמד געווען דאָ, דאָך האָט איהר בליק און די צוויי יודישע ווערטער איהם דערנעהנטערט און היימישער געמאַכט. דאָך איז יוסעלע דורך די גאַנצע צייט פון דער לעקציע געזעסען ווי אין אַן אַנדער וועלט. און אַז בעריל איז דערנאָך געקומען נאָך איהם און האָט איהם מיטגעשלעפּט אויף די גאַס אַרויס, אין גאָרטען אַריין, ווייזען, ווי די יונגען ברעכען זיך, — האָט ער נישט געוואָלט, געוויינט, אַז ער זאָל איהם אַהיים פיהרען.

אַהיים געבראַכט איהם, האָט זיך יוסעלע אײַנגעזעצט אין

א װינקעל. אומזיסט האט די מוטער איהם געבעטען, ער האט נישט געגעסען. ער האט נישט געװיינט, ער האט גארנישט גערעדט, נור ער איז געזעסען אין געשװיגען, געשװיגען און עפּיס בעהאלטען אין זיך. די זון האט אריינגעשיינט, פון דער גאס האבען זיך אריינגעריסען דאס געשריי און פרייד פון די קינדער. װידער האט זיך דערהערט דער לייער-קאסטען שפּיעלען. די מוטער האט איהם ביי דער האנד אנגענומען און געװאלט איהם ארויספיהרען צו די קינדער, — האט איהם ארויסגעשטופּט פון שטוב, צוגעפיהרט איהם צו די שפּיעלענדע קינדער. יוסעלע האט זיך אבער צוריקגעקעהרט אין שטוב אריין, צוריק זיך אװעקגעזעצט אין זיין װינקעל און געשװיגען, געשװיגען. קיין װארט האט ער נישט געװאלט דערצעהלען פון דער שקיל, נור אז דער פאטער איז אויף-דער-נאכט אהיים געקומען, נאכ'ן עסען, האט יוסעלע ארויסגענומען די גמרא פון שאנק, צוגעגאנגען צום פאטער, זי אויפגעמישט, און האט אנגעהויבען מיט'ן פאטער צו לערנען הויך אויפ'ן קול, אין אז זיי זענען אין מיטען בעסטען ניגון געװעזען, האט יוסעלע פּלוצלונג אזוי ביטער זיך צעװיינט, און מאיר, האט זיך אויפגעהויבען אין אנגעהויבען שפּרייזען איבער'ן שטוב הין און צוריק מיט גרויסע טריט, און געביסען זיך די בארד און מויל. אין קינער האט ניט געפרעגט, װאס איז געשעהן, פאר װאס און פאר װען — זיי אלע דריי האבען עס גאנץ גוט געװאוסט. פאטער-מוטער מיט'ן קינד האבען זיך פערבענקט „נאך דער אלטער היים".

דאס פינפצעהנטע קאפּיטעל.

א זומער טאג אין ניו-יארק:

עס איז געװעזען א װארימער זומער-טאג. ביי אינז װאלט עס געהייסען א היימער תמוז-טאג, אין ניו-יארק איז עס אבער געװעזען איינער פון די אפּריל-טעג. א װארימער פייכטער װינד האט געבלאזען פון אפּעניעם ים אין געלעכט זיך װי א טומאן

איבער די ניו-יארקער לופט. די פענסטער פון די טענעמענט-הייזער
האבען זיך אויפגעעפענט און אלץ, וואס האט זיך געשטיקט אין זיי א
גאנצען ווינטער, האט זיך אנגעהויבען ארויסצורייסען אין גאס
אריין. די באלקאנען פון די הייזער, פון די פענסטער זענען
פול געווארען מיט בעלעגטע זאכען, בעטגעוואנד און ווינטער-
קליידער, מאטראצען און קישענס האבען זיך פון יעדען פענ-
סטער-לאך געוויזען, די טרעפלעך פאר די טהירען האט מען
אנגעהויבען צו בעניצען אלץ פארטועטצונג פון דער שטוב, און
די שטוב האט זיך ארויסגעריסען פון פערמאכטען הויז און איז
ארויסגעגאנגען אין דער גאס ארויס... מען האט זיך ארויס-
געצויגען אויף די טרעפלעך אין גאס מיט קינד און קייט, מיט
נאסע ווינדעלעך און ברודיגע האנדטיכער. ווייבער אין אויסגע-
טהוענע קאפטאנעס זענען געזעסען אויף די טרעפלעך אין גאס
ארויס און האבען די קינדער געשטילט מיט זייערע נאקעטע
ברוסטען, האבען זיך נישט געשעמט פאר די פארביי-געהענדע,
ווי עס וואלט זיך נישט געווען מיט וואס צו שעמען — ביי קיינעם
איז נישט בעסער. יעדען ניו-יארקער איינוואוינער טרייבט דער
זומער פון שטוב אין גאס ארויס. פון די אויסגעלעגטע זאכען
איז די לופט פול געווארען מיט פעדערן און עפּיס שטיקענדעס.
און איבער די קעפּ, איבער די גאסען איז געלעגען אויסגע-
שפּרייט דער איידערנער וועג פון דער שטאדט-באהן, און פון
מינוט צו מינוט האט זיך געהערט דער רעש פון א דורכלוי-
פענדען צוג און האט איבערגעלאזט נאך זיך א געשטאנק
און קאפּוש.

איבער דער גאס האט זיך פלוצלונג דערהערט א קינדישע
מוזיק שפּיעלען, פייקלעך האבען געפּויקט און פלייטעלעך האבען
געקוויטשעט אן אמעריקאנער זאנג. באלד דערויף האט זיך גע-
וויזען א שאר פון קינדער. פערשטעלטע אין אויסגעצירטע אין
פערשידענע קאלירטע פאפּיר-קאסטיומען, זענען זיי געגאנגען אונ-
טער די טענער פון א קינדער-מוזיק. דאס איז געווען א „מאי-
פארטיע". די פאבליק-שול, אין וועלכער יוסעלע האט געלערנט,

האט געפיהרט איהרע קינדער אין צענטראל-פארק (אין שטאדט-גארטען) צו פערוויילונג. פריהער איז געגאנגען די לעהרערין, מיט איזאבעל, דיזעלבע, וועלכע האט יוסעל'ן אזוי פיין צוגענומען ביי זיין ערשטען אריינטריט אין דער שול און האט געהאלטען יוסעל'ן ביי דער האנד, וועלכער איז גארנישט געווען צו דערקענען. יוסעלע האט געזאלט זיין דער פאקעל-טרעגער פאר דעם „קעניגליכען פאר", וואס איז געגאנגען נאך איהם הינטער א בלאהע, שטערן-בעזעצטע חופה. יוסעלע האט געהאט אויף זיך א ווייס העמדעל מיט א בלאהען לאמפאס און א פאפירענעם הוט מיט א טראלט און האט געהאלטען א שטורקאץ אין דער האנד. אבער יוסעלע האט זיך פאראויס געשלעפט מיט זעהר א שווערען יודישען געמיטה, און זיין קאפ איז איהם נישט געשטאנען צו די נארישקייטען, און ער האט נישט געוואוסט צו וואס מען שלעפט איהם דא מיט. די קינדער, וועלכע זענען בעשטאנען פון אלע נאציאנען פון דער וועלט, פון אלע טיילען פון דער וועלט, זענען איצט געווען גרופירט אין איין קינדער-לעגענדע. נאך דעם „קעניגליכען פאר" איז נאכגעגאנגען זייער פעלד-יעגער. דאס איז טאקע געווען דאס איטאליינישע יונגעל, קאטא קאמבאס, וואס האט שוין איצט ענגליש פערשטאנען, און א רויטען הוט, ווי א גלית, האט ער נאכגעפיהרט זיין געליבטען הונד, וועלכער איז אויך געווען בעפוצט פון קאפ ביז צום וויידעל אין פערשיעדענע קאלירטע פאפירען, און נאך איהם די קינדער, אלס פאזשען, גענערעלער, וואלד-גזלנים און שקלאפען. די קינדער זענען געווען אויפגערוימט, די מוזיק האט געשפיעלט פאראויס פאר זיי, און זיי האבען זיך געהאלטען אין טאקט. די יונגען זענען געגאנגען שטראנג, געקלאפט מיט די פיס זעלנעריש, די מיידלעך האבען בלומען פערשפרייט איבער די טראטוארען און געמאכט פאראד פאר דעם קעניגליכען פאר, א סך מוטערס זענען נאכגעגאנגען נאך די קינדער, האבען אין די קינדער-וועגעלעך נאכגעפיהרט די יונגערע ברידערלעך און שוועסטערלעך, וועלכע האבען אויך געוואלט זיין

בײַ דעם „מאַי-פֿאַראַד“, האָבען אין די קײַבערלעך זי עסען נאָכגעטראָגען, און צווישען אַלע האָט געהערשט אַ גוטע קינדער-שטימונג, גליקליך איבער די ליעבע זין, וואָס האָט זיך אַרײַנגעריסען צווישען די אײַזערנע וועגען, וועלכע זענען געלעגען איבער זייערע קעפּ, און האָט בעגאָסען די קינדער מיט פֿרעהליכע זומער-שטראַהלען.

יאָסעלע אָבער, נור איין יאָסעלע, נישט ער האָט דאָס פּלײַטען-שפּיעל געהערט, נישט ער האָט דאָס קינדער-לאַכען פֿערנומען, וואָס האָט ווי פֿריש וואַסער אַרום און אַרום אָבגעקלונגען. נישט דאָס פֿרעהליכע זומער-ליכט האָט זײַן מוטה ערהײַטערט. ווי אַן אַלטער ייד, זאַט אין צרות, געהט ער דאָ צווישען די קינדער אַ פֿערשטעלטער, מיט אַן אָבגעקרײַדט פּנים, אין אַ פֿאַפּירענעם הוט און מאַכט זיך צו-נאַרען אין מיטען שיינעם טאָג. און וואָס וועט דער תכלית זײַן? דער „תכלית“ האָט צו-מיסטען געפּיקט אין דעם קעפּעל פֿון דעם קליינעם ייד. דאָרט, אין חדר-היים, זיצען די חברים בײַ יצחק יידעל'ס און ווײַט, ווײַט האַלטען זיי שוין אודאי אין דער מסכתא, — און ער איז אײַנגעטונקט אין די הבלים פֿון דער וועלט! — און וואָס וועט דער סוף זײַן? און דער טאַטע איז אַ גאַנצען טאָג אין שטוב נישטאָ, אַרבײַט, אויף-דער-נאַכט קומט ער אַהיים; איז ער מיעד, שלאָפֿט ער, און די ברידער זענען גוים, גוים ממש, און אַרום און אַרום איז גלות, — און וויפֿיעל מאָל קומט אוים איהם אַליין בײַצושטעהן דעם יצר-הרע, מען אײַלט זיך מיט'ן דאַווענען, פֿערפֿעהלט שטיקער, און הײַנט גאַנצע טעג אָהן הימלען זיצען — און קיין צירת אות נישט זעהן — ער פֿערגעסט, פֿערגעכט אַלץ... אומיסט האָט איהם די מום איזאַבעל, וועלכע האָט איהם איצט געהאַלטען פֿעסט בײַ דער האַנד, איינינע מאָל אויפֿגעוועקט, געקוקט איהם ליעבליך אין די אויגען אַרײַן און געפּרובט איהם צו ערהײַטערן, איז אַליין מיט איהם פֿאַרוים-געגאַנגען און אָנגענומען די מינע פֿון די קינדער און געטרעטען מיט די פֿיס צו ווי ערנסט, ווי זיי. און איהרע ווײַכע

האָהר האָבען זיך איהר צולאָזט, און אינ'ם קורצען קלייהעל, פון וועלכען מען האט איהרע קליינע קינדישע פיסלעך ארויס־געזעהן, מיט דעם קינדישען שמייכעל אויף די ליפען, — איז זי אַליין געגליכען געוועזען צו איינם פון די קינדער, און מיט־געפרעהט זיך מיט די קינדערס פרייד. אָ, אומזיסט האט זי גע־פרובט יוסעל'ן צו ערהייטערן, — האט איהם גערופען: „דעאַרלינג, האָ איז ד'מערי וויט יאָה?“, און זי האט איהם ביי דעם הענד־טיל געצויגען און פאָרויסגעגאַנגען מיט איהם, געלאָפען מיט איהם, הערהויבענדיג הויך זיין האַנד מיט'ן פאַקעל. יוסעלע האט דעם קאָפּ צו דער ערד געבויגען און פערשעמט זיך פאַר איהר.

די מענשען אין גאַס האָבען מיט ליעבע נאָכגעקוקט די קינדער, און מיט יענעם קולט צו קינדער ווי נור די אַמעריקאַנער פערשטעהען, האט מען די שפּאַצירענדע קינדער מיט פרייד אויפגענומען. די מענשען האָבען זיי נאָכגעפּאַטשט בראַוואָ מיט די הענד. די פּאָליס־לייט האָבען אָבגעשטעלט אַלע טראַמווייען און וועגען און די קינדער אַדורכגעלאָזט. פון די הייזער האָבען מוטערס זייערע קינדער ארויסגעפיהרט און זיי צוזאַמענ־געהאָפטען מיט דעם מאַי־פּאַראַד, און וואָס לענגער זיי זענען געגאַנגען, איז די גרופּע געוואָרען גרעסער, זענען וואָס מעהר מוטערס צו זיי צוגעקומען און די קינדער אין גאָרטען בעגלייט.

אין דעם שענסטען גאָרטען פון ניו־יאָרק, אין „צענטראַל־פּאַרק“, וועלכער שטעהט אין מיטען דער שטאָדט, האט די שטאָדט דעם שענסטען מיט גראָז־בעזייהטען פּלאַץ פאַר די קינדער אָבגעגעבען צו שפּיעלען. דאָס גרויסע אינענדליכע גרינע פעלד, וואָס האט זיך געצויגען אויף אַ היגעל אַרויף און דאַן זיך אַראָבגעלאָזט אין אַ גרינעם אויסגעבעטענעם טהאָל, איז געווען אויסגעזייהט מיט קינדער, וועלכע האָבען אין זייערע ' בונטע פערשיעדען־פאַרביגע פּאַפּירענע קאָסטיומען אויסגעזעהן ווי אַ פעלד, וועלכעס איז בעשאָטען אינגאַנצען מיט פערשיעדען־פאַרביגע טו־ליפּאַנען, וואָס לויפען אַרום איבער אַלע ווינקעלעך פון פעלד...

די קינדער פון פערשיעדענע שולען האבען זיך באלד צוזאמענגעמישט, די לעהרערינס האבען איינגעארדענט פאר זיי פערשיעדענע שפּיעלען און זענען אליין ארומגעלאפען מיט די קינדער; די מיס איזאבעל האט זיך געיאגט מיט איניגע מיידלעך, דערביי זענען איהרע ווייכע האָהר צופאלען און זי האט זיך מיט די קינדער אָנגעהויבען ארומצוקוילערן איבער דעם גרינעם, ערשט אָבגעשניטענעם גראָז; פון פערשיעדענע אנשטאלטען האט מען די קינדער פראוויאנט צוגעשיקט, דאָ און דאָרט האָבען זיך קינדער אויסגעזעצט עסען, און א קינדער־מוזיק האט געשפּיעלט פאר זיי. די מיס איזאבעל האט זיך געהאלטען אין איין יאָגען מיט איהרע צוויי חברטאָרינס, און איינס האט דאָס אנדערע מיט אָבגעשניטען גראָז בעשאָטען. אין דעם האט זי דערזעהן יוסעלען, ווי ער זיצט אליין הינטער א בוים, אָבגערוקט פון די קינדער און קוקט זיך צו צו די שפּיעלענדע, און א שמייכעל, וואָס דריקט אויס אי צער, אי איראָניע, אי גלייכגילטיגקייט צו אלעם און צו זיך, שפּיעלט אויף זיין בלייך פּנימ׳ל. זי האט זיך נעבען איהם אוועקגעזעצט און אָנגעהויבען מיט איהם ריידען.

יוסעלע האט נאָך נישט פערשטאנען קיין ענגליש, האָטש ער איז שוין צוויי־דריי וואָכען אין שול. דאָך האט ער שוין פערנומען דעם קלאנג פון דער שפּראַך און נעבעלדיג בעגריפען דעם אינהאלט פון א זאץ, נישט צו פערשטעהן די בעדייטונג פון יעדען וואָרט בעזונדער. נור אם בעסטען האט ער פערשטאנען דער מיס איזאבעל׳ס ענגליש. ער האט אין איהרע אויגען, אין דעם שמייכעל פון איהרע ליפּען געפיהלט וואָס זי וויל זאָגען, און זינט ער האט געהערט פון איהר די צוויי יודישע ווערטער, איז ער געווען צו איהר זעהר נאָהנט. מעהרסטען האט ער געהאלטען דעם קאָפּ אראָבגעלאָזט, און ער האט זיך זעהר געשעמט אין איהר געגענווארט און איז רויט געוואָרען. די מיס האט זיך אויך צו דעם קינד געפיהלט זעהר נאָהנט און האט איהם זעהר ליעב געהאט. און וואָס מעהר יוסעלע האט זיך געפיהלט פרעמד אין דער שול, אלץ גרעסער איז ביי איהר גע-

וואָרען דאָס געפֿיהל פֿון רחמנות צו איהם. זי האָט אין דעם שווייגען, אין דעם טרויעריגען געמיטה פֿון קינד געזעהן די גאַנצע אָרימקייט פֿון דעם יודישען פֿאָלק און האָט איצט בעצאָהלט, מיט דער ליעבע, וואָס זי ווייזט אַרויס צו דעם פֿער־יתומט'ען קינד, איהר חוב צו איהר פֿאָלק, דאָרט ווייט, אין דעם פֿרעמדען רוסלאַנד.

וואָרום אין דעם פֿרעמדען, ווייטען רוסלאַנד האָט זי אַ פֿאָטער געלאָזען. די מוטער איהרע האָט זיך געגט מיט איהם און איז אַראָבגעקומען מיט אַ פֿרעמדען מאַן, ווען זי איז אַ יאָהר אַלט געוועזען. איהר פֿאָטער האָט זי נאָך קיינמאָל נישט געזעהן און קיינמאָל נישט געהערט פֿון איהם. אין יוסעלעס בליק גע־זוכט, אין זיינע טרויעריגע אויגען האָט זי געוואָלט איהר פֿאָטער דערזעהן, דעם פֿרעמדען פֿאָטער, וואָס זי האָט געלאָזען אין דעם ווייטען, פֿרעמדען רוסלאַנד. ווען זי האָט איצט יוסעלעס איינגעבויגען קעפּעל דערזעהן הינטער'ן בוים זיצען, האָט זי אַ געפֿיהל אַרומגענומען — „איהר פֿאָטער". זי איז צוגעגאַנגען צו איהם, האָט זיך אַוועקגעזעצט נעבען איהם, לאַנג האָט זי איהם געקוקט אין די שוואַרצע אויגעלעך אַריין און בעטראַכט זיין בלייך געזיכטעל, וואָס איז וואָס אַמאָל מעהר בלייכער גע־וואָרען זינט ער איז אין אַמעריקאַ. אָן קיין וואָרט צו זאָגען, האָט זי אַלץ איינאיינעם דאָס יונגעל בעטראַכט און פֿון איהר פֿאָטער געקלערט, וואָס זי האָט ערגיץ דאָרט. זעהט ער אויך אַזוי אויס ווי ער? און האָט ער אויך אַזאַ שווער יודיש געמיטה און אַזעלכע טרויעריגע אויגען? און וועגען וואָס קלערט ער? וואָס טהוט זיך שוין דאַ אין דעם קליינעם קעפּעל?—האָט זי ביי זיך געטראַכט. וואָס זוכט עס? אין פֿאַרוואָס איז עס אַזוי טרוי־עריג? גאָט, אַזוי טרויעריג! — האָט זי זיך געטראַכט — און עס האָט זיך איהר פֿאָרגעשטעלט אַ בילד פֿון איהר פֿאָטער. מיט אַזעלכע טרויעריגע אויגען ווי יוסעלע, אַזוי געהט ער ערגיץ דאָרט איבער די ווייטע סטעפּעס פֿון רוסלאַנד מיט זיין פּעקיל איבער די פּלייצעס, שפּרייזט ער דאָרט ערגיץ־וואו, איבער די

לאַנגע וועגען פֿון דעם גרויסען ריזישען לאַנד, און האָט אַזאַ טרויעריג געזיכט, און אַזעלכע טרויעריגע אויגען ווי דאָס קינד האָט, און אַלע יידען האָבען דאָרט אַזעלכע טרויעריגע אויגען, אַך געהען אַזוי די קעפּ אַראָפּגעלאָזט, אין אַזעלכע שווערע געמיטהער.

זי האָט יאָסעלעס קעפּעלע אויפגעדריקט און געפרעגט איהם וואו ער האָט דעם ראַין געהאַט, וועגען וועלכען זי האָט שוין געהערט פֿון בערלין, אַז מען האָט יאָסעלען צוערשט נישט אַריינגעלאָזט קיין אַמעריקאַ.

יאָסעלע האָט געוויזען אויף אַן אָרט אין קעפּעלע.

זי האָט לאַנג בעטראַכט יאָסעלעס קעפּעלע, און האָט אין דעם ראַין געזעהן די גאַנצע אָרימקייט פֿון יידישען פֿאָלק, ווי עס וואָלט אַ סימבאָל געווען איבער דעם אומגליק פֿון יידישען לעבען.

— און איבער דעם האָט מען דיך צוריקגעשיקט?

— יאָ. האָט יאָסעלע אָבגעענטפֿערט אויף יודיש, פֿערשטעהענדיג איהר פֿראַגע.

— און ווי אַזוי ביזטו אַליין אַהינגעקומען? — האָט זי געפֿרעגט האַלב יודיש, האַלב ענגליש.

— גוטע מענשען האָבען רחמנות געהאַט, אָבגעפֿיהרט אַהיים.

זי האָט זיך איין מינוט דערמאָהנט אָן זיך. אין האָט זיך געזעהן אַלס יעדריג קינד, ווי די מוטער איז מיט איהר אָנגעקומען צום ברעג פֿון אַמעריקאַ, מיט דעם קינד אויף דער האַנד. זי האָט געקאָנט האָבען דעם איינענעם יודישען ראַין, ווי דאָס יודישע קינד, אין זי וואָלט אויך געהאַט אַזעלכע טרויריגע אויגען, און אַזאַ שווער געמיטה, ווי דאָס קינד האָט שוין. און זי האָט מיט אַמאָל דערפֿיהלט איהר גאַנצע נאָהנטקייט, איהר גאַנץ בשותפֿות׳דיגעס, וואָס זי האָט מיט דעם יודישען קינד.

זי האָט פֿלוצלינג אַרומגענומען יאָסעלעס קעפּעל און מיט

קושען עס בעדעקט, און פון איהר האריץ האבען זיך ארויסגעריסען די איינציגע יודישע ווערטער, וואס די האט געקענט:

— מיין ארים, ארים יודיש קינד!

און יוסעלע האט דערפיהלט אויף זיין פנימ'ל איהרע ווארימע טרעהרען.

דאס זעבצעהנטע קאפיטעל.

אין אָווענד.

אז יוסעלע איז אהיים געקומען, איז דאס גאנצע געסעל, וואו די האבען געלעבט, פול געווען מיט ליכט און לעבען. אלע קינדער זענען אין גאס געווען און אלע פאמיליעס זענען אויף די טרעפלעך פון זייערע הייזלעך געזעסען. דא און דארט האבען זיך שטורקאצען אנגעהויבען אנצינדען פאר די שטענדערס מיט די סחורות, וואס זענען געשטאנען אין געסעל. און די גאס, וואס האט נור אגאנצען טאג ווייבער און קינדער געזעהן, האט זיך אנגעהויבען אנצופילען מיט מענער און יונגע-לייט. צוערשט זענען די געגאנגען קופקעסווייז, נור וואס אמאל מעהר, ווי די נאכט-שטונדען האבען זיך אנגעהויבען אנצורוקען, האט זיך דאס געסעל צו שווארצען אנגעהויבען פון מחנות מענשען. עס זענען געווען די ארבייטער, וואס האבען זיך אנגעהויבען ארויסצושיטען פון די שאפעס און ווארשטאטען אהיים פון דעם גאנצען טאג ארבייט. פון מינוט צו מינוט האט געקלאפט דער עלעוועטער (די שטאדט-באהן) איבער'ן קאפ, אבגעשטעלט, ארויסגעשפייען פון זיך א שווארצע מחנה און ווייטער געלאפען, און ווי ווערימלעך האבען זיך די מענשען אנגעהויבען צו צושיטען איבער אלע זייטען פון גאס. די פערקויפער האבען אבגעטראטען פון די טראטוארען, זענען אין די ברייטע גאסען ארויס, האבען אנגעצונדען זייערע שטור-קאצען און אויסגעהיפען זייערע סחורות, און וואס מעהר די נאכט-שטונדען האבען זיך אנגערוקט, זענען די גאסען אלץ לעבעדיגער גע-

חארען. עס האט זיך געדאכט, אז די איינוואוינער פון דער גאס האבען פערשפעטיגט דעם טאג. און הויבען איצט ערשט דיזער פריה-מארגען אן, קויפען ערשט איצט די מארגען-צייטונגען, וואס יונגלעך לויפען מיט זיי אין גאס ארום. אלע בארען, אלע שיינקען פילען זיך אן מיט מענשען; אלע קענדע-סטארס זענען פול מיט יונגע-לייט, ווייבלעך לויפען אין די קראמען ארום, קויפען איין עסען, פאטערס שטעלען זיך פאר די שטעלען אב, קויפען דיזערע קינדער מתנות.

און וואס אמאל מעהר, ווערט דאס לעבען גרעסער אין געסעל. קינדער פילען אן די גאס, וואלגערן זיך אין די רינשטאקען, צווי-שען די פיס פון די פארבייגעהענדע, קיינער זאמעלט זיי ניט איין, קיינער קוקט זיך נישט אויף זיי ארום, ווי די גאס וואלט איין גרויסע שטוב געווען. די טראטואַרען ווערען פול מיט שפאצירענדע מיידלעך און בחורים, וועלכע געהען אנגעטהון אין קאפעלושען מיט ברייטע ראנדען, דער עלעקטריק הויבט זיך אן אנצוצינדען פאר די טעאטער-האלס און קינעמאטאגראפען און בעגיסט דאס גאנצע געסעל מיט ליכט; די קאמעדיאנטען הויפען די פארבייגע-הענדע אין זייערע צירקען; לייער-קאסטענס שפיעלען, קינדער טאנ-צען אין גאס און זינגען, קרעמער שרייען, הויפען זייערע קונים, יונגלעך שלעפען צונויף פאפיר אין גאס, צינדען פייערס אונטער, קלאפען מיט באלען, ווייבער לויפען ארום מיט אייז-קרעם און זארנע-וואסער; מענער, ווייבער, קינדער, האלב נאקעט, עסען אויף די טרעפלעך פון זייערע הייזער ביי דעם ליכט פון די שטורקאצען און עלעקטרישע לאמפען; די פענסטער פון די שטיבער זענען פינסטער, די הייזער ווערען פערלוירען, און די גאנצע גאס ווערט איין גרויס, גרויס לעבען, וואו אלע איינוואוינער מישען זיך אויס, קאכען זיך צונויף מיט ווייב און קינד אין דעם עלעקטרישען ליכט פון די צירק-האלס, ווי ווערען פערטרונקען אין די טענער פון די לייער-קאסטענס און אין די געשרייען פון די סוחרים. און איבער זייערע קעפ קומען צולויפען פון מינוט צו מינוט די גלעזוועטערס, ווי חיות רעות מיט פלאמענדיגע אויגען, און אלץ ווערט פערטויבט אין זייער רעש...

חי אויף אַנ'אַנדער וועלט איז יוסעלע געזעסען אין אַ ווינקעל אויף די טרעפּלעך און האָט מיט שרעק געקוקט אין גאַס אַרײַן. די ליכטער און די געוואַלדען, וואָס האָבען דאָס גאַנצע געסעל אין זיך אַרײַנגענומען, האָבען אויף איהם אַ שרעק אָנגעוואָרפען, און ער האָט זיך באַהאַלטען אין דער טינקעלער שטוב. נור אין שטוב איז זעהר הײשנע געוועזען — האָט איהם די מוטער קוים אויף די טרעפּלעך אַרויסגעשלעפּט פאַר'ן הויז. דער פאָטער, מאיר, ליעגט אין העמד און קאַפּעל אויף אַ שטוהל, און איז געפאַלען פאַר מיעדקייט און שלאָפט; ווײַט דאָרט אין געסעל לויפען הים און בערל אַרום, די מוטער זיצט אויך אויף די טרעפּלעך און דרעמעלט אין דעם רעש, וואַרפט דעם מיעדען קאָפּ אַהין און צוריק — און יוסעלע קוקט אַמאָל אויפ'ן פאָטער, אַמאָל אויף דער מוטער און חלומט פון עפּעס ווײַט, גאַנץ ווײַט. ער הערט נישט דאָס רעש, ער זעהט נישט דאָס ליכט, ער דערמאָהנט זיך אָן דאָס געסעל אין לעשונאַ זומער-פאַרנאַכט: פון בית-המדרש הערט זיך דעם פּרושים קול תורה, די לבנה שפּאַצירט אַליין איבער'ן געסעל אויפ'ן בית-עולם אַרום — און זײַן פאָטער, און זײַן מוטער — ער קוקט זיך אַרום, — און די גאַס, — און דערפיהלט זיך מיט אַמאָל אַזוי פרעמד, אַזוי עלענד און אַליין. דאָ איז דאָס נישט דער פאָטער, וועגען וועלכען ער האָט געחלומט דאָרט, אין לעשונאַ — אַ מיעדער בעל-מלאכה, זיצט און שלאָפט, אָבגעאַרבייט אַ גאַנצען טאָג, קיין קול תורה הערט מען שוין נישט פון זײַן מויל אַרויס. קוים ער דערוואַכט; און עפּעס איז די מאַמע אויך דאָ אַנ'אַנדערע געוואָרען — און אַלץ, אַלץ איז אַנדערש. די מוטער וועקט זיך און הייבט האַלב אין שלאָף: „געה, יוסעלע, געה צו די קינדער זיך שפּיעלען" — און מיט אַמאָל נעהמט עס איהם אַזאַ וועהטאָג אַרום, דאָס קעפּעל הויבט איהם אָן צו דרעהען, די אויגען צו שווינדלען. ער לעהנט אויך אָן דעם קאָפּ אויף די שטיינערנע טרעפּלעך, די אויגען פערמאַכען זיך און אַ מיעדקייט פאַלט אָן אויף איהם. קוים-קוים קלערט ער נאָך פון עפּעס. אין דער פינסטערקייט, צוגעמאַכט די אויגען, זעהט ער דאָס בית-המדרש'ל פון

לעווינע האלב אין טומאן; יצחק יודעל׳ס החר, דאס שיינקעל געגענאיבער דעם טיש; צוויי בוימער שטעהען פאר דעם גוי׳אישקען בעדנער׳ס טהיר, די בוימער רוישען איצט, און יונגלעך ווארפען שטיינער אויף די בוימער און קלויבען האבענשעס, זשאבעס ברי-מען אין טייך — און ווער לערנט דארט, איז עס דעם טאטענ׳ס קול? זיס, זיס צידט עס זיך איבער דער שטוב. דערצעהלט עס דען פון חורבן בית-המקדש, וואס שטעהט אין דער גמרא? — און טינקעל ווערט אלץ מיט אמאל, באלד ווערט ליכטיג אלץ מיט אמאל, — א מינוט ליכטיג, א מינוט טונקעל. פלוצים ווערט אלץ אין מיטען אפגעהאקט — — —

יוסעלע׳ס צוהיצט קערפער׳ל האט זיך א מיעדער ארומגע-וואלגערט ווי א שמאטע, ווי א שטיק פאפיר, איבער די טרעפלעך אין דעם רעש און געוואלד פון גאס; און די שטורקאצען האבען געברענט, דאס עלעקטרישע ליכט האט זיך געגאסען, און די לייער-קאסטענס האבען געשפיעלט, און די ווייבער, מענער און קינדער האבען געשריגען, און דער עלעוועטער האט געקלאפט, און איבער דעם אלעם האט געבלאזען א נאסער ווארימער שטראם פון ים, די צוהיצטע מויערן, שטיינער און אייזענס האבען פון זיך די ווארימקייט ארויסגעלאזט, וואס זיי האבען געהאט אין זיך איינ-גענומען דורך דעם גאנצען טאג פארעווען זיך אין דער זון, און דער אויר איז פול געווארען מיט א שטיקענדען, נאסען, ווארימען שטראם, וואס האט אויסגעטריקענט דעם מארך פון די ביינער און געווארפען א מידקייט אויף אלעם.

דאס זיעבענצעהנטע קאפיטעל.

יוסעלע׳ס טויט.

ביי דעם בעט איז געזעסען די מיס איזאבעל און האט גע-האלטען יוסעלע׳ס שוואך, בלייך הענדטיל און אריינגעקוקט איהם אין די אויגען אריין.

יוסעלע איז געלעגען אויפ׳ן בעט. זיין פנים איז רויט געווען

און די הייטלעך האבען זיך אריבערגעצויגען איבער זיינע הויכע ארויסגעזעצטע אויגען. אויף זיינע ליפען האט די מיס איזאבעל בעמערקט דעם שוועבענדען גלייכגילטיגען שמייכעל, און דער הארטער האלז, וואס האט זיך ארויסגעצויגען פון דעם בייגענדיגען לייבעל, האט, שווער עטעמענדיג, געארבייט. פון צייט צו צייט האט מיס איזאבעל איהם צוגעלעגט אייז צום קאפ, וואס הנה-לאה האט איהר צוגעטראגען אויף א טעלער. הנה-לאה האט שוין נישט געוויינט, מען האט אין איהר פנים געזעהן, אז זי איז מיעד שוין וויינענדיג. מאיר האט זיך ארויף און אראב איבער דעם שטיבעל געדרעהט, געביסען די באָרד אין די צייהן, געריבען די האנד איבער'ן שטערן, געקרעכצט: אוי, טאטע! — און איז יעדעס מאל צום בעטיל צוגעגאנגען און א קוק געווארפען אויף יוסעלע'ן. אין שטוב איז שטיל געווען, טונקעל און דושנע. מען האט די לאמפ אראבגעדרעהט, אז עס זאל נישט זיין אזוי הייס, און דאך איז די לופט אין שטוב געווען אזוי אויסגעשטארבען, און אזא פייכט-קייט און מידקייט איז געפאלען אויף אלעמען, אז רחל'ע און די „קאמאנדע" זענען געלעגען צונויפגעקוילערט אויף דער ערד, די קעפ געהאלטען אויף די שטיינערנע טרעפ פון קארידאר, אז עס זאל זיי קיהלען, און זענען געלעגען אזוי פערחלשט, אז מען האט נישט געוואוסט, צי זיי שלאפען, אדער זיי ליגען וואך. ווארום די לופט איז אויסגעגאנגען אין אויר, עס איז נישט געווען מיט וואס צו עטעמען, און מענשען זענען געפאלען ווי פליגען.

ווארום עס איז געווען איינע פון יענע זומער-נעכט אין ניו-יארק, ווען די לופט געהט אויס אין אויר, ווי מען וואלט מיט א פייער אויסגעברענט די לופט, און די מענשען הויבען אן פאלען איבער זיך, די גלידער ווערען ווייך, צוגאנגען און ווערען לויז איינער פון צווייטען, אזוי אז דער מענש האט נישט די מעגליכקייט זיך מיט זיי צו בעדינען. עס איז געווען איינע פון יענע זומער-נעכט, ווען מען הויבט אן מורא צו קריגען, אז ניו-יארק וועט נישט צו-מארגענס אויפשטעהן; איינע פון יענע נעכט, ווען די נאטור פערגעסט זיך, אז די מאנהעטען-אינזעל איז שוין א ישוב;

און בלאָזט צוריק מיט יענעם ווילדען הומאָר, ווען די אינדיאַנער האָבען נאָך דאָ געוואוינט און די בופעל־אָקסען זענען צווישען די ווילדע בוימער געלעגען...

צייט דריי וואָכען, זינט די גרויסע היצען האָבען איינגעטרעטען, איז יוסעלע קראַנק. קיינער האָט נישט בעמערקט, ווי דאָס יונגעל איז אַרומגעגאַנגען ווי אַ שאָטען צווישען די זייניגע און האָט קיינעם נישט פערטרויט דאָס, וואָס האָט איהם געדריקט. אַ גרויס בענקעניש האָט אין זיין האַרץ געגליהט נאָך דער אַלטער היים, נאָך דעם אַלטען לעבען, נאָך דעם יודישקייט. און אַלין איז איהם דאָ פרעמד געוואָרען, אפילו זיין אייגענער פאָטער, וועלכער האָט אַ גאַנצען טאָג געאַרבייט און ביי־נאַכט אַנידערגעפאַלען אַ מיעדער, אַ טויטער און האָט קיין צייט נישט געהאַט מיט איהם אַ וואָרט אויסצורעדען; זיין אייגענע מוטער, וועלכע איז געוועזען איינגעטונקט אין ווירטשאַפט און אָבגעגעבען זיך מיט די אַנדערע קינדער און באַלד צוגעוועהנט געוואָרען צו זייער פיהרען זיך און צו זייער לעבען, און זיינע ברידער אודאי שוין. דער איינציגער מענש, מיט וועלכען ער האָט זיך געפיהלט נאָהנט, איז געוועזען — מיס איזאַבעל, וועלכע איז צו איהם אַזוי גוט געוועזען, נור די איז איהם אַזוי פרעמד... איז דאָס קינד אַרומגעגאַנגען. אַ פרעמדער, און האָט געבענקט, גישט געגעסען, און אַ איינזאַמער, בעהאַלטען אין די ווינקעלעך, איז זיין קערפער שטאַרק אויסגעמאָגערט געוואָרען. קיין געזונד קינד איז עס קיינמאָל נישט געוועזען, די צרות, וואָס ער איז שוין אויסגעשטאַנען דורך זיין קליין לעבען, האָבען זיין גופ'ל צובראָכען. און אַז עס האָבען אָנגערוקט די גרויסע היצען, צו וועלכע ער איז נישט געוועהנט געוועזען, האָט עס איהם אינגאַנצען אַנידערגעלעגט, ער איז אין היץ אַריינגעפאַלען, און די דאָקטוירים האָבען איהם רעצעפטען פערשריבען. ער האָט די רעצעפטען נישט געוואָלט נעהמען, גאָר נישט געוואָלט, נור געלעגען בעהאַלטען אין זיך, ווי ער וואָלט אין אַן אַנדער וועלט אַריינגעגאַנגען. מיס איזאַבעל האָט איהם פון צייט צו צייט בעזוכט, אָבער צו איהר איז ער אויך געוואָרען פרעמד. מעלאַנכאָליש שווייגענדיג, מיט קיינעם קיין וואָרט נישט אויסגערעדט, ליגט ער דאָ אַזוי, מיט זיין אויסגעדאַרט פנים און אַרויסגעגלאָצטע אויגען, שוואַך פערוואָרפען דעם קאָפ אויפ'ן קישען — ווי ער וואָלט געזאָגט: איך האָב נישט מעהר נור מיין זינדיג גופ'ל, נאַט, אַז איהר ווילט עס, נעהמט עס צו.

אין שטוב איז אָבער געוואָרען אַזוי אינערטרעגליך, און דער אָטעם האָט אַזוי פערהאַפּט, אַז מען האָט בעשטימט יוסעלע'ן אַרויסצוטראָגען אין גאַס אַרויס. די מוטער האָט איהם גענומען אין שויס אַריין, זיין קערפּער איז אַזוי איינגעשרומפּען געוועזען, ווי ער וואָלט צוריק אַקליין קינד געוואָרען, און האָט איהם אַרויסגעטראָגען אין גאַס אַרויס.

מיט איזאַבעל האָט זיך געזעגענט מיט די עלטערן, איז צו צו יוסעלע'ן, האָט זיך געוואָלט געזעגענען מיט איהם — נור ער האָט איצט געשטעקט אין אַנ'אַנדער וועלט, און האָט קיינעם ניט געזעהן.

אויף דער גאַס איז אָבער נאָך ערגער געווען ווי אין שטוב. פאַר די טהירען זענען געלעגען צונויפגעקוילערט גאַנצע פאַמיליעס מיט די קינדער און זענען געלעגען ווי שטיקער שמאַטעס, אַנגעוואָרפען איינס אויף דאָס אַנדערע, און האָבען זיך נישט געקאָנט ריהרען. די קינדער האָבען זיך אין די רינשטאָקען, אויף די טראָטואַרען אַרומגעוואַלגערט, טייל געשלאָפען, טייל געפאַלען פאַר מיעדקייט, און די מוטערס האָבען זיי פערשמיצט אייז-קרעם דערלאַנגט. אין אַ ווינקעל איז אַ יודענע געשטאַנען ביי אַנ'עמער לימאָנאַד, האָט מיט אַ שוואַך קול אויסגערופען איהר וואַסער, נור קיינעם האָט זיך נישט געגלוסט צו צושלעפּען צו דעם עמער וואַסער; האָטש פיעלען האָט זיך געוואָלט טרינקען. נור די ליפּט איז געוואָרען וואָס אַמאָל איינגער, קיין בלעטיל, קיין פּאַפּיר'ל האָט זיך נישט קיין ריהר געטהון, און צום סוף איז די יודענע מיט דעם קענדיל וואַסער אויך שטיל געוואָרען, און די לאָמפּ, וואָס האָט זיך דאָרט געברענט ביי איהר קרעמיל, איז פערלאָשען געוואָרען, ווי זי וואָלט אויך שוין געפאַלען. אַזוי איז די מיעדקייט געפאַלען אויף די קעפּ און האָט אַלעמען צוגעדריקט צו דער ערד, און עס איז אַזוי איינג געוואָרען, אַז עס האָט זיך געדאַכט, אַז נאָך אַ מינוט וועט דער הימעל זיך אַראָבריקען צו דער ערד צו און וועט אַלעם צו-דריקען מיט זיין לאַסט.

הנה-לאה איז מיט דעם קראַנקען יוסעלע צוגעקראָכען אין רינשטאָק אַריין און האָט מיט איהרע הענד אויסגעשטרעקט יוסעלע'ן אין דער ברייטער גאַס אַרויס, ווי זי וואָלט דאָרט געוואָלט אויסשעפּען אַ הויך לופט פאַר איהם צו עטעמען. אָבער יוסעלע איז געלעגען אין דער מוטערס שויס און איז געווען פערנומען גאָר אין אַנ'אַנדער וועלט...

ער האָט זיך געפונען אויף אַ ברייטען, ליכטיגען וועג, וואָס

איז געווען אזוי ווייס ווי הימעל-ליכט, און איבער דעם וועג, און איבער די פעלדער ביים וועג, וואס זענען אויך געווען ווי שטיקער הימעל, זענען געגאנגען יודען. די גאנצע וועלט יודען, און פון אלע דורות יודען, זענען געווען פערזאמעלט אויף די פעלדער און אויף דעם וועג. ווארים משיח איז געהאט געקומען, און אלע זענען צו תחית המתים אויפגעשטאנען. און מיטען דער עדה שטעהט דער משיח אין א גרויסען טלית, אין א גרויסער, גרויסער עטרה אויפ'ן קאפ, און אלע אבות זענען ארום איהם, און אלע נביאים, און משה רבינו איז אויך דארט, און אלע רבנים, וואס האבען ווען אמאל געלעבט, זענען ארום דעם משיח, און דער רב פון זייער שטעדטיל, ר' ישעיה'לע, וואס איז געהאט נפטר געווארען, שטעהט אויך דארט צווישען זיי; אט זעהט ער איהם בעשיינפערליך. נור פאר דעם משיח פיהרט מען א לויה, עפּיס א גרויסער צדיק איז נפטר געווארען, און דער מת איז אין א טלית איינגעהילט און מען טראגט איהם אויף שטעקענס אין דער הויך איבער די קעפּ פון דער עדה, און די גאנצע עדה איז נור פערזאמעלט לכבוד דעם מת, וואס מען טראגט איבער די קעפּ. און עס איז עפּיס א גרויסע שמחה ביי דער לויה, לוים שפּיעלען אויף די הארפען, און ארגלען זענען דארט, און א גרוים, גרוים געזאנג איז דארט, די גאנצע עדה זינגט און טראגט דעם מת, נור הינטער דעם מת געהט נאך די מאמע רחל אין איהרע תכריכים און שווייגט, און זי איז אזוי הויך, העכער פון דער גאנצער עדה, און אלע רוקען זיך אב פאר איהר; דערנאך געהען די אבות, אלטע לייט מיט לאנגע ווייסע בערד, און דערנאך געהט משה און אהרן אין צווייען, און זיי זענען אויך זעהר הויך, העכער פון דער גאנצער עדה. און דערנאך געהט דוד המלך איינער אליין און א הארפע האלט ער אין דער האנד, און ער איז נאך גאר א יונגער-מאן; און נאך איהם געהען נאך די מלכי ישראל, און דערנאך די נביאים אין ווייסען אנגעטהון, און דערנאך אלע רבנים פון אלע דורות, און דער רב פון זייער שטאדט אויך בתוכם, און דערנאך דאס גאנצע פאלק—אלע, אלע יודען, וואס האבען ווען אמאל געלעבט.

און צווישען דער עדה יודען, זעהט ער, רינגעלט מען ארום אנ'אלטען יודען מיט א לאנגער ווייסער בארד, און א גרויסען קאפּ האט ער, און א שטעקען האלט ער אין דער האנד—דאס איז רש"י, א גרוים חומש האלט ער הינטער'ן ארעם, און אלע יודען

דינגלען איהם אַרום און גיבען איהם שלום עליכם אָב. און משיח געהט פאַראויס פאַר אַלע, ער פיהרט אָן די לויה און ווייזט מיט זיין האַנד אָן, ווי מען זאָל געהן. און דער וועג איז גאַנץ ווייט, און וואָס לענגער מען געהט אויפ'ן וועג, מעהר הימלישער ווערט ער, און פיהרט צו די הימלען צו, וואָס זענען דאָרט ביי יענעם וועג. און דער הימעל איז זאָרט ווי אַ ים, דאָרט הויבט זיך אָן אַ נייע לעבען פון הימעל, און אַזוי ליכטיג איז דאָרט, אַז מען קאָן נישט אַריינקוקען אין דאָס ליכט אַריין, נור אין דעם ליכט זעהט מען ווי מלאכים שטעהען אין ווייסען און וואַרטען אָב די לויה, אַז זי זאָל אָנקומען צו זיי. און וואָס מען קוקט אַריין טיעפער אין הימעל, מעהר מלאכים שטעהען דאָרט, און די לויה פיהרט צו צום הימעל, וואָרום משיח ווייזט אָן מיט'ן פינגער דאָרט צום הימעל, און פליצלונג פיהלט ער זיך, אַז ער איז דאָס דער מת אין טלית, און איהם פיהרט מען דאָס אין הימעל אַריין. און וואָס מעהר מען געהט, וואָס נעהנטער מען קומט אָן, אַלץ ליכטיגער ווערט דער וועג, גאַנצע שטיקער הימלען טרעפט מען אָן, אָט באַלד, באַלד וועט מען אָנקומען אין דעם הימעל אַריין — נור דערווייל געהט מען נאָך אַלץ אויפ'ן וועג, און אָט באַלד ווערען שוין די געזאַנגען שטילער, שטילער, ציהען זיך אויס, די אויגען הויבען אָן צו שווינדלען פון ליכט, דער קאָפּ וואַקעלט זיך, משיח טראָגט שוין אַריין אין הימעל אַריין, אַ פערבלענדעניש איז אַרום, אַז עס הויבט אָן צו טונקלען פאַר די אויגען. אָט טרעטען שוין אַריין די, וואָס טראָגען די לויה, און באַלד האָט זיך אויפגעעפענט אַ שפּאַלט הימעל און אַלע זענען אַראָבגעזונקען אין דעם ים פון הימעל — און יוסעלע איז געשטאָרבען אויף הנה־לאה'ס הענד.

אַז הנה־לאה איז צוריקגעקומען פון יוסעלע'ס לויה, וואו מען האָט איהם בעגראָבען אויפ'ן גוטען אָרט פון די חברי אנשי לעשנאָ — האָט זי געהאַט דאָסזעלבע געפיהל, וואָס זי האָט גע־פיהלט ביים פערלאָזען אירע קינדער'ס קברים אויפ'ן לעשנער גוטען אָרט, און זי האָט געטראַכט, ווי אַזוי וועט זי זיך קאָנען אַוועקציהען פון דאַנען און איבערלאָזען יוסעלע'ס קבר דאָ.

און איהר האָט זיך געדאַכט, אַז זי מוז שוין דאָ פערבלייבען אויף דער ערד, — זי האָט שוין דאָ אַ קבר.

— ענדע —